

ВІСНИК УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»

Серія: «Економіка, менеджмент, маркетинг»

№ 11 (38) 2024

Засновано у 2000 році

**Київ
Університет «Україна»
2024**

VISNYK UNIVERSYTETU "UKRAINA"

«Economics, Management, Marketing»

№ 11 (38), 2024

Certificate of state registration
KB № 20852-10652 ПР 16.07.2014 р.
Established in 2000
Founder Open International University of Human
development "Ukraine"

**Kiev
University "Ukraine"
2024**

**Вісник Університету «Україна» включено до Переліку наукових
видань України категорії «Б» у галузі економічних наук - наказ
Міністерства освіти і науки України № 157 від 09.02.2021 р.**

Рекомендовано до друку Вченою радою

ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
(Протокол № 5 від 18.10.2024 р.)

Редакційна колегія:

Головний редактор: Дробязко С.І., д.е.н., професор, Університет
«Україна», Київ, Україна;

Відповідальний секретар: Дубас Р.Г., д.е.н., професор, Університет
«Україна», Київ, Україна.

Члени редакційної колегії:

Гільорме Т. В., д.е.н., провідний науковий співробітник, Дніпровський
національний університет імені Олеся Гончара, Україна;

Дєліні М. М., д. е. н., доцент, Національний університет біоресурсів та
природокористування, Київ, Україна;

Захарчук О. В., д. е. н., професор, ННЦ «Інститут аграрної економіки»
НААН України, Київ, Україна;

Карпенко Л. М., д. е. н., професор, Одеський регіональний інститут
державного управління, Україна;

Комар Ю.М., д. н. з держ. управління, професор, Донецький державний
університет управління, Маріуполь, Україна;

Кутліна І.Ю., к.т.н., Університет «Україна», Київ, Україна;

Македон В. В., д. е. н., доцент, Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара, Україна;

Нестеренко С.С., д.е.н., професор, Університет «Україна», Київ,
Україна;

Нечипорук Н.В., к.е.н., доцент, Університет «Україна», Київ, Україна;

Пшенична М.В., к.е.н., доцент, Університет «Україна», Київ, Україна;

Скупський Р.М., д.е.н., професор, Університет «Україна», Україна;

Сук Л.К., д.е.н, професор, Університет «Україна», Київ, Україна;

Bahtiyar Khasanov, PhD Researcher on Geodesy and Cartography, Vice
Rector for Finance and Economics, Tashkent institute of irrigation and
agricultural mechanization engineers, Uzbekistan;

Rustam Oymatov, PhD Researcher on Geodesy and Cartography, Head of
department of Geodesy and Geoinformatics, Tashkent institute of irrigation
and agricultural mechanization engineers, Uzbekistan

ЗМІСТ

Захарчук О. В., Вишневецька О.В., Кропивко М.М., Войтюк А.В. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА КОНДИЦІЙНОГО НАСІННЯ В УКРАЇНІ.....	5
Світлана Джерелейко СУТНІСТЬ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЗНАНЬ «УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ».....	25
Р.А. Дименко, С.М. Марченко, О.А. Кузьменко, Д.Є. Марченко СТРАТЕГІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕКЛАМИ ДЛЯ РОЗДРІБНИХ ПІДПРИЄМСТВ У БУДІВЕЛЬНОМУ СЕКТОРІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ.....	42
Динник Є.В. ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ЯК ОСНОВА ЙОГО РОЗВИТКУ.....	52
Дубас Р.Г., Попов Р.В. ОКРЕМІ ПІДСУМКИ РЕФОРМИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЛІСОВИМ ГОСПОДАРСТВОМ УКРАЇНИ.....	61
Дубас Р.Г., Оводюк В.О. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ГАЛУЗІ, ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОДУКЦІЇ: СУТНІСТЬ І МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ.....	71
Залюбовська С.С., Грущенко О.А., Олійник А.Р. ЕФЕКТИВНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОРПОРАЦІЇ ЯК ОСНОВА ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НА ЗОВНІШНЬОМУ РИНКУ.....	82
Куліков Д.Ю., Самофалова М.О. ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ.....	94
Любонько В.П. ІННОВАЦІЙНІ СКЛАДОВІ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ.....	104
Пшенична М.В., Німенко Д.В. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	114
Пшенична М.В., Писаренко М.С. РЕІНЖІНІРИНГ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ...	125

Пшенична М.В., Прісняк С.О. ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК ЯК ЗАСІБ ЗМЕНШЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ ТА БІДНОСТІ НА МАКРОРІВНІ.....	135
Самофалова М.О., Максимук І.О. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	145
Федьків М.Л. ФОРМИ ТА МЕТОДИ ЗАЛУЧЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ.....	158
Чекотун О.В. ТРУДОВА МОБІЛЬНІСТЬ І ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА.....	164

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА КОНДИЦІЙНОГО НАСІННЯ В УКРАЇНІ

<https://doi.org/10.36994/2707-4110-2024-11-38-01>

Захарчук Олександр Васильович, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН, завідувач відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»

<https://orcid.org/0000-0002-1734-1130>

Вишневецька Оксана Василівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»

<https://orcid.org/0000-0003-0978-2603>

Кропивко Максим Михайлович, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, заступник академіка секретаря відділення аграрної науки і продовольства Національної академії аграрних наук України

<https://orcid.org/0000-0002-1683-7660>

Войтюк Алла Василівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар відділення аграрної науки і продовольства Національної академії аграрних наук України

<https://orcid.org/0009-0006-4402-5797>¹

Анотація. В статті висвітлено аналіз сучасного стану та перспектив розвитку насінництва в Україні, визначено потребу в насінневому матеріалі, враховуючи прогностичні показники розвитку сільськогосподарського виробництва, запропоновано заходи, які сприятимуть розвитку насіннєвої галузі та збільшенню виробництва кондиційного насіння до 2030 року. Результати дослідження показали, що з усіх зареєстрованих сортів у Державному реєстрі українських менше половини. Зменшення відбувається не лише за обсягами виробництва вітчизняного насіння, але і за часткою кондиційного насіння зернових і олійних культур на 1 га виробничих посівів. Наразі відбувається посилення імпортозалежності України від іноземного насіння через зростання попиту з боку холдингових компаній, великих і середніх сільськогосподарських товаровиробників. Враховуючи прогнозовані площі посіву сільськогосподарських культур, норми висіву та прогнозовані обсяги виробництва кондиційного насіння розраховано

¹ © О.В.ЗАХАРЧУК, О.В.ВИЩНЕВЕЦЬКА, М.М.КРОПИВКО, А.В.ВОЙТЮК

потребу в насінні та площі посіву зернових та олійних культур для її забезпечення. Розроблені пропозиції за результатами досліджень дозволять розвивати національну селекцію та насінництво, збільшать більш як удвічі використання кондиційного насіння зернових колосових та сої, а надходження роялті та селекційних платежів збільшаться в десятки разів. Запропоновані шляхи подолання існуючих в галузі проблем дозволять підняти її до рівня світових держав через зміну підходів до виплат роялті, збільшення продуктивності насінництва та удосконалення правових актів, що регулюють виробництво насіння в Україні.

Ключові слова: насінництво, сорти рослин, кондиційне насіння, реєстр сортових ресурсів, гібриди, сертифікація.

Current state and trends of production development of conditioned seeds in Ukraine

Oleksandr Zakharchuk, doctor of economic sciences, professor, Corresponding member of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, head of the department of investment, material and technical ensuring of National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economics».

<https://orcid.org/0000-0002-1734-1130>

Oksana Vyshnevetska, candidate of economic sciences, senior research fellow, leading research fellow of the department of investment, material and technical ensuring, National Scientific Centre «Institute of Agrarian Economics».

<https://orcid.org/0000-0003-0978-2063>

Maksym Kropyvko, doctor of economic sciences, senior research fellow, Deputy Academician of the Secretary of the Department of Agrarian Science and Food of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-1683-7660>

Alla Voitiuk, candidate of economic sciences, senior research fellow, scientific secretary of the Department of Agrarian Science and Food of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.

<https://orcid.org/0009-0006-4402-5797>

Abstract. Seeds have a special role in the stabilization and growth of the production of agricultural products and food products, as the basis of the country's food security. Seed production is a priority and the most promising area of innovative development of agriculture in Ukraine. In addition, it is the most attractive for investment in the agrarian sector of the economy, although at the same time it is quite import-dependent.

Considering the urgency of the issue, the purpose of the article is to develop proposals for providing the needs of agriculture with conditioned

seeds of domestic selection, taking into account the current state of the seed industry in Ukraine.

The article highlights the analysis of the current state and prospects for the development of seed production in Ukraine, determines the need for seed material, taking into account the forecast indicators of the development of agricultural production, proposes measures that will contribute to the development of the seed industry and increase the production of conditioned seeds until 2030.

The results of the study showed that less than half of all varieties registered in the State Register are Ukrainian. The priority of domestic seed production is observed only in grain and fodder crops. Their share is 52.3% and 64.2%, respectively. The decrease occurs not only in the volume of production of domestic seeds, but also in the share of conditioned seeds of grain and oil crops per 1 ha of production crops.

Ukraine's import dependence on foreign seeds is currently increasing due to growing demand from holding companies, large and medium-sized agricultural producers. At the same time, most foreign seed companies have already built their plants on the territory of Ukraine in order to bring its production closer to consumers. Taking into account the projected areas of sowing of agricultural crops, the sowing rates and the projected volumes of production of conditioned seeds, the need for seeds and the area of sowing of grain and oil crops for its provision was calculated.

The developed proposals based on research results will allow for the development of national selection and seed production, will more than double the use of conditioned grain and soybean seeds to 12-15% of the total seed sown, the average level of Ukrainian selection will increase from 35 to 50%, and the revenue from royalties and selection payments will increase tenfold, up to UAH 3.0 billion. The proposed ways of overcoming the existing problems in the industry will allow raising it to the level of world powers through changing approaches to royalty payments, increasing the productivity of seed production and improving legal acts regulating seed production in Ukraine.

Вихідні передумови. Вирощування кондиційного насіння і садивного матеріалу високих генерацій визнано важливим фактором розвитку сільського господарства та першоджерелом економічного зростання рослинницької галузі. Про це свідчать світові тенденції розвитку, пов'язані з продовольчою кризою, біотехнологіями, генною інженерією, переорієнтацією на нетрадиційні види палива, адаптацією до зміни клімату тощо. Недостатньо задоволений попит на світових ринках продовольства потребує подальшого зростання аграрного потенціалу, зокрема й за рахунок насінництва. Нині, коли роль інноваційних чинників суттєво зросла, їхня роль у сільському

господарстві теж буде посилюватися. Цьому також сприятиме формування належних відносин власності на сорт рослин і захист прав селекціонерів.

Насінництво складається з кількох взаємопов'язаних ланок: селекція, добазове та базове насінництво, сертифіковане насінництво, контроль за посівними та товарними якістьми насіння. Кожній з цих ланок притаманні якісно відмінні функції, виконання яких покладено на певні державні організації та сільськогосподарські підприємства.

Останнім часом позиції вітчизняного насінництва щодо задоволення потреби аграрного виробництва насінням національного походження дещо погіршуються через стан наукових господарств внаслідок недосконалого правового забезпечення та рівня державної підтримки. У свою чергу це може призвести до невиправданої залежності від імпорту насіння та спричинити зниження рівня продовольчої безпеки в країні. Тому досліджувана тема є надзвичайно актуальною, а пропозиції, обґрунтовані у статті, сприятимуть розвитку галузі насінництва й росту забезпеченості сільського господарства насінням високопродуктивних сортів національної селекції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значним є внесок у розвиток сортознавства та насінництва, організації методологічних та методичних засад проведення селекційної та сортодослідної роботи, комерційного обігу насіння й садивного матеріалу та шляхів вирішення загальних проблем вітчизняної насінневої галузі в Україні таких вчених, як: С. Бакай [1], О. Вишневецька [8, 11], С. Мельник [12], Л. Худолій [5], О. Захарчук [2, 6, 8, 11, 12] та багато інших. У розвиток досліджень щодо правового регулювання права інтелектуальної власності на сорти рослин та насіння зробили такі вчені, як В. Матвієць, Л. Абрамик [9], Д. Лонг, П. Рей, В. Жаров [7], А. Бочкарьов, М. Пушкар, С. Ткачик [11], О. Захарчук [3], О. Пічкур [4] та інші. Основний вектор їх досліджень спрямований на дослідження питань селекції рослин, поширення сортів рослин та насіння, їх комерційний обіг, структура виробництва насіння, правове забезпечення, що зачіпає державне регулювання охорони прав на сорти рослин. Тому, на сьогодні це дослідження актуальне і досить необхідне.

Мета статті. Метою дослідження є розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо сортового та насінневого забезпечення рослинницької галузі сільськогосподарських підприємств, розв'язання проблеми комерційного обігу насіння та шляхи вирішення загальних проблем вітчизняної насінневої галузі в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключове місце у виробництві сільськогосподарської продукції належить таким галузям, як селекція і насінництво. Розвиток вітчизняної селекції й насінництва,

вихід вітчизняних сортів на міжнародний ринок, залучення іноземних інвестицій для створення інфраструктури насінництва, яка б відповідала світовим вимогам і нормам, неможливі без запровадження в Україні чітких і зрозумілих «правил гри» на ринку насіння для її основних учасників, забезпечення законних та прозорих прав на інтелектуальну власність селекціонерам і селекційним установам та визначення умов державної підтримки селекції й насінництву.

Основним завданням насінництва як виду сільськогосподарської діяльності є розмноження відповідного насіння (садивного матеріалу) із збереженням і поліпшенням їх сортових, посівних і врожайних якостей (властивостей), а також здійснення сортового і насіннєвого контролю.

Умови виробництва для суб'єктів насінництва мають бути у відповідності з вимогами, що визначені в статті 122 Закону України «Про насіння і садивний матеріал» та Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», для реалізації права на виробництво насіння та садивного матеріалу з метою його продажу.

У Державному реєстрі сортів рослин України майже половину зареєстрованих сортів нині становлять сорти національної селекції. На початок третього кварталу 2024 року частка сортів українських заявників в Реєстрі сортів склала близько 44 %, з них, зокрема: кукурудза – 45,3%, соняшник – 32,9%, овочі – 23,3%, ріпак – 19,1%, буряки кормові та цукрові – 19,2%.

Пріоритетність вітчизняної селекції спостерігається для сортів зернових, кормових, лікарських та декоративних видів. Їхня частка в структурі Реєстру сортів склала 52,3%, 64,2% та 88,7% відповідно. У групі зернових у 2024 р. частка сортів пшениці озимої українських заявників становила 63,1 %, ячменю ярого – 66% (табл. 1).

Протягом останніх років у системі насінництва України спостерігається стійка тенденція до збільшення виробництва насіння іноземної селекції і відповідно скорочення української. Значним є рівень залежності сільського господарства України від імпортного насіння цукрових буряків, жита посівного, ріпаку озимого та ярого, гороху посівного, соняшнику однорічного, сої культурної та сортів овочевих видів. Відповідно до Державного реєстру суб'єктів насінництва і розсадництва у 2023 році частка насіння сортів іноземної селекції для пшениці м'якої озимої складає більше 50 %; для кукурудзи 80-85 %; для соняшнику – 90-95 %. Селекційні досягнення ні в колишньому ССРСР, ні в Україні не охоронялися на рівні Закону і лише у 1993 році був прийнятий Закон України «Про охорону прав на сорти рослин», який мав замінити стару адміністративно-командну систему правовідносин у сфері інтелектуальної власності. Закон 1993 року був не зовсім досконалий, але велике значення прийняття цього закону полягало у тому, що вперше було визначено необхідність внесення

певної плати власнику охоронного документу на сорт за одержання від нього права використовувати результати селекційної діяльності.

1. Структура видового складу сортових ресурсів України

Групи культур/ ботанічні таксони	1991 р.			2023			2024 р (01.08.2024)			Збільшення сортів у 2024 до 1991р., %
	кількість сортів	укр. заяв- ників	%	кількість сортів	укр. заяв- ників	%	кількість сортів	укр. заяв- ників	%	
Злаки озимі (без б/к*)	80	53	66	910	612	67,3	1020	612	63,1	> у 12,5 рази
у т. ч. пшениця озима	40	32	80	661	457	68,9	752	491	65,2	> у 18,8 рази
Злаки ярі (без б/к)	189	121	64	1751	797	45,5	1913	944	49,3	> у 10,1 рази
в т. ч. кукурудза звичайна, без б/к	54	38	70	1428	575	40,3	1560	707	45,3	> у 28,8 рази
ячмінь звичайний	21	13	62	173	115	65,8	187	123	66,0	> у 8,9 рази
Олійні та прядивні (без б/к)	65	37	56	1660	553	32,1	1706	585	34,2	> у 26,2 рази
в т. ч. соняшник однорічний, без б/к	17	7	41	1014	323	31,8	1068	352	32,9	> у 62,8 рази
Кормові	214	165	77	552	360	65,2	605	389	64,2	> у 2,8 рази
Технічні, бобові	33	24	73	426	194	55,0	477	220	46,1	> у 7,8 рази
Картопля	37	22	59	199	86	43,0	227	92	40,5	> у 6,1 рази
Овочеві	265	100	38	3027	651	21,5	3220	753	23,3	> у 12,2 рази
Плодові та ягідні	370	199	54	655	485	74,0	711	528	74,2	> у 1,9 рази
Виноград	93	34	37	64	60	94,0	64	61	95,3	> у 0,7 рази
Декоративні та лікарські	549	225	41	374	329	88,0	488	433	88,7	> у 0,7 рази
Круп'яні	34	30	88,2	186	103	55,0	204	100	49,0	> у 6,0 рази
Усього сортів без б/к	1895	890	47	10183	4446	44,0	11051	4446	44,1	> у 5,8 рази
Усього сортів з б/к	1895	890	47	14181	6242	44,0	14654	6569	44,2	> у 7,7 рази

Джерело: сформовано за даними Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні (1991, 2023 та 2024 рік)

*б/к – батьківські компоненти, випробовуються з 2009 року, коли Україна приєдналась до Схеми сортової сертифікації насіння кукурудзи та сорго.

Протягом багатьох років цей Закон діяв недостатньо ефективно. За цей час селекціонери України проявляли дуже обмежену активність щодо захисту прав інтелектуальної здатності на сорти рослин і надали заявки на отримання патенту менше ніж 200 сортів. Причини такої слабкої активності селекціонерів у бажанні отримати патент на свій сорт очевидні, а саме: селекціонер не бачив реальної вигоди від патенту, оскільки не мав можливості контролювати ринок насіння і впливати на поширення посівного матеріалу свого сорту законним шляхом.

В останнє десятиріччя щорічно вітчизняними й іноземними заявниками подається від 1000 до 1700 заявок на проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин (Рисунок 1). У 2023 році подано 1026 заявок на реєстрацію прав на сорти рослин, що на 18% менше, ніж у 2021 повоєнному році, та на 33% менше, ніж у 2020 році.

Рис. 1. Динаміка подання заявок для отримання прав на сорти рослин за період 2014-2024 рр. (станом на 01.08.2024).

Джерело: побудовано за даними Українського інституту експертизи сортів рослин

Згідно чинного законодавства в Україні реєстрація та комерційний обіг на ринку України сортів, які зареєстровані в країнах ЄС та США, здійснюється за спрощеною системою без проведення офіційних випробувань в ґрунтово-кліматичних зонах України.

Українське національне законодавство не відповідає директиві 2002/53/ЄС. Для сортів, які реєструються відповідно частини третьої статті 12 Закону, слід очікувати відсутність достовірної інформації передбаченої частиною другою статті 34 Закону. Після реєстраційне

сортовивчення та районування сортів на сьогодні на жаль не проводиться, суб'єкти господарювання позбавлені достовірної інформації про сорти рослин, які зареєстровані без проведення кваліфікаційної експертизи в Україні.

Умови державної реєстрації сортів в частині внесення до Реєстру сортів рослин сортів, зареєстрованих в країнах ЄС та США, не відповідають вимогам європейського законодавства та законодавства УПОВ. Набуття прав в Україні має здійснюватися незалежно від набуття таких прав в іноземних державах. Тому слід внести зміни до частини третьої статті 12 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» привівши його до вимог ЄС; розробити нормативно-правовий акт, яким запровадити механізм обов'язкового післяреєстраційного дослідження та перевірки збереженості сортів рослин, а також відповідних дій щодо вилучення сортів з реєстру, скасування сертифікатів за умови, що сорт не відповідає встановленим вимогам.

З моменту вступу в дію відповідних законодавчих норм щодо реєстрації сортів без проведення кваліфікаційної експертизи за 2023 рік та 2024 рік заявниками подано 754 заяв на реєстрацію за спрощеною системою. Найбільшу кількість заяв для реєстрації за спрощеною системою отримано для сортів зернових, олійних та овочевих культур. Це 38% від всіх зареєстрованих сортів за цей період.

Аналіз Реєстру сортів за останні десять років дав змогу виявити збільшення кількісного, так і якісного складу сортових ресурсів. Загальні кількість їх досягла у 2024 році майже 14,5 тис. одиниць, 11,0 тис сортів без батьківських компонентів. Якщо в 2014 р. кількість вітчизняних сортів становила 3604, або 47,9 % від загальної кількості, то у 2024 р. кількість зареєстрованих вітчизняних сортів склала 6569 одиниць, з яких 1700 – це компоненти гібридів, частка сортів вітчизняної селекції за цей період зменшилася до 44,8 % (Рисунок 2).

Зменшуються не лише обсяги виробництва кондиційного насіння української та іноземної селекції зернових та олійних культур, а й частка кондиційного насіння зернових та олійних культур на 1 га виробничих посівів (таблиця 2).

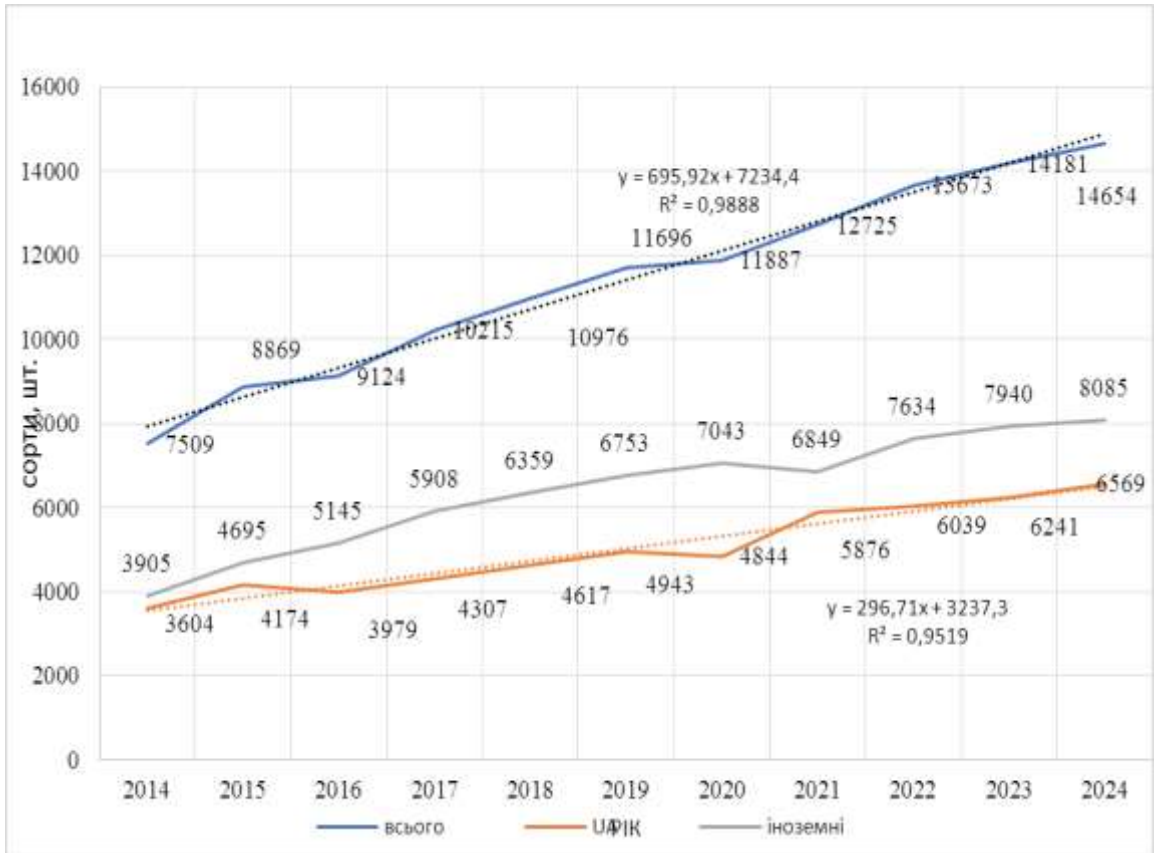

Рис 2. Динаміка формування сортових рослинних ресурсів за 2014 - 2024 рр.

Джерело: побудовано за даними Українського інституту експертизи сортів рослин

Україна відрізняється від інших європейських країн низьким рівнем забезпечення виробничих посівів якісним кондиційним насінням вищих категорій та задоволення можливого потенційного експорту. Це вкрай загрозливе явище, оскільки держава може втратити власну селекцію.

В Україні виробництво насіння лише окремих сільськогосподарських культур забезпечує належний рівень продовольчої безпеки. Зокрема, виробництво гречки, проса, вівса, тритикале повністю забезпечується насінням української селекції. Водночас ринок насіння в Україні має значний потенціал розвитку. За оцінками фахівців більшість українських сортів і гібридів за господарсько-біологічними ознаками не поступаються зарубіжним, цілком конкурентоспроможні, а за такими ознаками, як зимостійкість, посухостійкість, стійкість до хвороб, за смаковими якостями часто переважають зарубіжні аналоги.

2. Динаміка виробництва кондиційного насіння зернових та олійних культур

Рік	Виробництво кондиційного насіння зернових культур в Україні, тис. т	Площі товарних посівів, тис. га	Вироблено кондиційного насіння на 1 га, кг	Частка кондиційного насіння на 1 га при нормі посіву 200 кг, %
<i>Зернові культури</i>				
2020	202,4	9960,3	20,3	10,2
2021	170,0	10466,2	16,2	8,1
2022	101,8	7457,5	13,7	6,9
2023	107,6	6871,9	15,6	7,8
<i>Олійні культури (соя)</i>				
2020	21,4	1351,0	15,8	15,8
2021	18,5	1322,9	14,0	14,0
2022	17,2	1542,8	11,1	11,1
2023	22,6	1842,1	12,3	12,3

Джерело: власні розрахунки

Посилення залежності від імпортного насіння, занепад вітчизняного насінництва та витіснення українських сортових ресурсів з ринку насіння й садивного матеріалу становитиме загрозу продовольчій безпеці України. Водночас війна з росією загострює існуючі проблеми насінництва в Україні. Порушення логістичних ланцюгів постачання кондиційного іноземного насіння, зумовлюють необхідність докорінних змін у системі селекції та насінництва, яка склалася нині в Україні. Заміна насіннєвого матеріалу іноземної селекції на насіння української селекції, більш адаптованого до місцевих умов вирощування, та яке по якості і урожайності відповідає сучасним вимогам, дала б змогу забезпечити сільськогосподарських товаровиробників якісним насінням у необхідній кількості та у потрібні для посівної терміни. Однак така стратегія потребує збільшення обсягів фінансування національних селекційних центрів, наукових установ відповідного профілю та селекціонерів, які нині у переважній більшості забезпечені вкрай недостатньо.

Селекційна діяльність потребує значного обсягу довгострокових інвестицій у науково-дослідні роботи установ та підприємств, адже насінництво порівняно з рослинництвом є більш витратним видом економічної діяльності. За розрахунками кондиційне насіння має бути в 1,5–2 рази дорожчим за продовольче зерно тієї самої культури, щоб бути беззбитковим. До того ж додатково слід враховувати значні інвестиції в дослідження та селекцію. Водночас необхідно забезпечити захист прав та інтересів селекціонерів. Емпіричні дослідження

підтверджують, що зміцнення прав інтелектуальної власності на сорти рослин створює стимули для селекційних компаній інвестувати більше ресурсів у селекцію рослин. Посилення прав інтелектуальної власності на рослини призведе до збільшення випуску вдосконалених сортів сільськогосподарських культур і технологій, які позитивно сприятимуть підвищенню продуктивності сільського господарства та економічному зростанню. Забезпечення прав інтелектуальної власності та надання справедливої винагороди селекціонерам – авторам нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур, сприятиме підвищенню продуктивності інтелектуальної праці та стимулюватиме розвиток селекційної діяльності в Україні. Основними виробниками насіння, що здійснюють продаж в Україні, є великі транснаціональні компанії, такі як Dekalb, Corteva, Syngenta, LG seeds, Lidea. Єдиною українською компанією серед них є Маїс – найбільший український центр селекції кукурудзи та провідний виробник насіння гібридів кукурудзи. Результатом діяльності компанії Маїс у 2021-2022 маркетинговому році була реалізація гібридної кукурудзи на 6,2 млн дол. США, або 11 місце серед 16 найкращих (Рисунок 3).

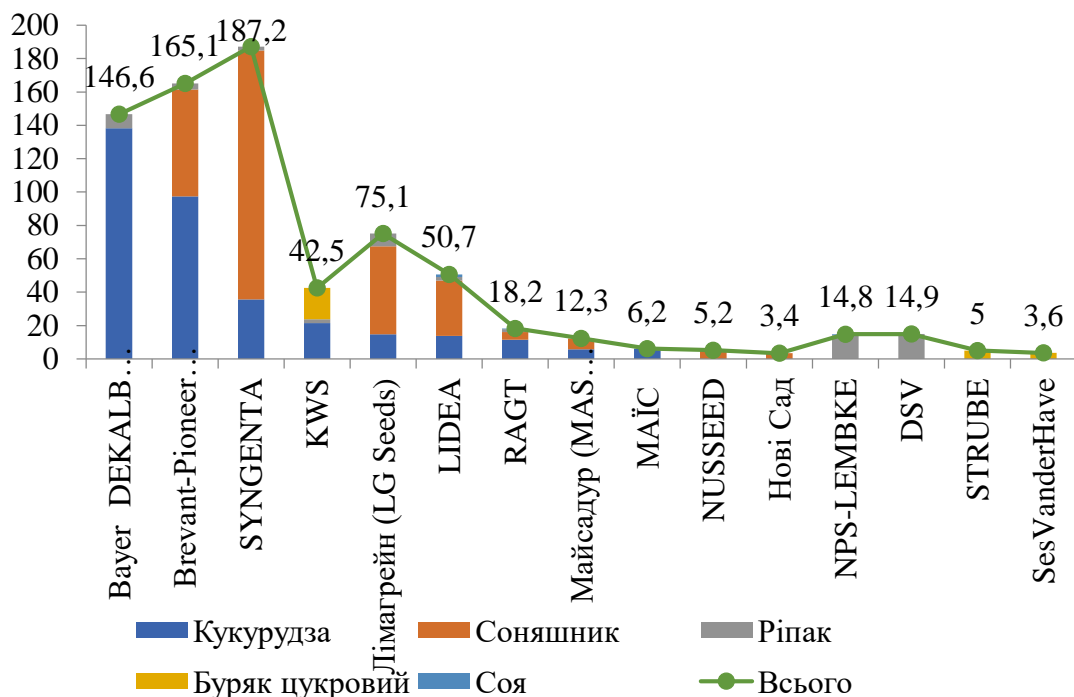

Рис. 4. Продажі кондиційного насіння сільськогосподарських культур основними виробниками в Україні у 2021/2022 рр., млн дол. США

Джерело: дані компанії Ecosag та власні розрахунки

В Україну у 2023 році було лише ввезено насіння на 369,4 млн дол. США, а також у межах держави здійснюється виробництво

кондиційного насіння іноземної селекції, що фінансується закордонними компаніями, – тому, в цілому насіння іноземної селекції продається на 1,0 млрд дол. США.

Посилення імпортозалежності може призвести до занепаду вітчизняного насінництва та повного витіснення українських сортових ресурсів з ринку насіння й садивного матеріалу, що становитиме загрозу продовольчій безпеці України.

Зростання вартості імпорту відбувається за рахунок збільшення цін на імпортоване насіння, які й так в декілька разів вищі, ніж на вітчизняне насіння. Відтак, українським фермерам щорічно реалізовується 70-75 тис. тонн гібридного насіння іноземної кукурудзи, 27-30 тис. тонн соняшнику, 5-7 тис. тонн насіння ріпаку та 0,6-0,7 тис. тонн цукрового буряку.

Нині залежність нашої держави від імпортного насіння особливо відчувається по цукрових буряках, озимому житу і ріпаку, гороху, соняшнику, сої та овочевих культурах. Це, свого роду, гачок, на якому підвішене все національне сільське господарство. А отже, існує загроза припинення поставок в Україну насіння з-за кордону при настанні якогось несприятливого сценарію – економічного чи воєнного.

В Україну у 2023 році було лише ввезено насіння на 369,4 млн дол. США, а також у межах держави здійснюється виробництво кондиційного насіння іноземної селекції, що фінансується закордонними компаніями, – тому, в цілому насіння іноземної селекції продається на 1,0 млрд дол. США щорічно.

Зважаючи на обставини 2023 року можна спрогнозувати зростання обсягів виробництва кондиційного насіння вітчизняної селекції в найближчі роки (оптимістичний сценарій) (Таблиця 3). Таке зростання рівня кондиційності до 2030 року становитиме на 6-8% більше відносно цього показника у 2021р. (довоєнний період) по основних зернових та олійних культурах.

Це дозволило би покращити показники виробництва кондиційного насіння вітчизняної селекції у 2030 році по озимій пшениці до 144,7 тис. тонн, або в 3,8 рази більше, ніж було у 2023 році, по озимому ячменю до 16,7 тис. тонн, або в 6,7 рази більше, по яром ячменю до 19,0 тис. тонн, або в 5,0 разів більше, кукурудзі – до 29,8 тис. тонн, або в 1,6 рази більше, сої – 6,5 тис. тонн, або в 4,3 рази більше. Також зростуть майже вдвічі обсяги кондиційного насіння соняшнику до 5,5 тис. тонн та озимого ріпаку – до 0,8 тис. тонн.

3. Прогноз виробництва кондиційного насіння основних сільськогосподарських культур вітчизняної селекції до 2030 року

Показники	Озима пшениця	Озимий ячмінь	Ярий ячмінь	Озиме жито	Кукурудза	Соя	Озимий ріпак	Соняшник
2023 рік								
Всього необхідно насіння для посіву, тис. тонн	946	132	350	22	105	181	6,1	34
% кондиційного	7	8	7	20	100	9	100	100
кондиційного, тис. тонн	78,8	12,2	10,7	5,9	103	22,6	5,1	35,7
% вітчизняного	48,1	20,5	35,5	11,9	18	6,6	9,8	6,7
кондиційного (вітчизняного), тис. тонн	37,9	2,5	3,8	0,7	18,5	1,5	0,5	2,4
2025 рік								
% кондиційного	10	10	10	25	100	12	10	100
кондиційного, тис. тонн	160,7	23,2	28,7	6,3	119,2	19,6	5,4	45,9
% вітчизняного	68	53	48	25	23	12	13	10
кондиційного (вітчизняного), тис. тонн	109,3	12,3	13,8	1,6	27,4	2,4	0,7	4,6
2030 рік								
% кондиційного	12	12	12	30	100	20	100	100
кондиційного, тис. тонн	192,9	27,9	34,5	7,6	119,2	32,7	5,4	45,9
% вітчизняного	75	60	55	30	25	20	15	12
кондиційного (вітчизняного), тис. тонн	144,7	16,7	19,0	2,3	29,8	6,5	0,8	5,5

Джерело: власні розрахунки

Питома вага кондиційного насіння вітчизняної селекції по озимій пшениці, озимому та ярому ячменю відповідно зросте від 7,0, 8,0 та 7,0% у 2023 до 12% в 2030 році. Рівень кондиційності використовуваного насіння озимого жита зросте від 20% в 2023 році до 30% в 2030, а сої, в той же період, від 9 до 20%. Для посіву в Україні використовується насіння гібридів кукурудзи, озимого ріпаку та соняшнику, тому рівень кондиційності становить 100%, тому тут суттєве значення має збільшення частки національного насіння.

Це надасть новий поштовх для розвитку національної селекції та насінництва до 2030 року, збільшать більш як удвічі використання кондиційного насіння зернових колосових та сої до 12-15% від загального насіння, що висівається, середній рівень української

селекції зросте з 35 до 50%, а надходження роялті та селекційних платежів збільшаться в десятки разів, до 3,0 млрд грн. Україна, яка забезпечує продовольством велику частину людства стане ще й однією із найбільш інноваційно-розвинутих країн в генетичній, селекційній та насінній сфері з суттєвими досягненнями в охороні прав на сорти рослин в частині використання інтелектуальної власності.

Враховуючи прогнозовані площі посіву сільськогосподарських культур, норму висіву, фактичні та прогнозовані обсяги виробництва кондиційного насіння було розраховано потребу насіння та площі посіву зернових та олійних культур у 2024 році на підставі вирощування у 2023 році (Таблиця 4).

4. Потреба насіння для посівних площ зернових та олійних культур у 2024 році

Назва культури та груп культур	2023		2024				
	Площа товарних посівів, тис га	Вироблено кондиційного насіння, тис тонн	Площа товарних посівів, тис га	Потрібно насіння всього, тис тонн	в т.ч. кондиційне насіння (добазове, базове та сертифіковане), тис тонн	з них: добазове, базове, батьківські лінії, тис. тонн	Необхідна площа насінневих посівів, тис га
Озима група зернових, (пшениця, ячмінь, жито)	4400,0	96,9	4200,0	1050,0	100,0	5,0	250,0
Яра група зернових, без кукурудзи	1600,0	23,4	1600,0	350,0	25,0	1,3	60,0
кукурудза	4000,0	103,0	3800,0	100,0	100,0	2,0	30,0
Всього зернових	10000,0	223,3	9600,0	1500,0	225,0	8,3	340,0
soя	1811,0	22,6	2000,0	200,0	25,0	2,0	15,0
соняшник	5060,0	35,7	5300,0	35,0	35,0	0,3	30,0
ріпак	1465,0	5,1	1200,0	5,0	5,0	0,1	6,0
Всього олійних	8336,0	63,4	8500,0	240,0	65,0	2,4	51,0
Всього разом	18336,0	286,7	18100,0	1840,0	290,0	10,7	396,0

Примітка: 1. насіння вищих категорій та необхідні насінні посіви - власні міркування; 2. потреба у насінні визначена з врахуванням насіння іноземних сортів.

Джерело: власні розрахунки

За проведеними розрахунками очікувана площа товарних посівів групи озимих зернових становить у 2024 році 4200 тис. га. Відповідно до норми висіву зернових культур (пшениця, ячмінь та жито), потреба в насінні для посіву у 2024 році на прогнозовані площі становить 1050 тис. т., в тому числі 100 тис. т. кондиційного насіння (добазового, базового і сертифікованого), 5 тис. т. добазового, базового та батьківських ліній. Для вирощування необхідного обсягу насіння площа насінневих посівів повинна бути не меншою 250 тис. га.

Діюча система державного регулювання розвитку насінництва в Україні регулюється передусім законами України «Про насіння і садивний матеріал» та «Про охорону прав на сорти рослин», які в цілому відповідають основним європейським канонам.

У 1995 році Україна стала членом Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин. Цим самим було визнано, що наша держава є країною, у якій охороняються права селекціонера. Стаючи членом Міжнародного союзу з охорони нових сортів рослин, Україна заявила про свій намір охороняти права селекціонера на основі принципів міжнародного визнання і підтримки, а також дала можливість своїм селекціонерам отримувати правову охорону в інших державах-членах UPOV і стимулювала іноземних селекціонерів вкладати кошти в селекцію рослин і виробництво насіння на своїй території.

З метою становлення вітчизняної селекції та насінництва, виходу на міжнародний ринок країн Східної і Західної Європи, залучення іноземних інвестицій для створення інфраструктури насінництва, підвищення конкурентоздатності українського насінневого матеріалу сільськогосподарських культур Україна стала членом Міжнародної асоціації з контролю якості насіння (ІСТА) і отримала доступ до Схем сортової сертифікації насіння, що є об'єктом міжнародної торгівлі, Міжнародної організації економічного співробітництва та розвитку (OECD).

За останні 12 років Україна приєдналася до 5 із 8 насінневих Схем сортової сертифікації: зернових, кукурудзи, сорго, хрестоцвітних, олійних і луб'яних культур, а також із цукрового та кормового буряку, а 7 жовтня 2020 року Європейський парламент проголосував за визнання в ЄС еквівалентності системи сертифікації та насіння, виробленого в Україні. Таким чином завдяки відповідності національного законодавства та системи насінництва міжнародним нормам та стандартам, українське насіння, що виробляється на території України, як вітчизняної селекції, так і селекції іноземних селекційних компаній, отримало доступ на ринок насіння Європейського Союзу.

Сучасний стан в галузі національної селекції та насінництві досить складний та непередбачуваний: ефективність державної програми формування і здійснення державної політики дуже низька, а контроль у

насінництві через постійне реформування відповідних органів вкрай недостатній. Як наслідок, має місце незаконний обіг насіння сортів сумнівного походження. Офіційна статистика сортових посівів відсутня, через що неможливо простежити за обсягами використання інтелектуальної власності на сорти рослин та виплатою справедливої винагороди за право використання сорту – роялті та селекційних платежів.

Висновки та пропозиції.

Впродовж 20-х років у системі насінництва України спостерігається стійка тенденція до збільшення виробництва насіння іноземної селекції і відповідно скорочення української. Проаналізувавши державний реєстр суб'єктів насінництва і розсадництва за ряд років по основних зернових та олійних культурах можна зробити висновок, що частка сортів іноземної селекції для пшениці м'якої озимої складає більше 50 %; для кукурудзи 70-80 %; для соняшнику – 90-95%.

Проведений аналіз свідчить про залежність нашої держави від імпортного насіння цукрових буряків, жита посівного, ріпаку озимого та ярого, гороху посівного, соняшнику однорічного, сої культурної та сортів овочевих видів. Це, свого роду, гачок, на якому підвішене все національне сільське господарство. А отже, існує загроза припинення поставок в Україну насіння з-за кордону при настанні якогось несприятливого сценарію – економічного чи воєнного.

Посилення залежності від імпортного іноземного насіння може призвести до занепаду вітчизняного насінництва та повного витіснення українських сортових ресурсів з ринку насіння й садивного матеріалу, що становитиме загрозу продовольчій безпеці України.

Розвитку вітчизняної насінневої галузі та збільшенню виробництва кондиційного насіння до 2030 року сприятиме:

- введення обов'язкової сплати роялтих і селекційних платежів. «Сірий» ринок насіння в Україні, де відбуваються тіньові сплати роялті за використання інтелектуальної власності без сплати відповідних відрахувань у державний бюджет країни, оцінюється більше як на 90%. Національна селекція має змогу одержувати додаткове фінансування на її розвиток за рахунок висіву як кондиційного, так і насіння для власних потреб того самого сорту. Розрахунки показали, що від ліцензійних платежів селекціонери можуть отримувати до 50%, а інші – 50%, – це селекційні платежі завдяки використанню Farm Saved Seed – насіння для власних потреб;

- війна рф проти України і, як наслідок, порушення логістики постачання кондиційного іноземного насіння замінить імпортований насінневий матеріал на вітчизняний, який більш адаптованіший до місцевих умов вирощування, та й по якості і врожайності відповідає

світовим вимогам. Такий підхід дозволить додатково підтримати національних селекціонерів, забезпечити всіх сільгосптоваровиробників насінням у необхідній кількості, успішно проводити посівну у тих регіонах, де це можливо вітчизняними сортами;

– удосконалення законодавства в частині підтримки розвитку вітчизняної селекції та насінництва, де необхідно передбачити: повне відшкодування витрат на проведення робіт по селекції сільськогосподарських культур в ланках первинного насінництва; часткової компенсації затрат на виробництво насіння первинних ланок; розвитку матеріально-технічної бази селекції та насінництва; удосконалення роботи селекційно-насінницьких комплексів; покриття частки витрат, пов'язаних з науковими дослідженнями.

Враховуючи вищевикладене, надані пропозиції нададуть новий поштовх для розвитку національної селекції та насінництва до 2030 року, збільшать більш як удвічі використання кондиційного насіння зернових колосових та сої до 12-15% від загального насіння, що висівається, середній рівень української селекції зросте з 35 до 50%, а надходження роялті та селекційних платежів збільшаться в десятки разів, до 3,0 млрд грн. Україна, яка забезпечує продовольством велику частину людства стане ще й однією із найбільш інноваційно-розвинутих країн в генетичній, селекційній та насінневій сфері з суттєвими досягненнями в охороні прав на сорти рослин в частині використання інтелектуальної власності.

Список бібліографічних посилань

1. Бакай С. С. Економіка насінництва. Київ : Урожай, 1977. 110 с.
2. Захарчук О. В. Економіка насінництва. Київ : ННЦ ІАЕ, 2015. 272 с.
3. Захарчук О. В. Теоретико-методологічні та практичні основи функціонування ринку сортів рослин. Київ : Вид-во «Алефа», 2009. 390 с.
4. Неттевич Э. Д. Рождение и жизнь сорта. 2-е изд. Москва : Московский рабочий, 1983. 174 с.
5. Пічкур О. В. Правова охорона селекційних досягнень у рослинництві : монографія. Київ : ПП «Авокадо», 2006. 804 с.
6. Худолій Л. М. Економічний механізм формування і функціонування ринку зерна в Україні. Київ : ІАЕ, 1998. 211 с.
7. Enabling the Business of Agriculture, 2015. Progress Report / O. V. Zakharchuk and others. Washington : World Bank Group, 2015. 158 p.
8. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування: практ. посіб. Д. Лонг, П. Рей, В.О. Жаров, та ін. Київ : К.І.С., 2007. 448 с

9. Інноваційно-інвестиційний розвиток ринків технічних засобів, насіння і технологій в рослинництві: Монографія. [О. В. Захарчук, О. В. Вишневецька, Я. В. Навроцький та ін.]; за ред. О. В. Захарчука. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2022. 264 с.

10. Іськова О. В. Новели законодавства України у сфері охорони прав на сорти рослин у контексті європейської інтеграції України. Порівняльно-аналітичне право. №1, 2019. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35779/1/%d0%9d%d0%9e%d0%92%d0%95%d0%9b%d0%98%20%d0%97%d0%90%d0%9a%d0%9e%d0%9d%d0%9e%d0%94%d0%90%d0%92%d0%a1%d0%a2%d0%92%d0%90%20%d0%a3%d0%9a%d0%a0%d0%90%d0%87%d0%9d%d0%98.pdf>

11. Матвієць В. Г., Абрамик Л. М., Сонець Т. Д. Використання сорту рослин як об'єкта інтелектуальної власності. Передгірне та гірське землеробство і тваринництво. 2015. Вип. 58 (II). URL: <https://phzt-journal.isgkr.com.ua/wp-content/uploads/zbirnik/58-2ua/31.pdf>

12. Ткачик С. О. Щодо реєстрації сортів рослин в Україні без офіційних випробувань//Проблемні питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері охорони прав на сорти рослин : збірник матеріалів науково-практичної конференції. Київ, 28 листопада 2019 р. С. 56-59. URL: <https://sops.gov.ua/uploads/page/news/2019-11-28.pdf>

13. Захарчук О. В., Вишневецька О.В., Ткачик С.О., Завальнюк О.І. Державне регулювання охорони прав на сорти рослин в Україні. Наука і техніка сьогодні. Серія «Економіка». 2023. № 11 (25). С. 274-295.

14. Zakharchuk, O., Matsyhora, T., Melnyk, S., Tkachyk, S., Kovalev, S. (2023). Forming of the seed production system in Ukraine: trends, challenges and threats. Scientific Horizons, 2024, 26(12), 107-116. doi: 10.48077/scihor3.2024.107.

15. Про заходи щодо реалізації Закону України "Про охорону прав на сорти рослин" від 19 серпня 2002 р. № 1183 (Редакція станом на 11.08.2023 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1183-2002-%D0%BF#Text>.

16. Про насіння та садивний матеріал: Закон України № 411-IV від 26.12.2002 р. (Редакція станом на 10.06.2023 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-15#Text>.

17. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України. №3116-XII від 21.04.1993р. Редакція станом на 10.06.2023р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12>.

18. Регламент Комісії (ЄС) №1239/95 від 31 травня 1995 року що встановлює правила застосування Регламенту Ради (ЄС) №2100/94 щодо процедур, які розглядає Бюро Співтовариства з захисту прав на

<https://ukragroexpert.com.ua/uploads/page/5a7da9703d00d.pdf>.

References

1. Bakai, S. S. (1977). *Ekonomika nasinnytstva* [Economics of seed production], Kyiv : Urozhai. [in Ukrainian]
2. Zakharchuk, O. V. (2015). *Ekonomika nasinnytstva* [Economics of seed production], Kyiv : N.p. [in Ukrainian]
3. Zakharchuk, O. V. (2009). *Teoretyko-metodolohichni ta praktychni osnovy funktsionuvannia rynku sortiv roslyn* [Theoretical, methodological and practical foundations of the functioning of the market of plant varieties]. Kyiv: Alefa. [in Ukrainian]
4. Pichkur, O. V. (2006). *Pravova okhorona selektsiinykh dosiahnen u roslynnytstvi: monohrafiia* [Legal protection of breeding achievements in plant breeding: monograph], Kyiv: Avokado. [in Ukrainian]
5. Khudolii, L. M. (1998). *Ekonomichniy mekhanizm formuvannia i funktsionuvannia rynku zerna v Ukraini* [The economic mechanism of formation and functioning of the grain market in Ukraine], Kyiv: N.p. [in Ukrainian]
6. *Enabling the Business of Agriculture, 2015. Progress Report (2015)*. Washington: World Bank Group.
7. Lonh, D., Rei, P., Zharov, V. O., Sheveleva, T. M., Vasylenko, I. E., Drobiazko, V. S. (2007). *Zakhyst prav intelektualnoi vlasnosti: normy mizhnarodnoho i natsionalnoho zakonodavstva ta yikh pravozastosuvannia. Praktychnyi posibnyk* [Protection of intellectual property rights: norms of international and national legislation and their enforcement. Practical guide], Kyiv: N.p. [in Ukrainian]
8. Zakharchuk, O. V., Vyshnevetska, O. V., Navrotskyi, Ya. V., Zavalniuk, O. I. (2022). *Innovatsiino-investytsiinyi rozvytok ryнкiv tekhnichnykh zasobiv, nasinnia i tekhnolohii v roslynnytstvi* [Innovative and investment development of the markets of technical means, seeds and technologies in crop production], Kyiv: N.p. [in Ukrainian]
9. Matviiets, V. H., Abramyk, L. M., Sonets, T. D. (2015). *Vykorystannia sortu roslyn yak obiekta intelektualnoi vlasnosti* [Use of a plant variety as an object of intellectual property], *Foothill and Mountain Agriculture and Stockbreeding*, 58 (II), 184–191. URL: <https://phzt-journal.isgkr.com.ua/wp-content/uploads/zbirnik/58-2ua/31.pdf> [in Ukrainian]
10. Tkachyk, S. O. (2019, November). *Shchodo reiestratsii sortiv roslyn v Ukraini bez ofitsiinykh vyprobuvan* [Regarding the registration of plant varieties in Ukraine without official tests], *Problemni pytannia adaptatsii zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Yevropeiskoho Soiuzu u sferi okhorony prav na sorty roslyn*, Kyiv: N.p. [in Ukrainian]
11. Zakharchuk, O., Vyshnevetska, O., Tkachyk, S., Zavalniuk, O. (2023). *State regulation of plant variety rights protection in Ukraine*. *Science*

12. Zakharchuk, O., Matsybora, T., Melnyk, S., Tkachyk, S., Kovalev, S. (2024). Forming of the seed production system in Ukraine: trends, challenges and threats. *Scientific Horizons*, 26(12), 107–116. doi: 10.48077/scihor3.2024.107. [in Ukrainian]

13. Pro nasinnia ta sadyvnyi material [About Seeds and Planting Material]: Law of Ukraine of 26.12.2002. No. 411-IV. Edition as of 10.06.2023, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-15#Text>. [in Ukrainian]

14. Pro okhoronu prav na sorty roslyn [On protection of Rights to Plant Varieties]: Law of Ukraine of 21.04.1993. No. 3116-XII. Edition as of 10.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12>. [in Ukrainian]

Надійшла до редакції: 12.09.2024 р.

УДК 378

**СУТНІСТЬ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯК
КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЗНАНЬ
«УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ»**

<https://doi.org/10.36994/2707-4110-2024-11-38-02>

Світлана Джерелейко, Хмельницький кооперативний торговельно-
економічний інститут

<https://orcid.org/0000-0002-4018-2481>²

У статті висвітлено питання сутності та значення наукових досліджень як важливого елемента під час підготовки фахівців галузі «Управління та адміністрування». Особливу увагу приділено вивченню ролі методології наукових досліджень у формуванні компетенцій майбутніх фахівців галузі знань «Управління та адміністрування». Автор акцентує на тому, що наукове дослідження є не лише засобом генерації нових знань, але й інструментом, який розвиває аналітичні, критичні та творчі здібності фахівців.

У статті підкреслено, що сучасні економічні виклики вимагають від майбутніх фахівців здатності не тільки розуміти теоретичні основи управління та адміністрування, але й уміти використовувати наукові методи для вирішення складних організаційних проблем. Відповідно, методологія наукових досліджень стає невід'ємним складником підготовки, що сприяє розвитку навичок системного підходу, аналітичного мислення та адаптивності в умовах швидких змін.

Розглянуто ключові методи та підходи, що використовуються в наукових дослідженнях у галузі знань «Управління та адміністрування». Особлива увага приділяється інтеграції фундаментальних та прикладних досліджень, які дозволяють поєднати теорію з практикою для вирішення актуальних завдань управління. Також підкреслено значення міждисциплінарних досліджень у процесі підготовки фахівців, оскільки комплексний характер сучасних управлінських викликів потребує знань з різних галузей.

Автор також звертає увагу на важливість розуміння сутності наукового дослідження для побудови ефективних управлінських стратегій. Опанування методології досліджень дозволяє фахівцям розробляти інноваційні рішення, що сприяють підвищенню ефективності діяльності організацій в умовах глобалізації та постійних змін. У статті зроблено висновок, що підготовка майбутніх управлінців через глибоке розуміння наукової методології забезпечує їхню

² © С. ДЖЕРЕЛЕЙКО

© Вісник Університету «Україна», № 11 (38), 2024

ГОТОВНІСТЬ ДО ПРИЙНЯТТЯ ЕФЕКТИВНИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА СКЛАДНОСТІ СУЧАСНОГО СВІТУ.

Ключові слова: наукове дослідження, методологія наукових досліджень, метод наукового дослідження, управління та адміністрування, підготовка фахівців, теорія і практика, компетентності.

ELEMENT OF THE TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF KNOWLEDGE «MANAGEMENT AND ADMINISTRATION»

SVITLANA DZERELEIKO, Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute

The article highlights the issue of the essence and significance of scientific research as an important element in the training of specialists in the field of «Management and Administration». Special attention is paid to the study of the role of scientific research methodology in the formation of competencies of future specialists in the field of knowledge «Management and administration». The author emphasizes that scientific research is not only a means of generating new knowledge, but also a tool that develops the analytical, critical and creative abilities of specialists.

The article emphasizes that modern economic challenges require from future specialists the ability not only to understand the theoretical foundations of management and administration, but also to be able to use scientific methods to solve complex organizational problems. Accordingly, the methodology of scientific research becomes an integral component of training, which contributes to the development of the skills of a systemic approach, analytical thinking and adaptability in conditions of rapid changes.

The key methods and approaches used in scientific research in the field of knowledge «Management and administration» are considered. Special attention is paid to the integration of fundamental and applied research, which allows combining theory with practice to solve current management problems. The importance of interdisciplinary research in the process of training specialists is also emphasized, since the complex nature of modern management challenges requires knowledge from various fields.

The author also draws attention to the importance of understanding the essence of scientific research for building effective management strategies. Mastering the research methodology allows specialists to develop innovative solutions that contribute to increasing the effectiveness of organizations in the conditions of globalization and constant changes. The article concludes that the training of future managers through a deep understanding of scientific methodology ensures their readiness to make effective decisions in the conditions of uncertainty and complexity of the modern world.

Keywords: scientific research, methodology of scientific research, method of scientific research, management and administration, training of specialists, theory and practice, competences.

Вступ. У сучасних умовах розвитку науки і практики виникає необхідність підготовки фахівців, здатних ефективно адаптуватися до швидких змін у бізнес-середовищі та суспільстві загалом. Галузь знань «Управління та адміністрування» перебуває під впливом динамічних економічних, соціальних та технологічних змін, які потребують постійного вдосконалення професійних компетенцій фахівців. Важливим складником їхньої підготовки є не лише оволодіння теоретичними знаннями, але й розвиток умінь та навичок проводити наукові дослідження, що сприяють прийняттю обґрунтованих управлінських рішень на основі науково-дослідницьких підходів. Проблема полягає в тому, що більшість випускників закладів вищої освіти у галузі знань «Управління та адміністрування» недостатньо володіють методологією наукових досліджень, що ускладнює їхню здатність до аналізу складних управлінських ситуацій та прийняття стратегічних рішень на основі науково обґрунтованих даних. Це негативно позначається на ефективності управлінської діяльності та адаптивності фахівців до сучасних викликів.

Важливим науковим завданням є дослідження сутності та методології наукових досліджень, їхньої ролі у підготовці фахівців у галузі управління, а також розробка підходів до вдосконалення освітніх програм із метою підвищення рівня дослідницьких компетенцій. Із практичної точки зору, розв'язання цієї проблеми сприятиме підготовці управлінців, здатних не лише використовувати наявні управлінські інструменти, але й розробляти нові рішення на основі наукового підходу.

З огляду на це, актуальним є дослідження методології наукових досліджень як одного з ключових компонентів підготовки фахівців у галузі знань «Управління та адміністрування». Формування науково-дослідницьких компетенцій забезпечить гнучкість майбутніх фахівців у вирішенні актуальних проблем, підвищить їхню здатність до стратегічного мислення та інноваційного управління, що, зрештою, позитивно вплине на ефективність організацій та розвиток суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Узагальнені теоретико-практичні аспекти застосування методів та методології проведення наукових досліджень висвітлено в численних працях вітчизняних науковців та практиків. Напрацювання цього питання розглянуто в працях Медвідя В. Ю., Данька Ю. І., Кобилянської

І. І., Самсонова В. В., Сільвестрова А. М., Тачиніна О. М., Цюцюри С. В., Пашенка В. М., Данильяна О. Г. та інших.

Аналіз фахової літератури показав, що у більшості питань методології наукових досліджень висвітлено узагальнено та типізовано, без акценту на ключові напрямки застосування їхніх результатів. Винятками в цьому питанні є напрацювання Ящук В. І., яка висвітлює особливості сутності методів та методології наукових досліджень під час підготовки фахівців галузі знань «Сфера обслуговування», Козубцова І.М., який розкриває особливості даного питання для здобувачів освітньої програми «Комп'ютерні науки», Гузара Б.С., який у своїй праці охарактеризував методи та методологію наукових досліджень у фінансовій сфері.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Враховуючи значну кількість наукових напрацювань в сфері досліджуваного питання, відкритим залишається питання актуалізації значення опанування методологією наукового дослідження під час підготовки фахівців галузі знань «Управління та адміністрування».

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження сутності понять «наукове дослідження», «методологія наукових досліджень» та систематизація підходів до наукових досліджень, а також їхнє значення для формування професійних компетенцій при підготовці фахівців у галузі знань «Управління та адміністрування». Ціллю статті стало визначити значення методології наукових досліджень для формування системного мислення і здатності до прийняття обґрунтованих управлінських рішень, які ґрунтуються на доказах і наукових підходах, дослідити, як міждисциплінарні підходи та інтеграція знань з різних наукових дисциплін сприяють підготовці управлінців, здатних до комплексного аналізу управлінських ситуацій і прийняття ефективних рішень.

Особливу увагу приділено аналізу взаємозв'язку між методологією наукових досліджень і якістю підготовки спеціалістів, а також підходам до формування критичного мислення та аналітичних навичок у здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу

Сучасні реалії економічного світу вимагають не просто кадрового потенціалу, а наявність висококваліфікованих фахівців, які володіють ґрунтовними теоретичними знаннями, практичними навичками стратегічного планування та організації діяльності, умінням швидко реагувати в кризових ситуаціях та рішуче приймати нестандартні рішення, які ґрунтуватимуться на глибинних наукових дослідженнях практичних аспектів.

Спеціалістів галузі знань «Управління та адміністрування» можна вважати фактично «універсальними солдатами», які задіяні в усіх сферах діяльності суб'єктів господарювання. У зв'язку з динамічними змінами в економіці, технологіями управління та глобалізаційними процесами, підготовка кваліфікованих спеціалістів у цій галузі стає ключовим елементом забезпечення ефективного функціонування організацій. Високоякісна підготовка управлінських кадрів передбачає не лише засвоєння базових знань і компетенцій, але й розвиток здатності до проведення наукових досліджень, які можуть сприяти впровадженню інновацій та вдосконаленню управлінських процесів.

Голова Північно-Східного наукового центру НАН і МОН України академік Семиноженко В. в інтерв'ю [1] зазначив, що «Наука є головним, що визначає розвиток будь-якої держави. Наука, технології, інновації – це первинна основа, на якому базується надійний фундамент будь-якої країни, саме це забезпечує перспективу її якісного розвитку. Без цього фундаменту країна завжди буде другорядною в будь-якому вимірі – і в суспільному, і в економічному, і в оборонному. І сьогодні в світі успіху досягають країни, в яких сильні економіки, в основі яких лежить науково-технологічний прогрес».

Поняття «наука» має декілька основних значень у фаховій літературі:

- по-перше, під наукою розуміється сфера людської діяльності, направленої на вироблення і систематизацію нових знань про природу, суспільство, мислення і пізнання навколишнього світу;

- по-друге, наука – це результат цієї діяльності – система одержаних наукових знань;

- по-третє, наука розуміється як одна з форм суспільної свідомості, соціальний інститут.

В останньому значенні наука визначається як система взаємозв'язків між науковими організаціями і членами наукового співтовариства, а також включає системи наукової інформації, норм і цінностей науки і т.п. [2, с. 8].

Під час підготовки фахівців галузі знань «Управління та адміністрування» здобувачам важливо дати розуміння того, що суть науки полягає в систематичному дослідженні явищ, процесів і об'єктів з метою отримання нових знань та пояснення світу навколо нас. Наука допомагає розуміти закономірності природи та суспільства, прогнозувати події, вирішувати проблеми і вдосконалювати технології. Вона ґрунтується на об'єктивності, перевірюваності та достовірності інформації, отриманої через дослідження.

Основна мета науки співзвучна з ключовими завданнями фахівців галузі знань «Управління та адміністрування» – це виробництво та

реалізація на практиці нового знання, яке може бути застосоване для розвитку суспільства, вирішення соціальних, економічних, технічних та інших проблем. Відповідно цілями науки можна визначити опис процесів та явищ об'єктивної дійсності, пояснення та передбачення цих процесів (рис. 1).

Рис. 1. Цілі науки в процесі підготовки фахівців галузі «Управління та адміністрування»

Складено автором на основі узагальнення [3, 4, 5, 6, 7]

Наукова діяльність спрямована на те, щоб відповісти на питання «як?», «чому?», «що буде далі?», вона не лише відкриває нові факти, але й допомагає вибудовувати концепції, теорії та моделі для пояснення складних явищ. На основі наукових досліджень фахівці галузі знань «Управління та адміністрування» отримують нові знання, які можуть змінювати уявлення про світ, сприяти розвитку технологій та забезпечувати прогрес людства.

Розуміння сутності дефініції «методологія наукових досліджень» також є важливим в процесі здобуття освіти. Науковці по-різному підходять до трактування цього поняття (табл. 1.)

Трактування дефініції «наукове дослідження» у фаховій літературі

Автор	Визначення
Василенко В. О. [2]	Процес вивчення об'єкта або явища для виявлення закономірностей його виникнення та розвитку, а також можливостей його зміни та використання в інтересах добробуту суспільства.
Ліпич Л. Г. [3]	Сукупність методів, принципів та прийомів, які використовує людина для пізнання явища.
Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. [4]	Цілеспрямований процес виробництва нових знань, які розкривають нові явища в суспільстві й природі, для використання їх у практичній діяльності людей.
Академічний тлумачний словник [9]	Цілеспрямоване пізнання, результати якого виступають у вигляді системи понять, законів, теорій.
Шишкіна Є. К. [10]	Процес дослідження певного об'єкта, предмета або явища за допомогою наукових методів, який має на меті встановлення закономірностей його виникнення, розвитку і перетворення в інтересах раціонального використання у практичній діяльності людей.
Конверський А. Є. [11]	Особливий вид людської діяльності, який спрямований на здобуття нових, більш глибоких, точних знань, що служать, як правило, практичними цілями для створення нових або вдосконалення старих знань, які набула людина протягом свого життя.
Мантур-Чубата О. С. [12]	Дуже широке поняття, яке охоплює всі процеси незалежно від їхніх масштабів – від зародження ідеї до її втілення у вигляді нових теоретичних положень, створення нових технологій тощо.
Бурау Н. І., Антонюк В. С., Півторак Д. О. [13]	Відтворення якого-небудь явища, спостереження за ним або його ретельний розгляд з метою отримання нових знань про закономірності розвитку цього явища та способи впливу на нього чи його впливу на оточуюче середовище»

Складено автором на основі узагальнення [2, 3, 4, 9, 10, 11, 12, 13]

Тож бачимо, що наукове дослідження являє собою сукупність принципів, підходів, методів і правил, що використовуються в процесі наукового пізнання, воно забезпечує систематичність та організованість дослідницького процесу, роблячи його більш ефективним та достовірним. Методологія дає вченим та практикам чітку структуру для планування та проведення досліджень, інтерпретації результатів, а також для перевірки гіпотез і теорій. Розуміння сутності методології наукового дослідження є важливим програмним результатом опанування освітніх програм здобувачів галузі знань «Управління та адміністрування» (рис. 2.)

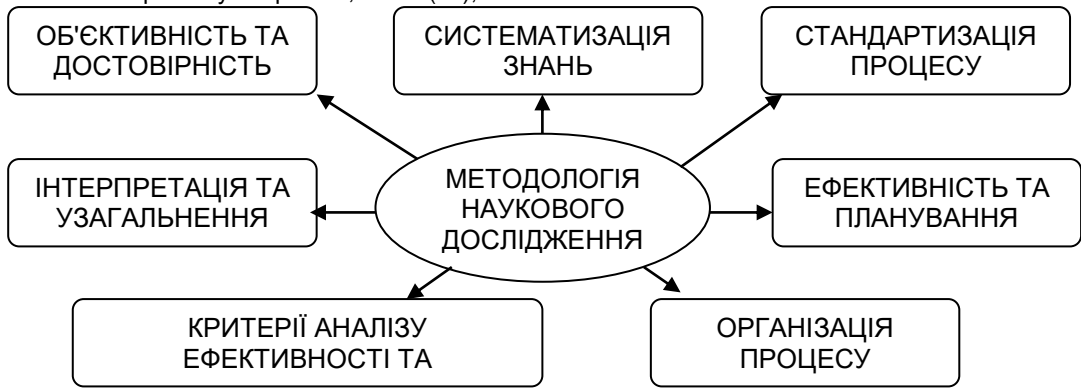

Рис. 2. Об'єктивна необхідність розуміння сутності та складових методології наукових досліджень в процесі підготовки фахівців галузі знань «Управління та адміністрування»

Складено автором на основі узагальнення [6,7, 8, 11, 13, 14]

Об'єктивна необхідність розуміння сутності та складових методології наукових досліджень в процесі підготовки фахівців галузі знань «Управління та адміністрування» визначається низкою факторів представлених на рис. 2. Зокрема тим, що чіткі методи та процедури дозволяють уникнути суб'єктивних помилок та забезпечують, що результати дослідження можуть бути перевірені й відтворені іншими науковцями, методологія допомагає структурувати знання і робити їх більш доступними для вивчення та застосування. Крім того, знання методології наукового дослідження створює єдині правила для дослідників, що полегшує обмін інформацією та співпрацю між різними науковими спільнотами, а використання правильної методології дозволяє планувати науковий процес таким чином, щоб мінімізувати ресурси та час на отримання результатів, водночас максимізуючи наукову цінність дослідження. Завдяки методології результати досліджень можуть бути коректно інтерпретовані, узагальнені і застосовані в інших галузях або для вирішення практичних проблем.

Отже, методологія наукових досліджень є невід'ємною частиною наукового процесу, що забезпечує його якість, надійність та інтеграцію з іншими знаннями й освітніми компонентами.

Наукове дослідження у сфері управління та адміністрування слід трактувати як систематичний процес, який спрямований на глибоке вивчення певних управлінських об'єктів та явищ. Воно має систематизовану структуру, яка фокусується на дослідженні певних об'єктів або процесів та використовує спеціальні наукові методи та інструменти для досягнення результатів.

В умовах сьогодення методологія та характер наукових досліджень в управлінні зазнали суттєвих змін. Сучасні інтеграційні

процеси є визначальною рисою науки та наукових досліджень, і вони постійно еволюціонують, впливаючи на всі сфери, включно з управлінням. Це означає, що підходи до дослідження управлінських проблем також розвиваються та адаптуються до нових вимог і умов.

Дослідниця Мантур-Чубата О. С. [12] зазначає, що не кожне дослідження можна назвати науковим. Наукові дослідження у сфері управління мають специфічні особливості. Вони спрямовані на виявлення закономірних зв'язків між різними аспектами управлінських процесів та представлені у вигляді абстрактних моделей, схем і концепцій, створених для розуміння та оптимізації управлінських рішень.

Значення методології наукового дослідження в процесі підготовки фахівців галузі знань «Управління та адміністрування» особливо значуща, оскільки економічні дослідження стосуються процесів, які важко формалізувати та узагальнити та які не завжди піддаються моделюванню. Також важливою є теза про те, що в процесі вивчення економічних законів, категорій та закономірностей суттєвий вплив має суб'єктивний фактор. Відповідно значення методології в економічних дослідженнях може бути розглянуте за такими аспектами:

- формування об'єктивних знань та адекватних реальної дійсності методів, спрямоване на компенсацію суб'єктивних факторів, які відіграють істотну роль в економічному середовищі;

- комплексний та системний підхід до вивчення проблеми забезпечує врахування всього різноманіття факторів, та облік цих факторів у взаємовпливі та взаємозалежності;

- чітке грамотне формулювання проблеми та логічної схеми її дослідження сприяють цілеспрямованості дослідження, економії ресурсів та часу;

- боротьба із суб'єктивністю у її різних проявах базується на використанні наукових принципів та методів дослідження, на формуванні достовірної репрезентативної інформаційної бази дослідження;

- подолання негативного впливу комп'ютеризації на якість наукового дослідження, що виражається у примітивній компіляції текстів, у використанні неприпустимих мовних форм викладу матеріалу, у відсутності логіки подання результатів дослідження, у невмінні проводити порівняльний критичний аналіз та чітко формулювати новизну та висновки щодо роботи;

- забезпечення поєднання стратегії та тактики підготовки наукових робіт визначених освітніми програми підготовки здобувачів вищої освіти [3-7].

Значення методології наукових досліджень у формуванні компетенцій майбутніх фахівців галузі знань «Управління та

адміністрування» визначається тим, що її знання забезпечує фундамент для розвитку аналітичних, критичних і творчих здібностей, необхідних для вирішення складних управлінських завдань. До ключових аспектів значення методології наукових досліджень в процесі підготовки фахівців галузі знань «Управління та адміністрування» належать:

– методологія наукових досліджень вчить майбутніх управлінців систематично підходити до вирішення проблем. Вивчаючи методи дослідження, здобувачі освіти навчаються аналізувати велику кількість інформації, виявляти закономірності та приймати обґрунтовані рішення на основі фактів і даних. Це дозволяє їм краще розуміти складні ситуації та оцінювати різні варіанти розвитку подій;

– формування здатності до критичного мислення, оскільки наукові дослідження передбачають необхідність перевірки гіпотез, оцінки достовірності даних та аналізу причинно-наслідкових зв'язків. Методологія досліджень сприяє розвитку у майбутніх фахівців критичного підходу до аналізу управлінських рішень, що дозволяє уникати поспішних висновків і приймати обґрунтовані рішення на основі чітко визначених фактів;

– вирішення проблем на основі доказової бази. Через застосування методології наукових досліджень, здобувачі освіти опановують вміння вирішувати управлінські проблеми не інтуїтивно, а базуючись на науково обґрунтованих даних. Це підвищує їхню здатність розробляти ефективні стратегії та підходи до управління, що ґрунтуються на точних дослідженнях, а не на припущеннях чи непідтверджених ідеях;

– методологія досліджень стимулює творчість та інноваційність у підходах до управління. Фахівці, які мають глибокі знання в методах досліджень, здатні впроваджувати нові ідеї та рішення, адаптуючи управлінські процеси до змінних умов ринку. Це особливо важливо в умовах сучасного динамічного бізнес-середовища, яке потребує постійного пошуку нових підходів для забезпечення конкурентоспроможності організацій;

– системний підхід до вирішення завдань, оскільки методологія досліджень формує системне бачення проблем, що дозволяє майбутнім управлінцям розглядати організацію як цілісну систему. Вони опановують навичку враховувати взаємозв'язки між різними підсистемами організації, прогнозувати можливі наслідки управлінських рішень і коригувати стратегії відповідно до змін у зовнішньому середовищі;

– здатність до міждисциплінарної роботи через заохочення використання та симбіоз знань, отриманих в результаті опанування різних освітніх компонент для комплексного розуміння управлінських

проблем. Це формує у фахівців здатність працювати в міждисциплінарних командах, розв'язуючи питання, які вимагають залучення економічних, соціологічних, психологічних та інших знань;

– застосування наукових методів у дослідженнях допомагає майбутнім фахівцям вчитися планувати свої дії, оцінювати ризики та приймати рішення на основі детального аналізу. Це є важливою навичкою у їхній майбутній діяльності, оскільки керівники часто мають справу з невизначеністю та обмеженими ресурсами;

– методологія наукових досліджень сприяє розвитку професійної відповідальності, оскільки вчить працювати з великим обсягом інформації, перевіряти факти та робити висновки на основі чітких доказів. Це допомагає майбутнім управлінцям бути більш обережними та відповідальними в процесі прийняття рішень.

Тож можемо зробити висновок, що методологія наукових досліджень відіграє ключову роль у формуванні компетенцій фахівців у галузі знань «Управління та адміністрування». Вона не лише сприяє здобуттю нових знань, але й допомагає розвивати необхідні навички для прийняття ефективних рішень, адаптації до змінних умов і впровадження інноваційних підходів у діяльність організацій (рис. 3).

До ключових рис, що характеризують наукове дослідження для фахівців галузі знань «Управління та адміністрування» є новизна та інноваційний підхід, творчий характер дослідницького процесу, поєднання теорії з практикою, оригінальність методів і технологій, тісна інтеграція з іншими науковими дисциплінами, самостійність проведення досліджень.

В цілому всі наукові дослідження поділяють на дві категорії:

1) фундаментальні дослідження, які являють собою теоретичні та/або експериментальні дослідження, які спрямовані на вивчення основних законів і принципів, що керують поведінкою організацій та управлінських систем. Метою таких досліджень є глибоке розуміння закономірностей, що регулюють взаємодії всередині організацій.

2) прикладні дослідження – орієнтовані на вирішення конкретних управлінських проблем та завдань із використанням результатів фундаментальних досліджень. Вони спрямовані на розробку практичних рішень для вдосконалення процесів управління в організаціях.

У процесі підготовки фахівців галузі знань «Управління та адміністрування» варто робити акцент на рівнях наукових досліджень – теоретичному та емпіричному.

На теоретичному рівні дослідження концентрується на моделюванні управлінських процесів, створенні гіпотез і теорій, що пояснюють основні закономірності та взаємозв'язки між різними елементами систем управління.

На емпіричному рівні дослідження базується на фактичних даних, отриманих через спостереження або експерименти, що допомагає глибше зрозуміти реальні процеси та проблеми управління, а також їхні кількісні та якісні характеристики.

Як і будь-яка наука, галузь управління та адміністрування використовує певні методи для визначення власних законів і закономірностей. Основні типи методів формувалися поступово в процесі історичного розвитку управлінської думки, що складалася з таких етапів: класичного, маржиналістського, системного, кількісного, кейнсіанського, неокласичного та інституціонального.

Відповідно опанування методології наукового дослідження в процесі підготовки здобувачів галузі знань «Управління та адміністрування» включають всі ключові методи наукових досліджень. Зокрема базові для будь-якого дослідження методи аналізу та синтезу, які у сфері управління та адміністрування дозволяють аналізувати складні організаційні структури, процеси прийняття рішень і їхній вплив на ефективність роботи, індукція та дедукція, які дозволяють узагальнювати практичний досвід і, водночас, перевіряти теоретичні концепції на практиці. Методи порівняння, моделювання, прогнозування, які є важливими інструментами для вивчення складних процесів, які важко досліджувати безпосередньо через їхню багатовимірність та складність.

Системний підхід як метод наукового дослідження дозволяє розглядати організацію або управлінський процес як комплекс взаємопов'язаних елементів. Він допомагає фахівцям з управління бачити цілісну картину, враховувати всі аспекти управлінських рішень та їхній вплив на організаційну структуру, процеси та зовнішнє середовище. Метод експертних оцінок, який передбачає використання думок експертів для отримання знань або оцінок щодо певного управлінського питання. Цей метод особливо корисний у ситуаціях, коли відсутні чіткі кількісні дані або коли необхідно оцінити ризики чи перспективи впровадження певних управлінських рішень. Зазначений перелік методів наукового дослідження не є вичерпним і включає всі існуючі інструменти та методи наукового дослідження, які притаманні й іншим галузям знань. Кожен із методів наукового дослідження має своє місце в освітньому процесі і дозволяє майбутнім управлінцям ефективно застосовувати науковий підхід у своїй професійній діяльності.

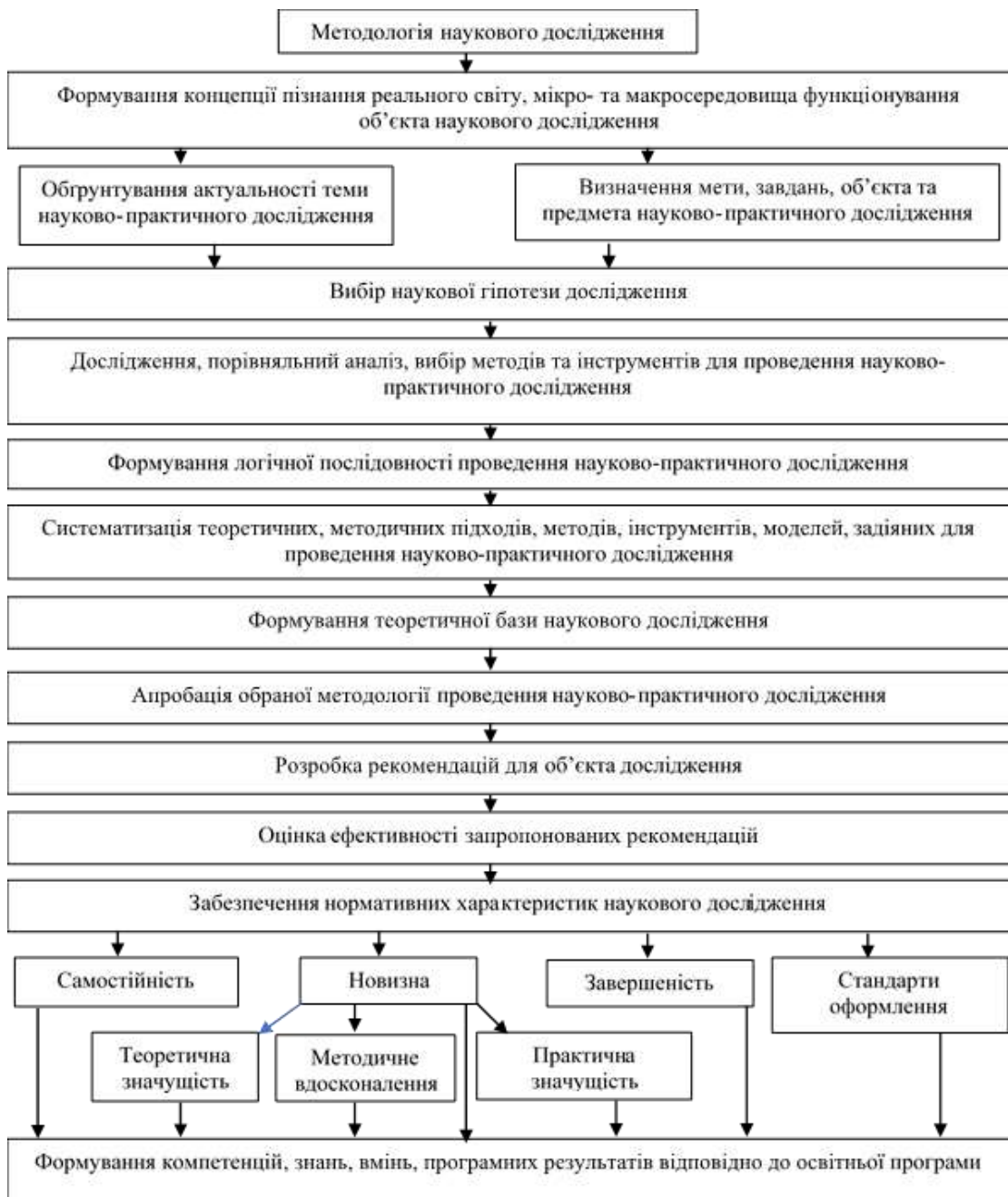

Рис. 3 Основні етапи методології наукового дослідження у процесі формування професійно орієнтованих компетенцій здобувачів вищої освіти галузі знань «Управління та адміністрування»

Складено автором на основі узагальнення [1-14]

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

У результаті проведеного аналізу можна зазначити, що наукові дослідження є не лише засобом отримання нових знань, але й важливим інструментом для розвитку таких професійних компетенцій майбутніх управлінців, як аналітичне мислення, здатність до вирішення проблем, креативність та системний підхід. Методологія досліджень відіграє вирішальну роль у формуванні цих навичок, забезпечуючи майбутніх фахівців інструментами для прийняття обґрунтованих рішень, адаптації до швидких змін та ефективного управління в складних умовах.

Застосування наукових методів у підготовці фахівців галузі знань «Управління та адміністрування» дозволяє поєднувати теорію з практикою, розвиває вміння використовувати міждисциплінарні підходи та інтегрувати результати наукових досліджень у реальну управлінську практику. Це сприяє більшій ефективності управлінських рішень та їхній відповідності сучасним викликам, зокрема в умовах швидких економічних та соціальних змін. Особливого значення ця підготовка набуває в умовах сучасної України, де через введення воєнного стану та триваючі бойові дії система управління й економіка зазнають значних викликів. Відповідно підготовка фахівців галузі знань 07 Управління та адміністрування стає критично важливою як для підтримки стабільності під час війни, так і для подальшої повоєнної відбудови держави. Успішне функціонування державних установ, бізнес-структур та громадських організацій значною мірою залежить від ефективності управлінців, здатних працювати в умовах невизначеності, швидко приймати рішення, адаптуватися до змін і знаходити інноваційні рішення для відновлення та розвитку економіки.

Опанування методології наукових досліджень є одним із критичних аспектів освітнього процесу підготовки здобувачів у сфері управління та адміністрування. Це дозволяє майбутнім фахівцям не тільки поглибити свої теоретичні знання, але й здобути вміння аналізувати складні ситуації, генерувати нові ідеї, обґрунтовувати управлінські рішення на основі наукових даних і прогнозувати можливі наслідки їх реалізації. Методи наукових досліджень є інструментом розвитку критичного мислення та аналітичних здібностей, що є необхідними для успішної професійної діяльності в умовах сучасних викликів та невизначеності.

Тож дослідження методів і методології наукових досліджень у процесі підготовки фахівців у сфері управління та адміністрування є важливим етапом формування компетентних та інноваційно мислячих кадрів. Ці фахівці відіграватимуть ключову роль не лише в забезпеченні управлінської ефективності в період воєнного стану, але

й у процесі повоєнної відбудови України, сприяючи відновленню економіки та розвитку нових соціально-економічних інститутів.

З огляду на значення наукових досліджень для розвитку управлінських компетенцій, вважаємо за необхідне подальше вдосконалення навчальних програм у галузі «Управління та адміністрування» з акцентом на методологію наукових досліджень. Це дозволить майбутнім фахівцям краще розуміти управлінські процеси та впроваджувати інноваційні рішення, що сприятимуть розвитку організацій та підвищенню їхньої конкурентоспроможності в умовах глобалізованого світу.

Література

1. Семиноженко В. Наука – це головне, що визначає розвиток держави. URL:

<https://svit.kpi.ua/2022/05/19/%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80-%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0-%D1%86%D0%B5-%D0%B3%D0%BE/>

2. Сімакова О. О., Никифоров Р. П. Основи наукових досліджень та інтелектуальна власність. Навч. посіб. Вид. 3-є, перероб. і допов. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2020. 129 с.

3. Методологія та організація наукових досліджень (галузі знань: 05 – соціальні та поведінкові науки, 07 – управління та адміністрування): навч. посіб.. Л. Г. Ліпич, С. М. Бортнік, І. Г. Волинець та ін. ; за заг. ред. Л. Г. Ліпич. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 220 с

4. Медвідь В. Ю., Данько Ю. І., Коблянська І. І. Методологія та організація наукових досліджень (у структурно-логічних схемах і таблицях): навч. посіб. Суми: СНАУ, 2020. 220 с.

5. Самсонов В.В., Сільвестров А.М., Тачиніна О.М. Методологія наукових досліджень та приклади її використання: Навч. посібник. К.:НУХТ, 2022. 385 с.

6. Саввова О. В. Методологія наукових досліджень: конспект лекцій для студентів 1 курсу денної форми навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 161 Хімічні технології та інженерія. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 104 с.

7. Горина В. П. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник. Тернопіль: ФОП Осадц Ю. В., 2023. 170 с.

8. Данильян О. Г. Методологія наукових досліджень: підручник. Харків : Право, 2019. 368 с.

9. Академічний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/ghlosarij>.

10. Шишкіна Є. К., Носирев О. О. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Харків: Діса плюс, 2014. 200 с.

11. Наука і наукове дослідження. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/40f0b12c-66a8-45c6-83a7-275bdc0246ca/content>

12. Мантур-Чубата О. С. Особливості наукового дослідження у сучасному світі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 21(2). С. 9-11.

13. Бурау Н. І., Антонюк В. С., Півторак Д. О. Методологія наукових досліджень у галузі: практикум: навч. посіб. для студ. спеціальності 151 «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології». ім. Ігоря Сікорського, 2021. 58 с.

14. Гузар Б. С. Методи та методологія наукових досліджень у фінансовій сфері. Економіка та держава. 2022. № 1. С. 83–87. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.1.83

References

1. Semynozhenko V. Nauka – tse holovne, shcho vyznachaie rozvytok derzhavy. URL:

<https://svit.kpi.ua/2022/05/19/%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80-%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0-%D1%86%D0%B5-%D0%B3%D0%BE/>

2. Simakova O. O., Nykyforov R. P. Osnovy naukovykh doslidzhen ta intelektualna vlasnist. Navch. posib. Vyd. 3-e, pererob. i dopov. Kryvyi Rih : DonNUET, 2020. 129 s.

3. Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen (haluzi znan: 05 – sotsialni ta povedinkovi nauky, 07 – upravlinnia ta administruvannia): navch. posib.. L. H. Lypych, S. M. Bortnik, I. H. Volynets ta in. ; za zah. red. L. H. Lypych. Lutsk : Vezha-Druk, 2018. 220 s

4. Medvid V. Yu., Danko Yu. I., Koblianska I. I. Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen (u strukturno-lohichnykh skhemakh i tablytsiakh): navch. posib. Sumy: SNAU, 2020. 220 s.

5. Samsonov V.V., Silvestrov A.M., Tachynina O.M. Metodolohiia naukovykh doslidzhen ta pryklady yii vykorystannia: Navch. posibnyk. K.:NUKhT, 2022. 385 s.

6. Savvova O. V. Metodolohiia naukovykh doslidzhen: konspekt leksiiv dlia studentiv 1 kursu dennoi formy navchannia druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 161 Khimichni tekhnolohii ta inzheneriia. Kharkiv : KhNUMH im. O. M. Beketova, 2019. 104 s.

7. Horyna V. P. Metodolohiia naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk. Ternopil: FOP Osadts Yu. V., 2023. 170 s.
8. Danylian O. H. Metodolohiia naukovykh doslidzhen: pidruchnyk. Kharkiv : Pravo, 2019. 368 s.
9. Akademichnyi slovnyk ukrainskoi movy. URL: <http://sum.in.ua/s/ghlosarij>.
10. Shyshkina Ye. K., Nosyriev O. O. Metodolohiia naukovykh doslidzhen: navch. posib. Kharkiv: Disa plius, 2014. 200 s.
11. Nauka i naukove doslidzhennia. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/40f0b12c-66a8-45c6-83a7-275bdc0246ca/content>
12. Mantur-Chubata O. S. Osoblyvosti naukovooho doslidzhennia u suchasnomu sviti. Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. 2018. Vyp. 21(2). S. 9-11.
13. Burau N.I., Antoniuk V.S., Pivtorak D.O. Metodolohiia naukovykh doslidzhen u haluzi: praktykum: navch. posib. dlia stud. spetsialnosti 151 «Avtomatyzatsiia ta kompiuterno-intehrovani tekhnolohii». im. Ihoria Sikorskoho, 2021. - 58 s.
14. Huzar B. S. Metody ta metodolohiia naukovykh doslidzhen u finansovii sferi. Ekonomika ta derzhava. 2022. № 1. S. 83–87. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.1.83

Надійшла до редакції: 16.08.2024 р.

СТРАТЕГІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ РЕКЛАМИ ДЛЯ РОЗДРІБНИХ ПІДПРИЄМСТВ У БУДІВЕЛЬНОМУ СЕКТОРІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

<https://doi.org/10.36994/2707-4110-2024-11-38-03>

Р.А. Дименко, доктор економічних наук, професор

С.М. Марченко, кандидат економічних наук, професор

О.А. Кузьменко, кандидат економічних наук, доцент

Д.Є. Марченко, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Маркетинг»³

Анотація. У статті розглянуто сучасні стратегії та інструменти рекламної діяльності роздрібних підприємств у будівельному секторі. Обґрунтовано ключові тенденції в цифровому маркетингу, включаючи використання соціальних медіа, контент-маркетингу та таргетованої реклами, а також їх вплив на залучення споживачів. Особливу увагу приділено викликам, з якими стикаються підприємства в умовах зростаючої конкуренції, змін споживчих уподобань та швидкого розвитку технологій. У статті також аналізуються емоційні аспекти реклами, питання довіри до бренду, а також ефективність інноваційних підходів у рекламних кампаніях. Сформульовано практичні рекомендації для підвищення результативності рекламних стратегій у будівельній галузі.

Ключові слова: реклама, роздрібні підприємства, будівельний сектор, цифровий маркетинг, рекламні стратегії, соціальні медіа, емоційний вплив, споживчі уподобання, брендинг, інноваційні інструменти..

Annotation. The article discusses modern strategies and tools of advertising activities of retail enterprises in the construction sector. Key trends in digital marketing are substantiated, including the use of social media, content marketing and targeted advertising, and their impact on consumer engagement. Particular attention is paid to the challenges faced by enterprises in the conditions of growing competition, changes in consumer preferences and rapid development of technologies. The article also analyses the emotional aspects of advertising, the issue of trust in the brand, as well as the effectiveness of innovative approaches in advertising campaigns. Practical recommendations for increasing the effectiveness of advertising strategies in the construction industry have been formulated.

³ © Р.А.ДИМЕНКО, С.М.МАРЧЕНКО, О.А.КУЗЬМЕНКО, Д.Є.МАРЧЕНКО

© Вісник Університету «Україна», № 11 (38), 2024

Keywords: advertising, retail enterprises, construction sector, digital marketing, advertising strategies, social media, emotional impact, consumer preferences, branding, innovation tools.

Вступ. У сучасних умовах ринок будівельних матеріалів стає дедалі більш конкурентоспроможним і динамічним, що ставить перед роздрібними підприємствами нові виклики в галузі рекламної діяльності. Основною проблемою є недостатня ефективність традиційних методів просування товарів, що часто призводить до втрати споживачів та зниження продажів. В умовах швидкої зміни споживчих уподобань, інформаційної перенасиченості та зростання вимог до якості обслуговування, підприємства повинні адаптувати свої рекламні стратегії до нових реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в галузі рекламної діяльності роздрібних підприємств у сфері будівництва демонструють значні досягнення у використанні нових технологій і підходів для залучення споживачів. Наприклад, зростання популярності цифрового маркетингу призвело до виникнення нових стратегій просування, таких як контент-маркетинг, соціальні мережі, а також використання аналітики для сегментації аудиторії та таргетування реклами. Публікації останніх років вітчизняних науковців Васюткіної Н.[10], Євсейцевої О.[1], Золотухіна О.[2], Іванечко Н.[6], Марченко С.[10] та ін. акцентують увагу на важливості адаптації до швидко змінюваного ринку і нових споживчих звичок, зокрема в умовах військового стану в країні, яка значно вплинула на поведінку покупців.

Метою цієї статті є дослідження сучасних тенденцій та викликів у рекламній діяльності роздрібних підприємств у будівельному секторі з акцентом на визначення ефективних стратегій і інструментів для залучення споживачів.

Виклад основного матеріалу. Рекламна діяльність для роздрібного підприємства у сфері будівництва має свої особливості через специфіку цієї галузі. По-перше це візуальна привабливість. Візуальна привабливість у рекламній діяльності для підприємства у сфері будівництва грає важливу роль, оскільки вона допомагає привернути увагу потенційних клієнтів і створити позитивне враження про бренд.[6] Рекламні матеріали повинні бути візуально привабливими і ілюстративними, демонструючи якісні фотографії або відео продукції та послуг. Якісні фотографії та відео, дизайн та кольори, детальність та дотримання стандартів, адаптація до мобільних пристроїв, емоційний зв'язок та ін. допоможуть зробити рекламу візуально привабливою та ефективною в залученні клієнтів. Професійно обраний дизайн і кольорова гама є важливими елементами для створення візуальної ідентичності бренду. Вони

повинні відображати сутність компанії, бути пізнаваними і резонувати з цільовою аудиторією. Для цього необхідно врахувати кілька аспектів, а саме: відповідність бренду, психологія кольору, естетичність дизайну, уніфікованість та ін.

Дизайн та кольори повинні передавати ключові характеристики бренду, такі як цінності, місія, та основне повідомлення. Наприклад, теплі кольори можуть передавати доброзичливість і відкритість, тоді як холодні — професійність і стриманість. Кожен колір викликає певні емоції та асоціації у людей, наприклад, червоний може асоціюватися з енергією, пристрастю, терміновістю; синій викликає довіру, спокій, професійність; зелений асоціюється з природою, свіжістю, екологічністю; жовтий може передавати оптимізм і позитивність. Дизайн має бути естетично привабливим і викликати інтерес у цільовій аудиторії. Контрастні кольори, грамотне використання простору, шрифтів і графічних елементів допоможуть зробити бренд помітним. Кольорова гама повинна бути послідовною на всіх платформах і матеріалах (вебсайт, реклама, пакування), щоб створити єдину й упізнавану айдентіку.

Успішний дизайн допоможе не лише виділити бренд на ринку, але й зробити його ближчим до цільової аудиторії, впливаючи на їхні сприйняття і вибір. Що стосується детальності і дотримання стандартів - при розробці рекламних кампаній для підприємства у сфері будівництва детальність і дотримання стандартів є ключовими аспектами, а саме: юридична дотриманість, точність інформації, зображення продукції, стандарти якості і безпеки, етичність і соціальна відповідальність. Ці аспекти допоможуть забезпечити детальність та дотримання стандартів у розробці рекламних кампаній, що в свою чергу сприятиме позитивному сприйняттю бренду та збільшенню довіри з боку клієнтів. При розробці і впровадженні необхідно переконатися, що реклама відповідає всім юридичним вимогам, таким як дотримання законодавства у сфері реклами, правдивість та обґрунтованість заявленої інформації про продукцію чи послуги. Всі дані, які розміщуються в рекламі повинні бути точними та достовірними. Це стосується не лише цін та характеристик, а й усієї інформації про бізнес. Якщо відбувається демонстрація продукції в процесі рекламної кампанії, необхідно переконатися, що зображення відповідають реальному вигляду (виконання) товару чи послуги. Важливо уникати маніпуляцій з зображеннями, що можуть вводити споживачів в оману. Якщо продукти чи послуги підпадають під певні стандарти якості або безпеки (наприклад, сертифікація ISO, CE та ін.), необхідно відображати цю інформацію в рекламі. Це допоможе збільшити довіру споживачів. Реклама повинна бути етичною і не порушати загально визнані соціальні стандарти. Дотримання принципів

соціальної відповідальності може підвищити репутацію бренду серед споживачів. [7]

Адаптація до мобільних пристроїв є критично важливою для ефективності рекламних компаній у сучасному світі. Оскільки все більше користувачів переглядають контент через мобільні пристрої, важливо мати адаптивні рекламні матеріали, а саме: респонсивний дизайн - веб-сайт, рекламні банери та лендінги повинні мати респонсивний дизайн, який адаптується до розміру екрану мобільного пристрою.[1] Це дозволить забезпечити зручний перегляд і взаємодію з контентом на будь-якому пристрої. Мобільна оптимізація контенту - при створенні рекламних матеріалів необхідно врахувати особливості мобільних пристроїв, такі як короткі та зрозумілі повідомлення, легка навігація за допомогою пальців, швидкий доступ до важливої інформації. Використання мобільних додатків - можливість розробки власного мобільного додатку для покращення взаємодії з клієнтами. Додаток може бути ефективним засобом реклами та залучення нових клієнтів. Тестування на мобільних пристроях - всі рекламні матеріали та веб-сайт відображаються коректно і привабливо на різних мобільних пристроях. Необхідно проводити тестування з використанням різних моделей смартфонів і планшетів. Локальна орієнтація - врахування місцевих особливостей та вимоги мобільних користувачів у різних регіонах. Наприклад, врахування мовних налаштувань, місцевих акцій та пропозицій у рекламі для кожного регіону. Ці підходи допоможуть забезпечити ефективну адаптацію рекламної кампанії до мобільних пристроїв, що в свою чергу підвищить її результативність та залучить більше цільової аудиторії. [7]

Створення емоційного зв'язку у рекламі з цільовою аудиторією є важливим елементом для фокусування уваги, підвищення зацікавленості та створення позитивного сприйняття бренду чи продукту. У зв'язку з цим запропонуємо кілька стратегій для досягнення емоційного зв'язку у рекламних кампаніях, а саме: [10]

1. Створення історій - використання ефектних історій або казок, які захоплюють уяву аудиторії та створюють емоційний зв'язок з брендом. Історії можуть бути про успіхи клієнтів, цікаві випадки з життя, або історії про те, як продукти змінюють життя на краще. Використання емоційних стимулів – необхідно звернути увагу на емоційні потреби та бажання цільової аудиторії. Наприклад, відчуття досягнення, безпеки, приналежності, кохання та ін. Реклама повинна стимулювати ці емоції і забезпечувати приємні відчуття у споживачів.

2. Використання музики та звуків - правильно підібрана музика та звукові ефекти можуть підсилити емоційний ефект вашої реклами. Наприклад, використання веселих та позитивних мелодій можуть викликати і стимулювати позитивні емоції у споживачів.

3. Застосування гумору - гумористичні елементи формують приємні асоціації з брендом і допомагають зробити його більш пізнаваним та таким, що легко запам'ятовується.

4. Автентичність - споживачі реагують на автентичність. Необхідно показати реальність та чесність бренду у рекламних матеріалах. Відвертість та спрямованість на відносини зі споживачами підсилять емоційний зв'язок.

Ці стратегії допоможуть створити емоційний зв'язок у рекламі з цільовою аудиторією, що сприятиме позитивному сприйняттю та підвищенню пізнаваності бренду.

Ефективна реклама в будівельній сфері часто включає демонстрацію вже завершених проєктів або ремонтів, щоб показати професіоналізм і якість виконаної роботи. Демонстрація робіт у будівельній сфері є дуже ефективним способом показати потенційним клієнтам ваш професіоналізм, якість робіт та створити позитивне враження про підприємство. [6] Наприклад, фото та відео портфоліо - створення портфоліо фотографій та відеоматеріалів завершених проєктів, ремонтів або будівництва об'єктів. Перед-після зображення - використання фото або відео зображень, які демонструють об'єкт до початку робіт та після їх завершення. Відгуки клієнтів - додавання відгуків та рекомендацій задоволених клієнтів, які брали участь у проєктах. Позитивні відгуки підтверджують якість роботи та підсилюють довіру до бренду. Кейси успіху - розміщення кейсів успіху, де детально описано виклики, рішення та результати проєктів. Це дозволить потенційним клієнтам краще зрозуміти підхід до роботи та якість виконання. Участь у виставках та конкурсах – демонстрація роботи на будівельних виставках, конкурсах або фахових заходах - дозволить не лише продемонструвати найкращі проєкти, а й залучити увагу від інших фахівців та потенційних клієнтів.

Використання соціальних мереж для залучення клієнтів у сфері будівництва може бути дуже ефективним стратегічним підходом. Ось декілька практичних порад щодо використання соціальних мереж для просування будівельної продукції: створення профілю на основних соціальних мережах - започаткування профілю підприємства на популярних соціальних мережах, таких як Facebook, Instagram, LinkedIn та ін. Це дозволить привернути більше уваги до цільової аудиторії, оскільки багато людей шукають інформацію про товари та послуги через соціальні мережі. Публікація візуального контенту - використання візуального контенту, такого як фотографії, відео, архітектурні проєкти, щоб показати продукти та послуги в найкращому світлі. Регулярна публікація матеріалів, оновлення профілю та підтримка активності в соціальних мережах. Взаємодія з аудиторією - створення відкритої і дружньої взаємодії з аудиторією через коментарі, відповіді на

запитання, проведення опитувань та вікторин. Залучення клієнтів до спілкування сприяє підвищенню відданості до бренду та збільшенню інтересу до продуктів. Промоції та акції - проведення регулярних промоцій, акцій та конкурсів через соціальні мережі. Це не лише стимулює покупку, а й залучає увагу нових клієнтів та підвищує залученість до бренду. Співпраця з впливовими особами - можливість співпраці з впливовими особами у сфері будівництва чи інтер'єрного дизайну. Вони можуть допомогти збільшити обізнаність про бренд серед їхніх підписників та фоловерів.

Споживачі часто шукають інформацію про будівельні матеріали, техніки, технології та ін. Створення освітнього контенту, наприклад, блогів або відео-уроків, може привернути увагу цільової аудиторії. Задоволені клієнти можуть стати найкращими промоутерами. Програми лояльності та стимулювання відгуків та рекомендацій від задоволених клієнтів є дуже ефективними інструментами для підвищення пізнаваності бренду та залучення нових клієнтів у будівельній галузі. Ось деякі практичні поради щодо цих програм, а саме: програми лояльності - можливість створення програми лояльності для клієнтів, яка буде стимулювати їх повторні покупки та взаємодію з вашим брендом. Наприклад, накопичувальна система бонусів за кожную покупку, знижки або спеціальні пропозиції для постійних клієнтів. Стимулювання відгуків та рекомендацій - додаткові бонуси або знижки за кожен позитивний відгук на соціальних мережах або в інтернет-магазині. Персоналізовані пропозиції - електронні листи з індивідуальними пропозиціями та знижками на основі попередніх покупок. Програми рефералів - створення програми рефералів, за які клієнти отримують бонуси або знижки за кожного рекомендованого нового клієнта. [8] Це стимулює клієнтів активно рекомендувати бренд своїм знайомим та колегам. Акції для залучення нових клієнтів - проведення спеціальних акцій та промоцій для нових клієнтів, які надихають на перше замовлення та взаємодію з брендом.

Ці підходи можна комбінувати для досягнення найбільшого ефекту в рекламній діяльності будь якого підприємства будівельної галузі.

Висновки. У результаті дослідження стратегій та інструментів реклами для роздрібних підприємств у будівельному секторі можна зробити такі висновки:

1. Цифровий маркетинг стає ключовим елементом рекламних кампаній, дозволяючи підприємствам ефективніше досягати своєї цільової аудиторії через соціальні медіа, контент-маркетинг та таргетовану рекламу.

2. Емоційні аспекти реклами відіграють важливу роль у створенні позитивних асоціацій з брендом, підвищуючи резонанс та

лояльність споживачів. Позитивні емоції сприяють довготривалим відносинам з клієнтами.

3. Технологічні виклики та швидка зміна споживчих уподобань вимагають від підприємств постійного моніторингу ринку та впровадження інноваційних підходів у рекламну діяльність, зокрема штучного інтелекту та аналітичних інструментів.

4. Довіра до бренду є ключовим фактором успіху рекламних кампаній у будівельному секторі. Підприємства повинні зосередитися на прозорій комунікації та демонстрації високої якості продукції, що допоможе формувати надійний імідж серед споживачів.

5. Інтеграція традиційних та новітніх рекламних інструментів дозволяє досягати максимальної ефективності, забезпечуючи баланс між раціональним і емоційним впливом на споживачів.

Таким чином, підприємства у будівельній галузі, які активно адаптують свої рекламні стратегії до сучасних тенденцій та викликів, отримують перевагу на конкурентному ринку, що сприяє їхньому стійкому зростанню та успіху.

Список використаних джерел:

1. Євсейцева О. Таргетинг – цілеспрямований вплив на споживача/О. Євсейцева, Д. Меркулова // Економіка та держава. 2019. № 3. С. 107–113.

2. Золотухін О. Розміщення реклами в засобах масової інформації: облікові аспекти для підприємства-рекламодавця/О. Золотухін. Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/2046>

3. Калініченко Л.Л., Сидорова Ю.Р. Аналіз тенденцій розвитку будівельної галузі та будівельної продукції України. Молодий вчений. 2017. № 4 (4). С. 64—68.

4. Латишева О.В., Сайко А.Д. Будівельна галузь України: сучасний стан та її роль у забезпеченні сталого розвитку національної економіки. Економічний вісник Донбасу. 2019. № 2 (56). С. 66—73.

5. Digital-тренди, які змінять український медіа ринок в 2020. Sostav.ua. – 2020. URL: <https://sostav.ua/publication/digital-trendi-yak-zmnyat-ukra-nskiymeda-rinok-v-2020-84296.html>

6. Іванечко Н. Управління рекламною діяльністю: навч. посібник. Тернопіль: Західноукраїнський національний університет, 2022. - 88 с.

7. Імідж-реклама як інструмент рекламної діяльності в підвищенні конкурентоспроможності сучасного підприємства будівельної галузі /Марченко С.М., Данильченко Н. С./III Міжнародна науково-практична конференція «СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА, ТОРГІВЛІ ТА БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ», НУ «Запорізька політехніка», 10-11 травня 2023 р., м. Запоріжжя, Україна, -С. 201-204.

8. Маркетинг [Електронний ресурс]: навч. посіб. / Н. Іванечко, Т. Борисова, Ю. Процишин [та ін.]; за ред. Н. Р. Іванечко. - Тернопіль: ЗУНУ, 2021. - 180 с., URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/42757>

9. Марченко С.М., Захарченко П.В. Промисловий маркетинг у будівництві: навч. посіб./ С.М. Марченко, П.В. Захарченко. -Київ: КНУБА, 2023. -240 с.

10. Оцінювання ефективності маркетингу у збутовій діяльності підприємств/ Васюткіна Н. В., Марченко С. М. /Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки» / Вип. 2(103). –К.2021 –С. 111-119.

References:

1. Yevseytseva O. Targeting – purposeful influence on the consumer/O. Yevseytseva, D. Merkulova // Economy and state. 2019. No. 3. P. 107–113.

2. Zolotukhin O. Placement of advertising in mass media: accounting aspects for the advertising company/O. Zolotukhin Access mode: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/2046>

3. Kalinichenko L.L., Sydorova Y.R. Analysis of trends in the development of the construction industry and construction products of Ukraine. A young scientist. 2017. No. 4 (4). P. 64-68.

4. Latysheva O.V., Saiko A.D. The construction industry of Ukraine: current state and its role in ensuring the sustainable development of the national economy. Economic Herald of Donbass. 2019. No. 2 (56). P. 66-73.

5. Digital trends that will change the Ukrainian media market in 2020. Sostav.ua. – 2020. URL: <https://sostav.ua/publication/digital-trendi-yak-zmnyat-ukra-nskiymeda-rinok-v-2020-84296.html>

6. Ivanechko N. Management of advertising activity: training. manual. Ternopil: West Ukrainian National University, 2022. - 88 p.

7. Image advertising as a tool of advertising activity in increasing the competitiveness of a modern enterprise in the construction industry / S. M. Marchenko, N. S. Danylchenko / III International Scientific and Practical Conference "STRATEGIC PRIORITIES OF THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND STOCK ACTIVITY", Zaporizhzhya National University polytechnic", May 10-11, 2023, Zaporizhzhia, Ukraine, - S. 201-204.

8. Marketing [Electronic resource]: teaching. manual / N. Ivanechko, T. Borisova, Yu. Protsyshyn [and others]; under the editorship N. R. Ivanechko. - Ternopil: ZUNU, 2021. - 180 p., URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/42757>

9. Marchenko S.M., Zakharchenko P.V. Industrial marketing in construction: education. help./ S.M. Marchenko, P.V. Zakharchenko. -Kyiv: KNUBA, 2023. -240 p.

10. Evaluating the effectiveness of marketing in the sales activity of enterprises/ Vasyutkina N. V., Marchenko S. M. / Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade. Series "Economic Sciences" / Vol. 2(103). -K. 2021 -S. 111-119.

Надійшла до редакції: 23.08.2024 р.

ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ЯК ОСНОВА ЙОГО РОЗВИТКУ

<https://doi.org/10.36994/2707-4110-2024-11-38-04>

Є. В. Динник, здобувач освітньої програми 051 «Економіка»,
третього (освітньо-наукового) рівня,
ЗВО Університет «Україна»⁴

Анотація. У даній статті розглянуто сутність ефективного управління підприємством, як ключового фактору досягнення стабільного та стійкого розвитку бізнесу в умовах сучасного конкурентного ринку. Сучасне ринкове середовище вимагає від підприємств здатності швидко адаптуватися до змін, підвищувати конкурентоспроможність та оптимізувати ресурси. Воно передбачає гармонійне поєднання стратегічного планування, раціонального використання ресурсів, управління персоналом, контролю якості та впровадження інновацій. Чітко визначені цілі, адаптація до змін, інноваційні рішення і високий рівень організації внутрішніх процесів дозволяють підприємству підтримувати свою конкурентоспроможність і забезпечувати довгострокове зростання.

Ефективне управління означає оптимальне використання всіх ресурсів підприємства - фінансових, матеріальних, людських та інформаційних. Це зменшує витрати, підвищує продуктивність і дозволяє зосередитися на ключових бізнес-процесах. Автоматизація та цифрові технології значно полегшують цей процес, дозволяючи більш точно контролювати витрати та розподіляти ресурси. Ефективне управління допомагає оптимізувати діяльність підприємства, зменшувати витрати, підвищувати продуктивність і задовольняти потреби клієнтів, що є запорукою його успіху та розвитку.

Реалізація принципів ефективного управління допомагає підприємству зберігати гнучкість і бути готовим до будь-яких викликів — від економічних змін до технологічних проривів. Завдяки цьому підприємства можуть не тільки досягати поставлених цілей, але й забезпечувати свою стійкість та успіх у довгостроковій перспективі.

Також ефективне управління підприємством, забезпечує цілісність процесів, формує стратегію та підтримує підприємство в досягненні як короткострокових, так і довгострокових цілей.

⁴ © Є.В.ДИННИК

© Вісник Університету «Україна», № 11 (38), 2024

Ключові слова: управління підприємством, конкурентоспроможність, інноваційні рішення, підвищення продуктивності, стратегічні рішення, потреби клієнтів.

EFFECTIVE MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE AS A BASIS FOR ITS DEVELOPMENT

E. V. Dynnyk, applicant for educational program 051 “Economics” of the third (educational and scientific) level? University «Ukraine»

Abstract. This article examines the essence of effective enterprise management as a key factor in achieving stable and sustainable business development in today's competitive market. The modern market environment requires enterprises to be able to quickly adapt to changes, increase competitiveness and optimize resources. It involves a harmonious combination of strategic planning, rational use of resources, human resources management, quality control and innovation. Clearly defined goals, adaptation to changes, innovative solutions, and a high level of organization of internal processes allow the company to maintain its competitiveness and ensure long-term growth.

Effective management means the optimal use of all company resources - financial, material, human and information. This reduces costs, increases productivity, and allows you to focus on key business processes. Automation and digital technologies greatly facilitate this process, allowing for more accurate cost control and resource allocation. Effective management helps to optimize the company's operations, reduce costs, increase productivity and meet customer needs, which is the key to its success and development.

Implementation of the principles of effective management helps a company to maintain flexibility and be ready for any challenges - from economic changes to technological breakthroughs. As a result, companies can not only achieve their goals but also ensure their sustainability and success in the long term.

Also, effective enterprise management ensures the integrity of processes, shapes strategy and supports the enterprise in achieving both short-term and long-term goals.

Keywords: enterprise management, competitiveness, innovative solutions, productivity increase, strategic decisions, customer needs.

Вступ. В умовах стрімкої глобалізації та посилення конкуренції питання ефективного управління стає критично важливим для сучасних підприємств. Сьогодні підприємства стикаються з новими викликами, такими як швидкі технологічні зміни, зміни в попиті споживачів, посилення регуляторних вимог і вплив глобальних економічних та соціальних факторів. В цих умовах здатність підприємства ефективно

управляти своїми ресурсами, адаптуватися до змін і впроваджувати інновації визначає його стійкість і конкурентоспроможність на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень в сфері управління підприємством як основи його розвитку показує, що головні напрями сучасних підходів включають стратегічне управління, розвиток людського капіталу та впровадження інноваційних практик.

У дослідженнях підкреслюють важливість системного підходу до управління, який включає балансування стратегічних цілей з можливостями підприємства, а також адаптацію до зовнішнього середовища. Розвиток підприємства дедалі більше залежить від людського капіталу, зокрема від управління інтелектуальним потенціалом. Сучасні науковці, такі як Бусигін А. В., Бережков Г.М., Галенко В.П., Дубова Д.Г., Довгань Т.Г., Іванов В.В., Лафта Д.К., Мазур І.І., Мауерс Р., Норт К., Попов Г.Х., Шапіро В.Д. наголошують на важливості інноваційних технологій у сучасному управлінні, включаючи автоматизацію, цифровізацію і використання штучного інтелекту. Ці фактори дозволяють підприємствам покращувати виробничі процеси та оптимізувати управлінські функції, що сприяє їх конкурентоспроможності на глобальному ринку

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однією з основних проблем впровадження інновацій є невирішені питання їх повного введення в управлінські процеси. Також невирішеною проблемою залишається підвищення адаптивності підприємств до зовнішніх економічних змін, таких як економічні кризи чи зміни споживчих потреб.

Мета статті. Полягає у визначенні стратегічних та операційних методів, що забезпечують стійкий розвиток і конкурентоспроможність підприємства.

Виклад основного матеріалу. Ефективне управління підприємством включає різні підходи та методи, які забезпечують стабільний розвиток і досягнення стратегічних цілей підприємства. Різноманітні види управління дозволяють вибрати підхід, що найкраще відповідає специфіці підприємства, її ресурсам та вимогам ринку. У сучасному світі існує безліч складових для ефективного управління підприємством.

Основними принципами ефективного управління підприємством є:

➤ цільова орієнтація в якій важливо визначити чіткі цілі на різних рівнях - стратегічному, тактичному та операційному, що дозволяє координувати дії всієї команди;

➤ ресурсна ефективність де раціональне використання фінансових, матеріальних та людських ресурсів є обов'язковою умовою для успіху підприємства;

➤ інновації та впровадження нових технологій дозволяють підтримувати конкурентоспроможність на ринку;

➤ гнучкість це здатність підприємства швидко реагувати на зміни у зовнішньому середовищі сприяє адаптивності та довговічності [2].

Ключові аспекти управління підприємством:

1. Стратегічне планування. Воно передбачає визначення довгострокових цілей, аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища, розробку стратегії розвитку, що відповідає ринковим умовам.

2. Управління персоналом. Професійна команда та ефективне управління персоналом є невід'ємною частиною успіху будь-якого підприємства.

3. Фінансове управління. Управління фінансами, включаючи бюджетування, планування грошових потоків та контроль витрат, дозволяє стабільно підтримувати необхідний рівень ліквідності.

4. Управління якістю. Впровадження систем управління якістю допомагає задовольняти вимоги клієнтів та підтримувати високу репутацію на ринку [3].

Стратегічне управління зосереджене на визначенні довгострокових цілей підприємства, плануванні напрямів його розвитку та адаптації до змін у ринковому середовищі. В рамках стратегічного управління керівництво аналізує сильні та слабкі сторони підприємства, оцінює конкурентів, визначає ключові напрямки для зростання і планує майбутні інвестиції. Це дає можливість підприємству зберігати стійкі позиції навіть за умов високої конкуренції.

Операційне управління спрямоване на ефективну організацію щоденної діяльності підприємства, підвищення продуктивності та мінімізацію витрат. Воно охоплює оптимізацію виробничих процесів, управління ланцюгами постачань, контроль якості та управління запасами. Операційне управління допомагає знижувати витрати і забезпечувати ефективну реалізацію бізнес-стратегії на практичному рівні.

Фінансове управління підприємством включає планування, контроль та аналіз фінансових потоків підприємства, а також бюджетування і управління витратами. Воно допомагає контролювати фінансову стійкість підприємства, зберігати баланс між прибутковістю та ризиками, підтримувати ліквідність та забезпечувати інвестиції в проекти, які сприяють зростанню.

Фінансове управління є особливо важливим для підтримки конкурентоспроможності та забезпечення стабільності бізнесу [5].

Управління персоналом орієнтоване на залучення, розвиток і утримання компетентних співробітників. Це включає підбір персоналу, оцінку ефективності, розвиток навичок та мотивацію співробітників. Ефективне HR-управління сприяє підвищенню продуктивності праці, створює позитивну корпоративну культуру та допомагає знижувати рівень плинності кадрів [4].

Управління якістю підприємством забезпечує стандартизацію процесів і контроль якості продуктів або послуг, які пропонує підприємство. Завдяки управлінню якістю підприємство може зберігати репутацію надійного виробника і задовольняти потреби клієнтів, що, своєю чергою, підвищує рівень лояльності споживачів і сприяє зростанню бізнесу. Впровадження систем управління якістю (таких як ISO 9001) дозволяє підприємству підвищити ефективність внутрішніх процесів і покращити продуктивність.

Інноваційне управління зосереджене на впровадженні нових технологій, розробці нових продуктів і послуг, модернізації виробничих процесів. Воно відіграє важливу роль у розвитку підприємства, дозволяючи їй залишатися конкурентоспроможною в умовах технологічного прогресу. Підприємства, що активно застосовують інновації, мають більше шансів на довготривалий успіх і швидше реагують на зміни в ринковому середовищі.

Специфічним видом управління являється криза –менеджмент, який застосовується в умовах кризових ситуацій. Мета криза-менеджменту — мінімізація негативного впливу кризових подій на підприємство і збереження його основних активів. Це включає аналіз ризиків, розробку плану дій на випадок кризових ситуацій, підтримку резервів та розробку заходів для швидкого відновлення нормальної роботи підприємства.

Різноманітні види управління підприємством забезпечують ефективне функціонування підприємства на різних рівнях. Поєднання стратегічного бачення з раціональним використанням ресурсів та орієнтацією на інновації дозволяє підприємству бути гнучким і конкурентоспроможним у динамічному ринковому середовищі. Таким чином, ефективне управління підприємством стає надійною основою для довгострокового розвитку бізнесу, а також фундаментом для його сталого розвитку. Раціональне використання ресурсів, фокус на інновації та адаптація до змін забезпечують підприємству конкурентні переваги. Управлінські рішення, що ґрунтуються на аналізі та плануванні, створюють основу для стабільного зростання та процвітання бізнесу[1].

Активний розвиток підприємства є важливим завданням, особливо в умовах швидких змін на ринку та високої конкуренції. Для того, щоб бізнес залишався успішним і розвивався, необхідно створити

відповідні умови, які дозволяють не тільки зберігати стабільність, але й забезпечувати стале зростання.

Головною умовою активного розвитку підприємства є стратегічне бачення, ефективне використання ресурсів, впровадження інновацій, надійне управління якістю та орієнтацію на клієнта.

Стратегічне бачення — це довгостроковий погляд на те, яким підприємство хоче стати, та шлях до досягнення цього. Чітка стратегія дозволяє підприємству формулювати цілі, визначати пріоритети та зосереджувати ресурси на їх досягненні. До основних компонентів стратегії розвитку слід віднести: аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища, знання сильних і слабких сторін підприємства, можливостей і загроз ринку, будувати реалістичну стратегію, встановлення чітких цілей які мають бути вимірюваними та досяжними, щоб кожен співробітник розумів напрямок і цінність своєї праці.

Ефективне використання ресурсів є тоді, коли активний розвиток підприємства неможливий без результативного використання всіх людських, фінансових та матеріальних ресурсів. Дієве управління ресурсами допомагає знизити витрати, підвищити продуктивність та забезпечити стабільне зростання, фінансове планування, контроль витрат, інвестиції в перспективні проекти та раціональне бюджетування.

Важливою умовою активного розвитку є створення команди кваліфікованих працівників, мотивація та постійне навчання яких, сприяють ефективній роботі та підвищенню продуктивності праці.

Оптимізація технологічних процесів, модернізація обладнання і впровадження автоматизації дозволяють підприємству скоротити витрати та збільшити обсяги виробництва.

Рушійною силою активного розвитку підприємства є інновації. Постійне вдосконалення продукції, процесів і підходів до ведення бізнесу дозволяє підприємству зберігати конкурентоспроможність та залучати нових клієнтів.

Основні аспекти інноваційного розвитку:

- технологічні інновації - впровадження сучасного обладнання та автоматизація процесів підвищують ефективність і знижують виробничі витрати;

- продуктові інновації - розробка нових продуктів або вдосконалення існуючих дозволяє залучати нових клієнтів і задовольняти попит на ринку;

- інновації в управлінні - нові методи управління і підходи до організації процесів допомагають підвищити ефективність роботи і знизити витрати [7].

Також одним із основних факторів розвитку підприємства є якість продукції та послуг. Підтримка високої якості допомагає підвищувати

довіру та задоволення клієнтів, зберігати репутацію підприємства та отримувати конкурентні переваги.

Основними аспектами управління якістю є система контролю якості, яка здійснюється на кожному етапі виробництва, відповідність міжнародним стандартам за допомогою постійного моніторингу показників якості.

Вдосконалення процесів дозволяють зберігати високий рівень стандартів, впровадження сертифікованих стандартів (наприклад, ISO 9001) підвищує довіру клієнтів та створює репутацію надійного виробника, а робота із зворотним зв'язком за допомогою відгуків клієнтів дає можливість швидко реагувати на їхні потреби та вдосконалювати пропоновану продукцію або послуги.

Ключовим елементом активного розвитку підприємства є задоволення потреб клієнтів. Підприємства, що орієнтуються на клієнта, краще розуміють ринок, пропонують актуальні продукти та послуги, створюючи тим самим стійкі конкурентні переваги[6].

Основними аспектами орієнтації на клієнта являється вивчення потреб ринку за допомогою постійного аналізу поведінки клієнтів, високого рівня якісного обслуговування і післяпродажна підтримка, що формує лояльність і довіру клієнтів. Постійна комунікація з споживачем та регулярний запит допомагає створювати продукти, що відповідають очікуванням.

Корпоративна культура, що підтримує інновації, злагоджену роботу в команді та орієнтацію на досягнення високих результатів, є основою активного розвитку. Підприємства, яка має зрозумілі цінності та мету, здатна залучати і утримувати співробітників, які поділяють її бачення і готові сприяти її розвитку.

Підтримка професійного зростання і розвиток лідерських якостей співробітників сприяють підвищенню ефективності роботи. Мотивування працівників до впровадження нових ідей і прийняття рішень допомагає підприємству ставати більш адаптивною та інноваційною[7].

Висновки. Ефективне управління є ключовим чинником, який забезпечує стабільність та довгостроковий розвиток підприємства. Воно дозволяє швидко адаптуватися до змін ринку, що підвищує конкурентоспроможність організації[4].

Оптимальне використання ресурсів, що сприяє підвищенню продуктивності та зниженню витрат, дозволяє підприємству розвиватися економічно і водночас підвищувати свою конкурентоспроможність.

Використання інноваційного підходу допомагають підприємству виділятися на ринку, підвищуючи їхню привабливість для клієнтів і партнерів. Успішне підприємство здатне швидко реагувати на зовнішні

зміни, що забезпечується ефективним управлінням. Така гнучкість дозволяє підприємству залишатися актуальним на ринку, підлаштовуючись під нові умови та вимоги. Орієнтація на клієнта є важливим елементом розвитку, оскільки розуміння потреб і очікувань споживачів дозволяє підприємству розробляти продукти та послуги, що відповідають їхнім запитам, та підтримувати довготривалі взаємини. Мотивація співробітників сприяє створенню ефективної команди, залученій до досягнення загальних цілей підприємства, що забезпечує високу продуктивність і стабільність в роботі.

Ці умови забезпечують підприємству здатність гнучко реагувати на виклики ринку і створювати довготривалу цінність для клієнтів та акціонерів, що дозволяє йому досягати стабільного та стійкого зростання.

Список використаних джерел

1. Батракова Т.І. Управління ефективністю діяльності підприємства – запорука його успішного функціонування. Економічний аналіз. 2015. Том 19. № 2. С. 13–19.

2. Васильківський Д. М. Багатокритеріальні принципи побудови системи стратегічного планування та оцінки ефективності управлінських рішень на промисловому підприємстві. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2016. № 4(1). С. 34-39.

3. Дуляба Н., Озарчук К. Особливості формування системи управління персоналом підприємств у сучасних умовах. Інфраструктура ринку. 2020. № 3. С. 165–170.

4. Левицька І. В. Климчук А. О. Формування стратегії управління персоналом в системі ефективного управління підприємством. Формування ринкових відносин в Україні. 2019. № 7-8. С. 68-74.

5. Пілецька С. Т., Коритько Т. Ю. Ефективність управління підприємством, підходи та методи щодо її оцінки. Проблеми системного підходу в економіці. 2018. Вип. 5. С. 100-106.

6. Сазонова Т. О., Єріна В. В. Роль психологічних методів управління у формуванні ефективної діяльності підприємства. Економічний форум. 2020. № 1. С. 103-109.

7. Череп А. В., Григорович Л. С. Огляд методів оцінки ефективності управління підприємством. Бізнес Інформ. 2018. № 12. С. 430-434.

References

1. Batrakova T.I. Management of the efficiency of the enterprise is the key to its successful functioning. Economic analysis. 2015. Volume 19. No. 2. P. 13–19.

2. Vasylykivskiy D. M. Multi-criteria principles of building a strategic planning system and evaluating the effectiveness of management decisions at an industrial enterprise. Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences. 2016. No. 4(1). P. 34-39.

3. Dulyaba N., Ozarchuk K. Peculiarities of forming the personnel management system of enterprises in modern conditions. Market infrastructure. 2020. No. 3. P. 165–170.

4. Levytska I. V. Klimchuk A. O. Formation of personnel management strategy in the system of effective enterprise management. Formation of market relations in Ukraine. 2019. No. 7-8. P. 68-74.

5. Piletska S. T., Korytko T. Yu. Effectiveness of enterprise management, approaches and methods for its assessment. Problems of the systemic approach in economics. 2018. Issue 5. P. 100-106.

6. Sazonova T. O., Yerina V. V. The role of psychological management methods in the formation of effective enterprise activity. Economic Forum. 2020. No. 1. P. 103-109.

7. Cherep A. V., Hryhorovych L. S. Review of methods for evaluating the effectiveness of enterprise management. Business Inform. 2018. No. 12. P. 430-434

References:

1. Bachkir I. H. Bankruptcy of an enterprise: approaches, procedures, assessment of prospects and management priorities in the conditions of a solvency crisis. INNOVATIVE ECONOMY. 2020. No. 5-6 (84). Pp. 103-109.

2. Velykyi Yu. M., Kosareva I. P., Politun D. O. Theoretical foundations of assessing the probability of enterprise bankruptcy. Business Navigator. 2018. Issue 3-1. Pp. 92-96.

3. Kalinichenko Z. Development of a methodology for early warning and response to enterprise crises. Economic Analysis. 2022. Volume 32. No. 2. Pp. 90-100. DOI: 10.35774/econa2022.02.090

4. Malynka N. S. Early warning and response systems of an enterprise: bachelor's thesis: 072 Finance, Banking and Insurance / Nataliia Serhiivna Malynka; scientific supervisor Olena Antonivna Sotnichenko. – Kyiv, 2021. – 109 p. URI: <https://dspace.nuft.edu.ua/handle/123456789/36246>

5. Savchenko A. M. Analysis of balance sheet indicators for the purpose of preventing bankruptcy of an economic entity. Young Scientist. 2019. No. 1. Pp. 501–505. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-115>

6. Sitak I. L., Murashko I. M. Early warning and response system as a means of ensuring enterprise stability / I. L. Sitak, I. M. Murashko // Pryazovsky

Надійшла до редакції: 12.09.2024 р.

**ОКРЕМІ ПІДСУМКИ РЕФОРМИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ
ЛІСОВИМ ГОСПОДАРСТВОМ УКРАЇНИ**

<https://doi.org/10.36994/2707-4110-2024-11-38-05>

Дубас Р.Г., д.е.н., професор,
Попов Р.В., аспірант ЗВО «Університет «Україна»⁵

Представлений матеріал містить результати проведеного аналізу попередніх підсумків здійсненої реформи лісового господарства України, що свідчить як про позитивні, так і проблемні результати. В цілому, щодо фінансово-економічної складової розвитку Державного підприємства «Ліси України», то безсумнівно спостерігається позитивні тенденції росту показників доходності та прибутковості за останні два роки функціонування новоствореного підприємства.

До позитивних наслідків реформи лісового господарства також можна віднести впровадження сучасних цифрових інструментів якісного обліку деревини, що обумовлює детінізацію ринку та зменшення ризиків лісових пожеж, зокрема: реалізація деревини в повному обсязі через відкриті та прозорі аукціони; фотофіксація деревних колод на лісовозах; електронний облік деревини, яка була заготовлена і реалізована; створення Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України та Державним агентством лісових ресурсів першого Telegram-боту лісової галузі, за допомогою якого громадяни отримали змогу інформувати державні органи про лісові пожежі чи незаконні полювання; відкриття офіційного інтернет-магазину «ДроваЄ», у якому можна придбати дрова онлайн тощо. Достатньо ефективно продовжується процес сертифікації лісів у відповідності до міжнародних стандартів.

До проблемних результатів здійсненої реформи автор відносить такі: не спостерігається повноцінного включення лісової галузі України у забезпеченні сталого розвитку країни та переходу до зеленої економіки, спрямованої на збереження навколишнього середовища та підтримку економічного зростання; відсутність нормативно-правової форми розв'язання суперечностей між представниками деревообробного і меблевого бізнесу та ДП «Ліси України» в аспекті ринкового ціноутворення на деревину; не набуло широкого впровадження ведення лісового господарства в контексті наближеного до природи лісівництва; не впроваджено «Лісовий портал» як частина Єдиної екологічної платформи.

⁵ © Р.Г. ДУБАС, Р.В. ПОПОВ

© Вісник Університету «Україна», № 11 (38), 2024

Ключові слова: лісове господарство, система управління, реформа, лісогосподарське підприємство.

Separate results of reform of the forest management system of Ukraine

Dubas R.G., Doctor of Economics, Professor,

Popov R.V., PhD student, ZVO "Ukraine" University

Abstract. The presented material contains the results of the analysis of the previous results of the reform of the forestry of Ukraine, which testifies both positive and problematic results. In general, regarding the financial and economic component of the development of the state enterprise "Forests of Ukraine", there is undoubtedly positive trends of growth of indicators of profitability and profitability over the last two years of functioning of the newly created enterprise.

The positive consequences of forestry reform can also be attributed to the introduction of modern digital tools of quality wood accounting, which determines the detincing of the market and reducing the risk of forest fires, in particular: the sale of wood in full through open and transparent auctions; photo fixation of wood logs on forest trucks; electronic accounting of wood that was harvested and implemented; creation of the Ministry of Environmental and Natural Resources of Ukraine and the State Forest Resources Agency of the First Telegram-Botte Forestry Industry, through which citizens were able to inform state bodies about forest fires or illegal hunting; Opening an official online store "Drozing", where you can buy firewood online and more. The process of certification of forests in accordance with international standards continues.

The author refers to the problematic results of the reform: there is no full inclusion of Ukraine's forest industry in ensuring sustainable development of the country and the transition to a green economy aimed at preserving the environment and maintaining economic growth; lack of regulatory form of contradictions between representatives of woodworking and furniture business and SE "Forests of Ukraine" in the aspect of market pricing for wood; The implementation of forestry in the context of forestry close to the nature of forestry has not become widespread; The forest portal has not been implemented as part of a single ecological platform.

Keywords: forestry, management system, reform, forestry enterprise.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день важливим напрямом дослідження фахівців лісової науки є попередній аналіз результатів діяльності Державного спеціалізованого лісогосподарського підприємства «Ліси України», яке об'єднало в одну юридичну особу фінансові, матеріальні і трудові потенціали 150 суб'єктів господарювання. Звичайно, ще не можливо зробити

обґрунтовані узагальнення та висновки щодо доцільності та правильності проведеної реформи лісового господарства, але проаналізувати окремі економічні, фінансові, виробничі та екологічні результати новоствореного підприємства буде доцільним та необхідним науковим кроком. Особливої уваги слід приділити проблемним питанням, які залишаються невирішеними після проведеної реорганізації лісового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день надзвичайно невивченим є питання економічної, екологічної та соціальної доцільності проведеної реформи державного сектора лісового господарства. У вітчизняній науці вивченням теоретичних основ та розробкою методичних рекомендацій щодо підвищення ефективності системи управління лісового господарства займалися І.Антоненко, В.Попкова, А.Головка, О.Дзюбенко, Р.Дубас, О.Дребот, С.Нестеренко, І.Лицур, Є.Мішенін, І.Опенько, С.Писаренко, І.Синякевича, Ю.Туниці, М.Шершуна, О.Шубалий, О.Фурдичко.

Однак, враховуючи той факт, що функціонування ДП «Ліси України» розпочалося з 2023 року, проблема аналізу результатів його діяльності практично не досліджена.

Мета дослідження - дослідити економічні, фінансові, виробничі та екологічні результати діяльності ДП «Ліси України» та визначити проблемні питання його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Не зважаючи на окрему критику проведеної реформи в лісовій галузі, для об'єктивності відзначимо такі основні її здобутки, зокрема, запропоновані О.Місюрою [1]:

- 1) розділено адміністративну та господарську функції між Державним агенством лісових ресурсів України та ДП «Ліси України»;
- 2) замість більше ста п'ятидесяти суб'єктів господарювання створено єдине державне підприємство «Ліси України»;
- 3) деревину, а також пиломатеріали та відходи переробки реалізують через відкриті та прозорі аукціони;
- 4) спостерігається покращення загального рівня виконання угод купівлі-продажу деревини (в середньому - до 90%);
- 5) задекларовано і вже впроваджено певні цифрові інструменти контролю, зокрема, фотофіксацію деревних колод на лісовозах;
- 6) повна відмова від переробки лісоматеріалів на виробничих площах філій ДП «Ліси України»;
- 7) реалізація цілісних майнових комплексів філій ДП «Ліси України», які слугували джерелом корупційних ризиків;
- 8) планується замовляти послуги лісозаготівлі через Прозоро, крім послуг та товарів, які вже закуповується централізовано, що призводить до значної економії фінансових ресурсів.

Слід зазначити, що за підсумками 2023 року ДП «Ліси України» отримало 23,59 млрд. грн доходу від реалізації продукції, що на 323 млн. грн більше, ніж в 2022 році. Чистий прибуток підприємства склав 2,89 млрд грн. В динаміці спостерігаємо значний приріст: у 2022 році було отримано 1,19 млрд. грн, у 2021 році – 1,17 млрд. грн [2].

Крім того, за 2023 рік підприємством галузі сплачено до бюджету 9,15 млрд. грн податків та 1,66 млрд. грн єдиного соціального внеску.

Обсяги заготівлі деревини від усіх видів рубок в цілому по галузі зменшилися з довоєнних 18 млн. м³ до 15,7 млн. м³, з яких близько 13,1 млн.м³ заготовлено підприємствами Державного агенства лісових ресурсів України. Рентабельність діяльності збільшилася з 4,9% до 12,3%. За даними Державного агенства лісових ресурсів України, в 2023 році було відтворено лісів на площі 35,2 тис. га, з яких створено нових лісів на площі 5,9 тис. га.

Важливо відмітити, що цифровізація є однією із складових частин євроінтеграційного руху України, що дуже важливо для подальшого розвитку як окремих галузей, так і економіки нашої країни в цілому.

Державне лісове агентство та Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України намагаються створити прозоре та комфортне цифрове середовище у лісовій сфері та впроваджують сучасні рішення в роботу агентства. Також даному процесу сприяє підписаний меморандум з UNDP Ukraine (Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй), відповідно до якого Україні обіцяна значна підтримка у диджиталізації лісової галузі. А це відкриває можливості для залучення масштабних інвестицій також в інші перспективні напрямки розвитку, що в умовах війни є вкрай необхідним.

Варто зазначити, що протягом 2020-2023 років Держлісагентство запустило низку інноваційних проєктів з диджиталізації, які дійсно своєчасні та необхідні, оскільки цифровізація – це не просто якісний облік та детінізація ринку, це також безпека і зменшення ризиків лісових пожеж, що є питанням глобального масштабу.

Так, наприкінці 2019 року уряд розпочав експериментальний проєкт із впровадження відкритих електронних аукціонів в лісовій сфері. Для цього Кабінетом міністрів України була прийнята Постанова від 04.12.2019 р. «Про реалізацію експериментального проєкту щодо проведення електронних аукціонів з продажу необробленої деревини» [3], що зобов'язувала великі лісгоспи продавати щонайменше 25% від обсягу своєї заготівлі за допомогою електронної торгової системи Prozorro.Продажі. Постанова Кабінету міністрів впроваджувала експериментальні правила продажу необробленої деревини на період з 1 лютого 2020-го по 1 квітня 2021 року. На думку лісокористувачів, ринок продажу необробленої деревини України давно потребував

реформування саме в цьому напрямку. Адже, впровадження щоквартального загального аукціону з продажу необробленої деревини, дає можливість оптимізувати торгові процеси та знизити витрати покупців. Також перевагами впровадження продажу необробленої деревини в електронному форматі на відміну від класичних голосових торгів є формування прозорості ціноутворення, можливість брати участь у торгах з будь-якої точки України в on-line режимі та підвищити рівень здорової конкуренції між покупцями. Крім того, електронні торги унеможливають появу змови щодо ціни та розподілу лотів. Отже, електронний аукціон з продажу необробленої деревини – це перспективний напрямок, який на сьогоднішній день достатньо успішно функціонує.

Наступним кроком на шляху цифровізації лісової галузі є зміни щодо можливості збору інформації про ліс. Наприкінці 2021 року Державне агентство лісових ресурсів України розпочало проводити аналіз різноспектральних космічних знімків, які визначають «маску» лісу. Так, запроваджене програмне забезпечення визначає межі територій, вкритих деревами, формує контури лісових насаджень. Космічна зйомка дає можливість визначити площу та стан самозаліснених ділянок, яких лише у Житомирській області знайдено 180 тис. га. Верховна Рада України ухвалила чергові законодавчі зміни, які дають можливість переведення таких масивів у землі лісового фонду з подальшим веденням лісового господарства на цих територіях. В найближчій перспективі є завершення створення повної електронної карти українських лісів із постійним оновленням даних, а також можливість автоматично перевіряти законність заготівлі деревини на тій чи іншій ділянці, доєднавши дані досліджень до системи електронного обліку деревини (ЕОД).

Наступний проєкт Державного агентства лісових ресурсів України, який підтриманий UNDP Ukraine, – створення 3D-карти лісів, яка дасть змогу автоматично збирати дані про деревину (породний склад, діаметр та висоту). Проєкт дозволить з дуже високою точністю розрахувати, скільки на тій чи іншій ділянці може бути заготовлено деревини. Як і електронна карта лісів, дані дистанційного зондування землі також будуть інтегровані до системи електронного обліку деревини.

Також на сьогоднішній день відбувається цифровізація системи обліку деревини. Електронний облік деревини – програма для моніторингу деревини, яка була заготовлена і реалізована. І сьогодні не лише філії державного підприємства, а й всі інші користувачі повинні вносити у систему інформацію про обсяги заготівлі деревини. Це значний прогрес, але цього не достатньо. Тому у Держлісагентства в планах побудувати якісно нову систему обліку, в яку буде включений

великий модуль, якій базується на матеріалах лісовпорядкування та 3D-зображеннях, зібраних ще до початку заготівлі лісу. Елементами системи обліку стануть пов'язані між собою електронний лісорубний квиток, товарно-транспортна накладна, фотофіксація деревини та сертифікат походження деревини. Тобто, повинна бути сформована система, коли кожна операція з деревиною буде декларуватись учасниками ринку через особистий електронний кабінет. Історію кожної партії можна буде прослідкувати навіть до лісництва, де відбувалась заготівля. Для лісової галузі в умовах війни прозорість – це один із способів не втратити доступ до ринку Європейського Союзу.

Ще одним кроком на шляху цифровізації лісової галузі є створення Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України та Державним агентством лісових ресурсів першого Telegram-боту лісової галузі, за допомогою якого громадяни отримали змогу інформувати державні органи про лісові пожежі чи незаконні полювання. Таким чином, бот лісової галузі – це інструмент комунікації, який покликаний з однієї сторони спростити та зробити швидшим, ефективнішим спілкування між громадськістю й Державним агентством лісових ресурсів, а з іншої – стати інструментом і майданчиком для отримання інформації про те, що відбувається в українських лісах.

В 2022 році Державне агентство лісових ресурсів України відкрило офіційний інтернет-магазин «ДроваЄ», у якому можна придбати дрова онлайн. Для цього користувачу інтернет-магазину необхідно виконати кілька простих кроків: авторизуватися на онлайн-ресурсі, обрати філію, вибрати необхідний тип дров'яної продукції та її об'єм, визначитися із типом доставки та здійснити оплату. Це зручно та швидко, а отже в майбутньому це зможе принести більше доходів.

Не зважаючи на перераховані позитивні результати проведеної реформи відмітимо і певні проблемні питання, які не знайшли свого вирішення на сьогодні.

В процесі ведення господарської діяльності деревообробний та меблевий бізнес відчуває завищену цінову політику на стартові ціни лотів з деревиною, якими торгують на біржах філії ДП «Ліси України», і, відповідно, вимагає зниження цін.

В дореформений період, коли державних лісгоспів (продавців) було багато, деревина реалізовувалась через так звані «прямі» договори (покупець і продавець самостійно визначали ціни), що обумовлювало наявність різноманітних корупційних схем. Деревина «Лісів України» реалізується виключно через біржу, а ціни визначаються попитом. Хоча, слід зауважити, що, орієнтовно, до 30% від усього лісового фонду України штучно залишається в тіні, з суттєвими корупційними ризиками. Це так звані «військові», аграрні та

різні комунальні лісгоспи, в яких не було здійснено жодних законодавчих та організаційних змін [4].

Щодо звернень про завищені ціни на лоти з деревиною від ДП «Ліси України», то аргументи деревообробників наступні:

1) рентабельності кінцевої продукції з деревини не вистачає, щоб, навіть, компенсувати витрати на виробництво та збут;

2) наявність проблем з блокуванням польськими та іншими перевізниками пунктів перетину кордонів, що унеможлиблює експорт готової продукції та отримання коштів від зарубіжних контрагентів;

3) ціни не понижуються, коли деревообробники не купують деревину, що не є характерним для ринкових відносин.

Керівництво державного лісгосподарського підприємства на запит про зниження цін інформує, що «ручного» ціноутворення не буде, тобто купівля-продаж деревини будуть відбуватися без прямих договорів, редукацій тощо.

На їх думку, ціни регулюються ринком автоматично і до того ж ДП «Ліси України» виставляє на торги увесь обсяг заготовленого ресурсу без обмежень (окрім тимчасово окупованих територій, де не заготовляється лісовий ресурс і відповідно - не виставляється на торги).

І товар (деревина) завжди знаходить свого покупця, навіть, якщо це процедурно відбувається довше, ніж за «прямими» контрактами. ДП «Ліси України» для можливості пониження ціни передбачило відповідні механізми - голландські аукціони, а скоро запровадять і піврічні контракти. Відповідно, за такої моделі відносин не уникнути конфлікту інтересів на ринку деревини між приватним бізнесом і державним лісгосподарським підприємством. Зазвичай такий природній процес в розвинутих економіках завершується ухваленням довгострокових, компромісних та прийнятних для всіх «правил гри», наприклад - ухваленням законодавства «Про ринок деревини», що не зроблено на сьогоднішній день в Україні.

Крім того, не завжди якісно побудована система управління персоналом на підприємстві, оскільки кадровий відбір на керівні посади у ДП «Ліси України» повинен здійснюватися відповідними комісіями за безпосередньої участі міжнародних експертів, що обумовить стовідсоткову відсутність корумпованих залишків старої системи. У філіях державного підприємства працює частина «старої» команди, яка не завжди була прикладом для наступного покоління своєю репутацією та авторитетом.

На сьогоднішній день не відбувається об'єднання всіх інформаційних потоків у єдине цифрове поле – «Лісовий портал», який повинен стати частиною Єдиної екологічної платформи, хоча інформація про його функціонування була задекларована в 2021 році.

Наприкінці, слід відзначити і екологічну складову здійсненої реформи лісового господарства. В першу чергу, відзначимо, що фахівці зазначають, що сертифікація свідчить про відповідність системи ведення лісового господарства встановленим міжнародним стандартам управління лісами та лісокористування на засадах сталого розвитку.

Площа лісів в Україні, на яких ведення лісгосподарської діяльності відбувається у відповідності до міжнародних стандартів, у 2023 році збільшилася на 14,5% - до 4,65 млн га [5]. Станом на 01 січня 2024 року 96 філій ДП «Ліси України» мали статус FSC-сертифікованих. Загальна площа сертифікованих лісів склала 4,65 млн га, що на 0,59 млн га. більше, ніж попереднього року. Окрім того, станом на 1 січня 2024 року в Україні п'ять філій ДП «Ліси України», які мали статус FSC-сертифікації, були додатково сертифіковані за системою PEFC, яка підтверджує, що деревина, використана у виробництві, постачається із відповідально керованих лісових господарств. Загальна площа лісів, охоплених такою системою сертифікації, становить 181,3 тис. га.

Загальновідомо, що головними цілями Зеленого нового курсу [6] були оголошені зменшення залежності від вуглецю та деградації екосистем, відродження світової економіки, сприяння сталому інклюзивному зростанню та створення нових робочих місць. Також, було визначено п'ять пріоритетних сфер для інвестицій: 1) енергоефективність у будівлях; 2) технології відновлюваної енергії; 3) стійкі транспортні технології; 4) екологічна інфраструктура, включаючи ліси; 5) стале сільське господарство, включаючи органічне виробництво.

Лісовому сектору відведено суттєву роль у цих трансформаційних процесах. Досягнення цілей зеленої економіки, пов'язаних із політикою щодо зміни клімату, можливе передусім через скорочення викидів парникових газів і розширення об'єктів використання відновлюваної енергії. Основні напрями – перетворення енергії біомаси, зелена інфраструктура та будівництво із використанням лісопродукції. Також зазначається важлива роль лісових ресурсів як поглиначів вуглецю.

Лісова галузь України відіграє важливу роль у зеленій економіці країни. За розрахунками науковців УкрНДІЛГА попередня еколого-економічна оцінка вартості корисних функцій, які надають ліси України, становить \$ 4,7 млрд. Зокрема за категоріями згідно з міжнародною класифікацією екосистемних послуг (CICES <https://cices.eu/>) версії 4.3 екологічні послуги регулювання та обслуговування становлять близько 50 %, в тому числі регулювання клімату шляхом поглинання вуглекислого газу та виділення кисню лісами (\$ 35 млн). А культурні послуги становлять близько 26 % (\$ 1,2 млрд), зокрема – рекреація, екотуризм та соціальні функції [6].

Застосування принципів зеленої економіки сприяє модернізації лісового господарства, впровадженню новітніх технологій у галузі лісової промисловості, розвитку лісового туризму й екологічної освіти щодо важливості збереження лісів. Ці заходи допомагають зберегти природне середовище, забезпечити стійкий розвиток та підвищення якості життя населення. В свою чергу, зростаючий попит на екологічно чисті продукти та послуги збільшує значення зелених інвестицій у лісовий сектор. На сьогоднішній день лісова галузь України не відіграє своєї ролі у забезпеченні сталого розвитку країни та не сприяє переходу до зеленої економіки, спрямованої на збереження навколишнього середовища та підтримку економічного зростання.

Важливим екологічним питанням реформування державного сектору лісового господарства має бути перехід до наближеного до природи лісівництва, яке передбачає:

1. Перехід від суцільних рубок головного користування до складних, несучільних рубок (поступових та вибіркових), що обумовлюватиме збереження біорізноманіття, зниження негативного впливу на лісовий біоценоз та має позитивний соціальний характер.

2. Підходи наближеного до природи лісівництва передбачають зменшення частки лісових культур та використання переважно аборигенних видів дерев під час лісовідновлення та лісорозведення.

3. Зміна вікової та видової структури лісів в напрямку формування мішаних насаджень, максимально наближених до природних, дозволить підвищити стійкість лісів до негативних факторів.

4. Практику наближеного до природи лісівництва доцільно застосовувати, передусім, у вразливих зонах лісів.

5. Система планування та проведення лісогосподарських (лісокультурних) заходів біля насалених пунктів повинна бути спрямована на зниження ризиків лісових пожеж.

В масштабному аспекті прикладів ведення лісового господарства в контексті наближеного до природи лісівництва не спостерігається, хоча, об'єктивно, для цього ще не напрацьовано відповідних нормативно-правових актів та практичних рекомендацій.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз попередніх підсумків здійсненої реформи лісового господарства України свідчить про таке:

- позитивні фінансово-економічні результати діяльності ДП «Ліси України»;

- наближення практики ведення лісового господарства до європейських стандартів в частині розподілу господарської та адміністративної функцій;

- деревину в повному обсязі реалізують через відкриті та прозорі аукціони;

- спостерігається впровадження сучасних цифрових інструментів якісного обліку деревини, що обумовлює детінізацію ринку та зменшення ризиків лісових пожеж;
- продовжується процес сертифікації лісів у відповідності до міжнародних стандартів;
- відсутність нормативно-правової бази розв'язання суперечностей в аспекті ринкового ціноутворення на деревину між представниками деревообробного і меблевого бізнесу та ДП «Ліси України»;
- не набуло широкого впровадження ведення лісового господарства в контексті наближеного до природи лісівництва;
- не впроваджено «Лісовий портал» як частина Єдиної екологічної платформи;
- не спостерігається повноцінного включення лісової галузі України у забезпеченні сталого розвитку країни та переходу до зеленої економіки, спрямованої на збереження навколишнього середовища та підтримку економічного зростання.

Література

1. <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/2/708317/>
2. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3835013-pidpriemstva-lisovoi-galuzi-torik-otrimali-u-24-raza-bilse-cistogo-pributku.html>
3. Постанова КМУ від 04.12.2019р. №1178 «Про реалізацію експериментального проєкту щодо проведення електронних аукціонів з продажу необробленої деревини».
4. <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/9/695786/>
5. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3830396-v-ukraini-zamiznarodnimi-standartami-sertifikovani-465-miljona-gektariv-lisiv.html>
6. <https://derevnynyk.com/lisova-galuz-ukrayiny-shlyah-do-zelenoyi-ekonomiky/>

References

1. <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/2/708317/>
2. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3835013-pidpriemstva-lisovoi-galuzi-torik-otrimali-u-24-raza-bilse-cistogo-pributku.html>
3. Postanova KМУ vid 04.12.2019r. №1178 «Pro realizatsiyu eksperymental'noho proyektu shchodo provedennya elektronnykh auktsioniv z prodazhu neobrobenoyi derevyny».
4. <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/9/695786/>
5. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3830396-v-ukraini-zamiznarodnimi-standartami-sertifikovani-465-miljona-gektariv-lisiv.html>
6. <https://derevnynyk.com/lisova-galuz-ukrayiny-shlyah-do-zelenoyi-ekonomiky/>

Надійшла до редакції: 12.07.2024 р.

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ГАЛУЗІ, ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОДУКЦІЇ: СУТНІСТЬ І МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ

<https://doi.org/10.36994/2707-4110-2024-11-38-06>

Дубас Р.Г., д.е.н., професор,
Оводюк В.О., аспірант, ЗВО «Університет «Україна»⁶

Анотація. В представленому матеріалі проаналізовано методологічні підходи до оцінки рівня конкурентоспроможності продукції, підприємства та галузі. Наведено класифікацію різноманітних методів оцінювання для кожного із перелічених об'єктів оцінки. Автором доведено, що конкурентоспроможність продукції інтегрується в конкурентоспроможність підприємства-виробника, тобто його здатність зберігати і розширювати ринки збуту за рахунок цілеспрямованої діяльності як відносно якісних характеристик продукції, так і відносно виробників-конкурентів. Для оцінювання конкурентоспроможності продукції пропонується до використання методичний підхід, оснований на застосуванні експертних, розрахункових та статистичних методів з визначенням інтегрального показника конкурентоспроможності продукції.

Конкурентоспроможність підприємства можна розглядати з різних позицій залежно від суб'єктів її оцінювання: підприємство-виробник продукції (власники, акціонери, менеджери, персонал); підприємства-конкуренти; підприємства-споживачі; інвестори; держава. Відзначено відсутність єдиного підходу до оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства, тобто існує група різноманітних методів в залежності від цілей і суб'єктів оцінки.

Для експорто-орієнтованих галузей доцільним методичним підходом є визначення конкурентоспроможності галузі за експортною квотою, індексом «умов торгівлі» та індексом RCA, які базуються на розрахунку питомої ваги продукції галузі, що експортується в інші країни, і тому характеризують конкурентоспроможність галузі на зовнішніх ринках. В інших випадках найбільш коректною і комплексною є оцінка конкурентоспроможності галузі за інтегральною конкурентоспроможністю підприємств, які формують дану галузь.

Ключові слова: конкурентоспроможність, методологічний підхід, інтегральний показник, продукція, підприємство, галузь.

⁶ © Р.Г.ДУБАС, В.О.ОВОДЮК

© Вісник Університету «Україна», № 11 (38), 2024

COMPETITIVENESS OF INDUSTRY, ENTERPRISES AND PRODUCTS: ESSENCE AND ASSESSMENT METHODOLOGY

R.G. Dubas, Doctor of Economics, Professor

V.O.Ovodyuk, PhD student, ZVO "Ukraine" University

Annotation. Methodological approaches to assessing the level of competitiveness of products, enterprises and industries are analyzed in the presented material. A classification of various assessment methods is provided for each of the listed assessment objects. The author proved that the competitiveness of products is integrated into the competitiveness of the manufacturing enterprise, that is, its ability to maintain and expand sales markets due to purposeful activity both in relation to the quality characteristics of products and in relation to competing manufacturers. To evaluate the competitiveness of products, a methodical approach based on the application of expert, calculation, and statistical methods with the determination of an integral indicator of product competitiveness is proposed.

The competitiveness of the enterprise can be considered from different positions, depending on the subjects of its assessment: the enterprise-manufacturer of products (owners, shareholders, managers, staff); competitor enterprises; consumer enterprises; investors; state. The lack of a unified approach to assessing the level of competitiveness of an enterprise is noted, that is, there is a group of various methods depending on the goals and subjects of assessment. For export-oriented industries, a reasonable methodical approach is to determine the competitiveness of the industry based on the export quota, the "terms of trade" index, and the RCA index, which are based on the calculation of the specific weight of the industry's products exported to other countries, and therefore characterize the competitiveness of the industry on foreign markets. In other cases, the most correct and comprehensive assessment of the competitiveness of the industry is based on the integral competitiveness of the enterprises that form this industry.

Key words: competitiveness, methodological approach, integral indicator, products, enterprise, industry.

Постановка проблеми. Визначення рівня конкурентоспроможності – важлива частина системи управління національною економікою, галуззю та суб'єктом господарювання. Потреба в оцінюванні конкурентоспроможності полягає в тому, що з'являються шанси та можливості ідентифікувати фактори, що впливають на конкурентоспроможність, а також визначити ті найважливіші чинники, які необхідні для конкурентоспроможного розвитку підприємства, галузі чи регіону.

В цьому сенсі, в умовах ринкової економіки впровадження ефективних підходів до кількісної оцінки, а потім і прогнозування рівня конкурентоспроможності є одним із головних напрямів управління на макро- та мікрорівні. Це обумовлює необхідність виокремлення проблеми оцінки конкурентоспроможності в самостійну ділянку аналітичної роботи, що і визначило актуальність обраної тематики досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема методологічних підходів до оцінки конкурентоспроможності займає значне місце в сучасних економічних дослідженнях. Окремим аспектам формування алгоритму оцінювання конкурентоспроможності присвячено праці як зарубіжних науковців - Ансофф І., Кенуелл Д., Прайснер А., Сазерленд Дж., Коллер Т., Котлер Ф., Коупленд Т., Портер М., Стрікланд А., Ліфшиц І.М., так і вітчизняних учених, зокрема, Воронкової А.Е., Доровський О. В., Шевченко М.М., Ковальчука К.Ф., Клименко С. М., Остапенко А. В., Скударя Г.М., Тарнавської Н.П., Чернеги О.Б. та Шершньової З. Є. В той же час, питання узгодження процесів оцінки конкурентоспроможності продукції, підприємства та галузі в комплексі не дістало належного висвітлення.

Метою статті є теоретичне обґрунтування комплексного підходу оцінки конкурентоспроможності галузі, підприємства та продукції через призму аналізу існуючих методів оцінювання конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наявних методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності галузі дозволяє диференціювати їх на такі групи: матричні методи; методи оцінки конкурентоспроможності за ринковою часткою; методи, засновані на теорії ефективної конкуренції; методи, засновані на теорії фірми і галузі; методи, засновані на теорії якості товару (зокрема на теорії маркетингу); методи, засновані на аналізі порівняльних переваг; інтегральні методи.

Шевченко М.М. [1] запропонувала методіку комплексної оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості України, що ґрунтується на використанні концепції життєвого циклу галузі, портфельного аналізу та експертного методу оцінювання і враховують турбулентний вплив економічної інтернаціоналізації.

Перший етап оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості країни включає використання матричного методу визначення портфеля галузей, які демонструють високий експортний потенціал відповідно до етапів життєвого циклу галузі промисловості. Другим етапом оцінки запропоновано визначення поточного рівня конкурентоспроможності галузей промисловості шляхом опитування експертів – керівників ключових промислових підприємств України певної галузі, які експортують свою продукцію на закордонний ринок. Отримані опитуванням представників промислових галузей України

дані використовуються для визначення результативного показника шляхом обчислення запропонованого індексу поточної конкурентоспроможності галузей промисловості України.

Матричний метод, розроблений Бостонською консалтинговою групою, має в основі аналіз конкурентоспроможності з урахуванням життєвого циклу товару (послуги). Сутність оцінки полягає в аналізі матриці, побудованої за принципом системи координат: по горизонталі – темпи зростання/ скорочення кількості продажів у лінійному масштабі; по вертикалі – відносна частка товару/послуги на ринку. Найбільш конкурентоспроможними вважаються підприємства, які займають значну частку на швидкозростаючому ринку [2].

О. Доровський [3] пропонує визначати конкурентоспроможність фармацевтичної галузі шляхом розрахунку інтегрального показника, який враховує значення таких складових, як: продукція, виробництво, наукоємність, організація, фінанси, інвестиції та ваговий коефіцієнт цих складових.

А. Остапенко [4] стверджує, що на конкурентоспроможність галузі впливають три основні чинники: підприємства (товаровиробники) в різних сегментах ринку, що представляють відповідну країну; продукція підприємств галузі, що задовольняє потреби певного кола споживачів; частка ринку, яку займає сукупність товаровиробників однорідної продукції. Автор роботи пропонує використовувати таку формулу оцінки конкурентоспроможності галузі країни:

$$K_{zj} = \sum m K_{izj} \quad (1)$$

де K_{zj} – рівень конкурентоспроможності галузі z -ї країни, представленої в j -му сегменті ринку;

K_{izj} – рівень конкурентоспроможності i -го підприємства z -ї країни, представленої в j -му сегменті ринку;

M – кількість виробників продукції z -ї країни, представленої в j -му сегменті ринку.

Моделі М. Портера щодо методики визначення конкурентоспроможності галузі за експортною квотою, індексом «умов торгівлі», індексом RCA базуються на розрахунку питомої ваги продукції галузі, що експортується в інші країни, і тому характеризують конкурентоспроможність галузі тільки на зовнішніх ринках.

Окремі науковці пропонують здійснити кількісну оцінку конкурентоспроможності вітчизняного лісопромислового комплексу, ґрунтуючись на статистичних даних України та країн світу і дослідженнях вчених [5-7]. Згідно з їх рекомендаціями, пропонується такий перелік часткових показників для оцінки конкурентоспроможності лісопромислового комплексу, що відображено в таблиці 1.

Перелік часткових показників оцінки конкурентоспроможності лісопромислового комплексу (ЛПК)

Показник	Складові
Рівень валової доданої вартості виробництва	Валова додана вартість ЛПК Обсяг виробництва ЛПК
Матеріалоємність виробництва	Проміжне споживання (без урахування енергетичних ресурсів) ЛПК
Енергоємність виробництва	Витрати енергетичних ресурсів у ЛПК
Імпортозалежність виробництва	Проміжне споживання імпорту ЛПК

* Сформовано за [8]

Таким чином, на основі аналізу наявних методичних підходів можна зробити висновок, що найбільш коректною і комплексною є оцінка конкурентоспроможності галузі за інтегральною конкурентоспроможністю підприємств, які формують галузь.

Конкурентоспроможність підприємства можна розглядати з різних позицій залежно від суб'єктів її оцінювання, яких можна виділити у чотири групи:

- підприємство-виробник продукції (власники, акціонери, менеджери, персонал);
- підприємства - конкуренти;
- підприємства - споживачі (переробники сировини);
- інвестори;
- держава.

У кожного з них свої інтереси, мета та завдання щодо оцінки конкурентоспроможності підприємства.

В економічній літературі відсутній єдиний підхід до вимірювання рівня конкурентоспроможності підприємства та галузі. Проте існуючі методи її оцінки можна диференціювати на такі групи [9]:

1. Методи, засновані на аналізі порівняльних переваг. Так, наприклад, метод компаративних переваг, розроблений А. Смітом і Д. Рікардо. Наявність у країні переваг, які дозволяють забезпечити відносно низькі витрати виробництва в певній галузі, є передумовою для завоювання даною галуззю сильних ринкових позицій, тобто для її конкурентоспроможності.

2. Методи, що базуються на теорії рівноваги фірми і галузі. Ці методи базуються на теорії рівноваги фірми і галузі А. Маршалла і теорії факторів виробництва. Підприємство досягає рівноваги тоді, коли у виробника не існує стимулів для переходу в інший стан, тобто,

для зміни обсягу виробництва (зміни своєї частки на ринку). В умовах рівноваги виробника (при досягненні максимально можливого обсягу випуску й збуту товару за незмінного характеру попиту й рівня розвитку техніки на даному ринку) кожний із факторів виробництва використовується з однаковою й одночасно – найбільшою продуктивністю.

3. Методи, побудованих на основі теорії ефективної конкуренції. Метод передбачає використання наступних груп показників: ефективності управління виробничим процесом, ефективності виробничо-збутової діяльності підприємства та фінансової стійкості підприємства [10].

4. Методи, заснованих на теорії якості товару. Відповідно до методики виявляються різні критерії задоволення запитів споживачів стосовно певного продукту, встановлюються їхня ієрархія й порівняльна важливість у межах того спектра характеристик, які в змозі помітити й оцінити споживач, здійснюються порівняння техніко-економічних даних продукту з іншими конкуруючими продуктами.

5. Особливу увагу дослідженні методів приділено матричним методам оцінки конкурентоспроможності підприємства. На відміну від методу рівноваги фірм та галузі ці методи розглядають підприємство у тісному взаємозв'язку з галуззю в цілому: стадією життєвого циклу товару, фірми або галузі; темпами розвитку галузі (ринку); привабливістю галузі (ринку); значущістю галузі для економіки в цілому і ін.

Матричний метод розроблений у середині 70 х років Бостонською консалтинговою групою. Теоретичною базою матричних методів слугує концепція життєвого циклу товару й технології, має в основі аналіз конкурентоспроможності з урахуванням життєвого циклу товару (послуги). Сутність оцінки полягає в аналізі матриці, побудованої за принципом системи координат: по горизонталі – темпи зростання/скорочення кількості продажів у лінійному масштабі; по вертикалі – відносна частка товару/послуги на ринку. Найбільш конкурентоспроможними вважаються підприємства, які займають значну частку на швидкозростаючому ринку.

6. Метод, заснований на теорії мультиплікатора. Поняття мультиплікатора було введено Р.Каном, а подальший розвиток одержало в теорії Дж. Кейнса, а також у роботах А. Хансена, Р. Харрода, Дж.Хікса, П. Семуельсона та ін. Оціночні коефіцієнти чи мультиплікатори – це відносні показники, котрі визначаються як співвідношення окремого суттєвого вартість-формульовального критерію з певною фінансово-економічною базою. Співставлення мультиплікаторів дає змогу оцінити конкурентоспроможність

підприємств на основі співставлення значень окремих показників аналогічних підприємств.

7. Інтегральні методи оцінки конкурентоспроможності, відповідно до яких інтегральний показник конкурентоспроможності підприємства містить ряд критеріїв конкурентоспроможності. Більшість методів оцінки конкурентоспроможності підприємства будуються на застосуванні коефіцієнтів аналізу виробничої діяльності, фінансового стану, ефективності інвестицій тощо [11].

Вивчення конкурентоспроможності продукції і товарів інтегрується в конкурентоспроможність підприємства-виробника, тобто його здатність зберігати і розширювати ринки збуту за рахунок цілеспрямованої діяльності як відносно якісних характеристик продукції, так і відносно виробників-конкурентів.

На сьогоднішній день проблема якості та конкурентоспроможності стає ключовою для підприємства, що, в свою чергу, сприяє очевидному зростанню інтересу до стратегічних питань бізнесу і проблем якості, а також до підходів і методів їх вирішення, виявляючись у різних формах.

Аналіз економічної літератури показав, що існує безліч варіантів визначення поняття «конкурентоспроможність продукції». Клименко С. М. конкурентоспроможність продукції визначає як властивість (сукупність властивостей) товару та його сервісу, яка характеризується ступенем реального або потенційного задоволення ним конкретної потреби, порівняно з аналогічними товарами, представленими на цьому ринку [12]. Шершньова З. Є. за конкурентоспроможність продукції приймає ступінь її відповідності на певний момент вимогам цільових груп споживачів або обраного ринку за найважливішими характеристиками: технічними, економічними, екологічними тощо [13]. Бурда А. Г. вважає, що конкурентоспроможність продукції – це комплекс споживчих і вартісних (цінових) характеристик товару, як і його успіх на ринку, тобто перевагу саме цього товару над іншими в умовах широкої пропозиції конкуруючих товарів-аналогів [14].

Проаналізувавши визначення даного поняття необхідно зазначити, що більшість авторів схиляються до думки, що конкурентоспроможність продукції – це певні властивості, якими повинна бути наділена продукція для того, щоб займати необхідну частку ринку та виступати на рівні з присутніми там товарами-конкурентами.

Підводячи підсумок аналізу відомих з літературних джерел методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності продукції, слід відзначити, що всі вони мають ті або інші недоліки та переваги. Використання кожної з них є цілком доречним у певних умовах на відповідних етапах життєвого циклу товару. Питання про переваги тієї або іншої групи є доволі дискусійним.

Для проведення аналізу конкурентоспроможності продукції пропонується використати методику оцінки на основі розрахунку інтегрального показника [12]. Дана методика оцінювання конкурентоспроможності продукції основана на використанні експертних, розрахункових, статистичних методів і її кінцевою метою є визначення інтегрального показника конкурентоспроможності продукції.

Для того щоб оцінити конкурентоспроможність продукції необхідно порівняти величину продукції з аналогічним виробом підприємства-конкурента, який буде прийнято за еталон. Для цього доцільніше сконструювати умовний базовий зразок, який включає в себе кращі величини показників якості. За базовий приймається зразок, який за своїми споживчими властивостям відповідає кращим зразкам вітчизняного виробництва.

Першим етапом методики є розрахунок технічного параметра, тобто індексу якості продукції, для розрахунку якого необхідно провести обґрунтований вибір одиничних показників даного параметра. Також важливо встановити вагомість кожного показника в сукупності показників, прийнятих для оцінки рівня конкурентоспроможності, тобто визначити коефіцієнт вагомості. Вибір одиничних показників та присвоєння ними рівня вагомості є відповідальним етапом, оскільки завищення їх значень відносно фактичних, веде до зниження конкурентоспроможності, і навпаки.

Автором були запропоновані такі одиничні показники та відповідні вагові коефіцієнти: призначення продукції, надійність продукції, екологічність та безпека продукції, транспортабельність продукції, ергономічність продукції, технологічність продукції, стандартизація продукції та патентно-правова характеристика. За допомогою математичних розрахунків визначено індекс технічних параметрів.

Наступним етапом є визначення індексу економічного параметра за такими показниками: ціна продажу, сумарні витрати споживання та ціна споживання. Розрахунок інтегрального показника конкурентоспроможності продукції здійснюється шляхом ділення індексу економічного параметра на індекс технічних параметрів.

У результаті проведеного розрахунку на основі використання інтегрального показника необхідно зазначити, що рівень конкурентоспроможності оцінюваної продукції є нижчим, ніж у базового зразка продукції. Це обумовлено тим, що за базовий варіант було обрано еталон, тобто ідеальний зразок продукції.

Розглянуті комплексні методи оцінки конкурентоспроможності товарів хоч і різняться між собою певним чином, проте всі вони передбачають порівняння параметрів товару, що аналізується, і товару-конкурента, з рівнем, заданим потребами споживачів, також порівняння отриманих показників з метою їх оцінювання, і в разі

необхідності, підвищення рівня конкурентоспроможності продукції до еталонного. Однак для визначення конкурентоспроможності товару недостатньо просто порівняти його якості з якостями товарів-конкурентів, необхідно додатково вивчити поведінку споживачів та їх реакцію на товар тощо.

Висновки. Таким чином, провівши дослідження методологічних і методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності, можна узагальнити такі висновки:

1. Конкурентоспроможність продукції інтегрується в конкурентоспроможність підприємства-виробника, тобто його здатність зберігати і розширювати ринки збуту за рахунок цілеспрямованої діяльності як відносно якісних характеристик продукції, так і відносно виробників-конкурентів.

2. Для оцінювання конкурентоспроможності продукції пропонується до використання методичний підхід, оснований на застосуванні експертних, розрахункових, статистичних методів з визначенням інтегрального показника конкурентоспроможності продукції.

3. Конкурентоспроможність підприємства можна розглядати з різних позицій залежно від суб'єктів її оцінювання: підприємство-виробник продукції (власники, акціонери, менеджери, персонал); підприємства-конкуренти; підприємства-споживачі; інвестори; держава.

4. Слід відзначити відсутність єдиного підходу до оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства, тобто існує група різноманітних методів в залежності від цілей і суб'єктів оцінки.

5. Для експорто-орієнтованих галузей доцільним методичним підходом є визначення конкурентоспроможності галузі за експортною квотою, індексом «умов торгівлі», індексом RCA, які базуються на розрахунку питомої ваги продукції галузі, що експортується в інші країни, і тому характеризують конкурентоспроможність галузі на зовнішніх ринках.

6. В інших випадках найбільш коректною і комплексною є оцінка конкурентоспроможності галузі за інтегральною конкурентоспроможністю підприємств, які формують галузь.

Список використаної літератури

1. Шевченко М. М. Методи оцінки конкурентоспроможності галузей промисловості в умовах інтернаціоналізації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.07.01. Харків, 2006. 16 с.

2. Шаркаді М. М. Методологічні основи оцінки конкурентоспроможності підприємств. URL: <http://dSPACE.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7505/1/МЕТОДОЛОГІЧНІ%2>

3. Доровський О. В. Стратегія розвитку фармацевтичної галузі України : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2014. 272 с.

4. Остапенко А. В. Визначення сутності поняття «конкурентоспроможність галузі». Бізнес Інформ. 2016. № 5. С. 15–23.

5. Концепція державної промислової політики України / О. І. Амоша, М. Г. Чумаченко, Ю. В. Макогон та ін. Донецьк : ІЕП НАН України, 2000. 424 с.

6. Кіндзерський Ю. В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації : монографія. Київ : НАН України, Ін-т екон. та прогнозув, 2013. 536 с.

7. Хаустова В. Є. Промислова політика в Україні: формування та прогнозування : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2015. 384 с.

8. Формування стратегічних пріоритетів розвитку лісопромислового комплексу України : монографія / М. О. Кизим, І. В. Ярошенко, В. Є. Хаустова, І. О. Губарева. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2019. 476 с.

9. Формування стратегічних пріоритетів розвитку лісопромислового комплексу України : монографія / М. О. Кизим, І. В. Ярошенко, В. Є. Хаустова, І. О. Губарева. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2019. 476 с.

10. Адамик В. Оцінка конкурентоспроможності підприємства / В.Адамик, Г.Вербицька // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2008. – № 1. – С.69-78.

11. Оберемчук В.Ф. Стратегія підприємства / В.Ф. Оберемчук. – К.: МАУП, 2000. – 128 с.

12. Управління конкурентоспроможністю підприємства : навч. посібн. / С. М. Клименко, Д. О. Дуброва, Т. В. Барабась та ін. – К. : КНЕУ, 2006. – 527 с.

13. Шершньова З. Є. Конкурентоспроможність: підручник / З. Є. Шершньова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2004. – 699 с.

14. Шпаганко А. Про сутність поняття «стратегічна конкурентоспроможність» / А. Шпаганко // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 45–49.

Reference

1. Shevchenko M. M. Metody otsinky konkurentospromozhnosti haluzey promyslovosti v umovakh internatsionalizatsiyi : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.07.01. Kharkiv, 2006. 16 s.

2. Sharkadi M. M. Metodolohichni osnovy otsinky konkurentospromozhnosti pidpnyemstv. URL: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7505/1/METODOLOHICHNI>

3. Dorovs'kyi O. V. Stratehiya rozvytku farmatsevychnoyi haluzi Ukrayiny : monohrafiya. Kharkiv : VD «INZHEK», 2014. 272 s.

4. Ostapenko A. V. Vyznachennya sutnosti ponyattya «konkurentospromozhnist' haluzi». Biznes Inform. 2016. № 5. S. 15–23.

5. Kontsepsiya derzhavnoyi promyslovoyi polityky Ukrayiny / O. I. Amosha, M. H. Chumachenko, YU. V. Makohon ta in. Donets'k : IEP NAN Ukrayiny, 2000. 424 s.

6. Kindzers'kyi YU. V. Promyslovist' Ukrayiny: stratehiya i poli-tyka strukturno-tekhnologichnoyi modernizatsiyi : monohrafiya. Kyiv : NAN Ukrayiny, In-t ekon. ta prohnozuv, 2013. 536 s.

7. Khaustova V. YE. Promyslova polityka v Ukrayini: formuvannya ta prohnozuvannya : monohrafiya. Kharkiv : VD «INZHEK», 2015. 384 s.

8. Formuvannya stratehichnykh priorytetiv rozvytku lisopromyslovoho kompleksu Ukrayiny : monohrafiya / M. O. Kyzym, I. V. Yaroshenko, V. YE. Khaustova, I. O. Hubaryeva. Kharkiv : FOP Liburkina L. M., 2019. 476 s.

9. Formuvannya stratehichnykh priorytetiv rozvytku lisopromyslovoho kompleksu Ukrayiny : monohrafiya / M. O. Kyzym, I. V. Yaroshenko, V. YE. Khaustova, I. O. Hubaryeva. Kharkiv : FOP Liburkina L. M., 2019. 476 s.

10. Adamyk V. Otsinka konkurentospromozhnosti pidpryyemstva / V. Adamyk, H. Verbyts'ka // Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu. – 2008. – № 1. – S.69-78.

11. Oberemchuk V.F. Stratehiya pidpryyemstva / V.F. Oberemchuk. – K.: MAUP, 2000. – 128 s.

12. Upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstva : navch. posibn. / S. M. Klymenko, D. O. Dubrova, T. V. Barabas' ta in. – K. : KNEU, 2006. – 527 s.

13. Shershn'ova Z. YE. Konkurentospromozhnist': pidruchnyk / Z. YE. Shershn'ova. – 2-he vyd., pererob. i dop. – K. : KNEU, 2004. – 699 s.

14. Shpahanko A. Pro sutnist' ponyattya «stratehichna konkurentospromozhnist'» / A. Shpahanko // Ekonomika Ukrayiny. – 2007. – № 6. – S. 45–49.

Надійшла до редакції: 25.07.2024 р.

УДК 339.137.2:[334.7(100):658.82]:330.131.5

**ЕФЕКТИВНІСТЬ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОРПОРАЦІЇ ЯК
ОСНОВА ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
НА ЗОВНІШНЬОМУ РИНКУ**

<https://doi.org/10.36994/2707-4110-2024-11-38-07>

Залюбовська Світлана Сергіївна, к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту, маркетингу та публічного
управління, Національна академія статистики, обліку та аудиту,
Грущенко Олена Анатоліївна, к.е.н., доцент, доцент кафедри
фінансів та обліку, Університет «Україна»,
Олійник Андрій Романович, здобувач освіти спеціальності 073
«Менеджмент», Університет «Україна»⁷

Анотація. У статті охарактеризовано вплив ефективності міжнародної діяльності корпорації на рівень її конкурентоспроможності на зовнішньому ринку. Сформульовано сутність понять «міжнародна конкурентоспроможність» та «ефективність міжнародної діяльності». Розглянуто різновиди ефективності міжнародної діяльності. На матеріалах фінансової звітності провідного експортера зерна компанії «Нібулон» показано, що більш висока ефективність діяльності суб'єкта господарювання створює внутрішні конкурентні переваги, які забезпечують йому здатність та можливість ефективно конкурувати на міжнародному ринку. За результатами дослідження зроблено висновок про те, що ефективність міжнародної діяльності підприємства є основою його конкурентоспроможності. Зазначено про необхідність подальших досліджень інших чинників забезпечення міжнародної конкурентоспроможності компаній в умовах сучасної глобальної економіки.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність, ефективність міжнародної діяльності, конкурентні переваги, рентабельність, EBITDA, логістика, продовольча безпека.

**EFFICIENCY OF THE CORPORATION'S INTERNATIONAL
ACTIVITIES AS THE BASIS OF ITS COMPETITIVENESS ON THE
FOREIGN MARKET**

⁷ © С.С.ЗАЛЮБОВСЬКА, О.А.ГРУЩЕНКО, А.Р.ОЛІЙНИК
© Вісник Університету «Україна», № 11 (38), 2024

Zalyubovska S.S., PhD in Economics, Associate Professor, Department of Management, Marketing and Public Administration of the National Academy of Statistics, Accounting and Audit

Grushchenko O.A., PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance and Accounting, University «Ukraine»

Oliynyk A.R., student of specialty 073 "management" "Ukraine" University, Kyiv, Ukraine

The article describes the influence of the effectiveness of the corporation's international activities on the level of its competitiveness in the foreign market. The materials of the research are the scientific works of domestic scientists and experts, as well as the financial statements of the leading grain exporter, LLC «Nibulon». In the process of research, methods of analytical review of literature, theoretical and logical generalization, economic and statistical methods, graphic method were used. The essence of the concepts «international competitiveness» and «effectiveness of international activity» is formulated. Varieties of the efficiency of international activity, in particular, economic, operational and social efficiency, as well as the indicators used for their evaluation, are considered. The materials of the financial statements of the company «Nibulon» show that the higher efficiency of the business entity creates internal competitive advantages that provide it with the ability and opportunity to compete effectively on the international market. It was found that the company is characterized by high efficiency of logistics processes. The presence of its own fleet and built river terminals provides it with a competitive advantage in the form of stable and unhindered export of grain. The social effectiveness of the company's international activities consists in creating an ecosystem of sustainable food security. Marketing efficiency of «Nibulon» LLC provides the company with competitive advantages in developing and conquering new markets. Thanks to effective management, the company has financial support from international financial and credit organizations in the form of loans for new investment projects. Based on the results of the research, it was concluded that the efficiency of the international activity of the enterprise is the basis of its competitiveness. The need for further research into other factors of ensuring the international competitiveness of companies in the conditions of the modern global economy is indicated.

Key words: international competitiveness, efficiency of international activities, competitive advantages, profitability, EBITDA, logistics, food safety.

Постановка проблеми. Функціонування та розвиток сучасних суб'єктів господарської діяльності здійснюється в умовах глобалізації

національних економік, активізації міжнародних економічних відносин, лібералізації зовнішньої торгівлі. Це зумовлює загострення конкурентної боротьби, формування високих вимог до міжнародної конкурентоспроможності підприємств та великих корпорацій. Серед цілей, які ставлять власники підприємств при виході на зарубіжні ринки, важливе місце посідає підвищення рівня їх конкурентоспроможності за допомогою різних чинників. В контексті виокремлення напрямів підвищення міжнародної конкурентоспроможності суб'єкта господарювання важливим є дослідження впливу ефективності міжнародної діяльності на його конкурентоспроможність на зовнішньому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження сутності конкурентоспроможності суб'єктів господарювання присвячені наукові статті таких дослідників, як О. М. Николук [1], В. В. Кузьома та

С. І. Павлюк [2], Т. В. Гринько та Т. З. Гвініашвілі [3]. Трактуючи змісту ефективності діяльності підприємства здійснює у своїй публікації

Ю. Г. Ємець [7]. О. Ю. Ємельянов з використанням математичного апарату стверджує про наявність взаємозв'язку між ефективністю діяльності підприємства та його конкурентоспроможністю [6]. Проте, незважаючи на значну кількість наукових робіт за цією тематикою, потребують дослідження питання саме міжнародної конкурентоспроможності суб'єктів господарювання в умовах сучасної глобальної економіки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у характеристиці впливу ефективності міжнародної діяльності підприємства на рівень його конкурентоспроможності на зовнішньому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність конкуренції на різних ринках обумовила існування такого терміну, як конкурентоспроможність. Отже, першочергово вважаємо за доцільне дослідити його зміст.

Вітчизняні науковці по різному підходять до трактування цього поняття. Так, на думку О. М. Николук, конкурентоспроможність – це характеристика суб'єкта, яка відображає ступінь реалізації його фактичної та потенційної здатності формувати, утримувати і використовувати стійкі конкурентні переваги [1].

В. В. Кузьома та С. І. Павлюк під конкурентоспроможністю розуміють здатність до суперництва проти інших гравців ринку; можливість виграти або зберегти конкурентну перевагу [2, с. 253].

Т. В. Гринько та Т. З. Гвініашвілі трактують поняття «конкурентоспроможність» як можливість економічного суб'єкта ефективно конкурувати за умови обмеженості ресурсів з іншими

суб'єктами, зацікавленими в тій же меті (отриманні максимального прибутку) [3, с. 50].

Т. Омельченко зазначає, що конкурентоспроможність фірми – це її здатність досягати основної мети при наявності безлічі конкурентів, які мають схожі цілі та реалізують схожі бізнес-процеси для їх досягнення [4, с. 96].

Отже, зробимо висновок, що цим терміном у загальному розумінні визначається здатність господарюючого суб'єкта отримати перемогу в конкурентній боротьбі.

Однією із ознак конкурентоспроможності підприємства є просторовість, яка полягає в тому, що оцінка конкурентоспроможності проводиться в межах певного конкретного ринку. Враховуючи зазначене, міжнародну конкурентоспроможність ми визначаємо як здатність та можливість економічного суб'єкта ефективно конкурувати на міжнародному ринку. Така здатність досягається ним за наявності комплексу певних конкурентних переваг, сформованих завдяки ефективній діяльності.

Термін «конкурентні переваги» трактується дослідниками як характеристики, які створюють для підприємства певну вигідну позицію серед конкурентів. Ці характеристики можуть мати різний характер, відноситися як до самого підприємства, його виробничо-господарської діяльності, ринкової активності, так і до додаткових послуг, збуту і продажу [5, с. 137].

Внутрішні конкурентні переваги є наслідком більш високої ефективності діяльності підприємства, яка забезпечує йому більшу рентабельність та більшу стійкість на ринку. О. Ю. Ємельянов зазначає, що між конкурентоспроможністю та ефективністю діяльності підприємства є тісний взаємозв'язок [6]. Погодившись із цим твердженням, висунемо гіпотезу про те, що ефективність діяльності (зокрема, міжнародної) підприємства є основою його конкурентоспроможності на зовнішньому ринку.

У найзагальнішому вигляді ефективність діяльності підприємства визначають як комплексну характеристику, яка відображає ступінь використання ресурсних витрат, спроможність досягати поставлених цілей та здатність до стійкої життєдіяльності у конкурентному ринковому середовищі [7, с. 157]. Ефективність міжнародної діяльності пропонуємо трактувати як комплексну характеристику, яка відображає співвідношення між отриманими результатами та ресурсами, залученими для здійснення зовнішньоекономічної діяльності, та спроможність розвитку суб'єкта господарювання на відповідному ринку.

Найпоширенішими видами ефективності міжнародної діяльності підприємства ми вважаємо економічну (фінансову), операційну та соціальну (рис. 1).

Економічна (фінансова) ефективність діяльності підприємства визначається шляхом оцінки співвідношення отриманих результатів та фінансових витрат. Для оцінки економічної ефективності застосовуються такі показники, як рентабельність активів, рентабельність продажу, рентабельність витрат, рентабельність капіталу. Також використовують показники ефективності використання ресурсів, наприклад, фондівіддача, оборотність оборотних засобів, продуктивність праці персоналу.

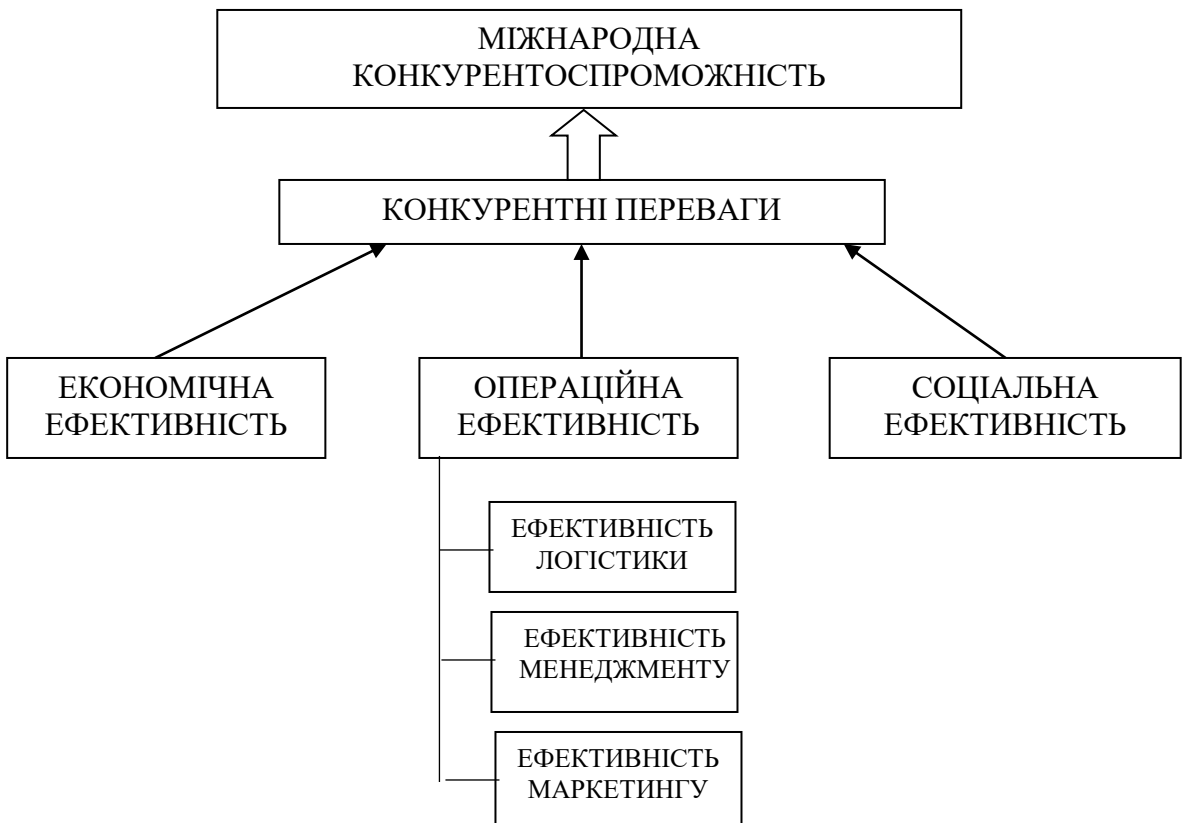

Рис. 1. Ефективність діяльності як основа формування конкурентних переваг підприємства на міжнародному ринку
Джерело: розроблено автором

Компанії, що здійснюють зовнішню торгівлю, обчислюють показники ефективності операцій експорту; показники ефективності операцій імпорту; показники узагальненої ефективності зовнішньоекономічної діяльності [8, с. 109].

Операційна ефективність включає ефективність логістичних процесів, ефективність менеджменту та ефективність маркетингу. Одним із основних показників вимірювання операційної ефективності є

EBITDA (Earnings before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization), він дорівнює обсягу прибутку до вирахування витрат за відсотками, сплати податків та амортизаційних відрахувань [9, с. 20]. Показник використовується при проведенні порівняння з галузевими аналогами, дозволяє визначити ефективність діяльності компанії, незалежно від її заборгованості перед різними кредиторами та державою, а також від методу нарахування амортизації.

Соціальна (суспільно значима) ефективність відображає ефективність діяльності чи окремого проекту з точки зору інтересів певної групи або суспільства в цілому. Соціальна ефективність – це відповідність результатів господарської діяльності основним соціальним потребам і цілям суспільства. Інтегруючим показником її вимірювання є підвищення народного добробуту, якості життя людей. Цей вид ефективності визначається з метою виявлення відповідності проекту цілям соціально-економічного розвитку суспільства.

Переходячи до більш практичної частини питання характеристики впливу ефективності міжнародної діяльності суб'єкта господарювання на його конкурентоспроможність, проаналізуємо цей вплив на прикладі провідного українського експортера зерна компанії «Нібулон».

ТОВ «Нібулон» - один з найбільших сільськогосподарських виробників, інвесторів та експортерів зернових культур. Компанія охоплює 34 філії у 13 областях України і понад 76 тис. га орендованих земель сільськогосподарського призначення. Експортну діяльність підприємство почало у 1995 році, географія експорту у довоєнний період включала 75 країн, а у 2023/2024 маркетинговому році зерно експортувалось у 20 країн світу [10]. Компанія має найбільші в Україні елеваторні потужності з об'ємом одночасного зберігання 2,04 млн. т зерна. ТОВ «Нібулон» є власником найбільшого в країні флоту, побудованого на власній верфі.

Про високий рівень конкурентоспроможності компанії свідчить частка ТОВ «Нібулон» у структурі українського експорту зернових культур (рис. 2).

У рейтингу фірм-експортерів зернових культур у 2022/2023 маркетинговому році ТОВ «Нібулон» займає четверте місце із часткою 5%. У 2020 р. цей показник складав 8,4% (друге місце в рейтингу). У 2018-2019 рр. за версією інвестиційної компанії Dragon Capital підприємство увійшло до ТОП-10 агроекспортерів України, а у 2016 р. ТОВ «Нібулон» займало 301 позицію серед компаній Центральної та Східної Європи згідно з рейтингом «ТОП-500», складеним аудиторською компанією «Делойт».

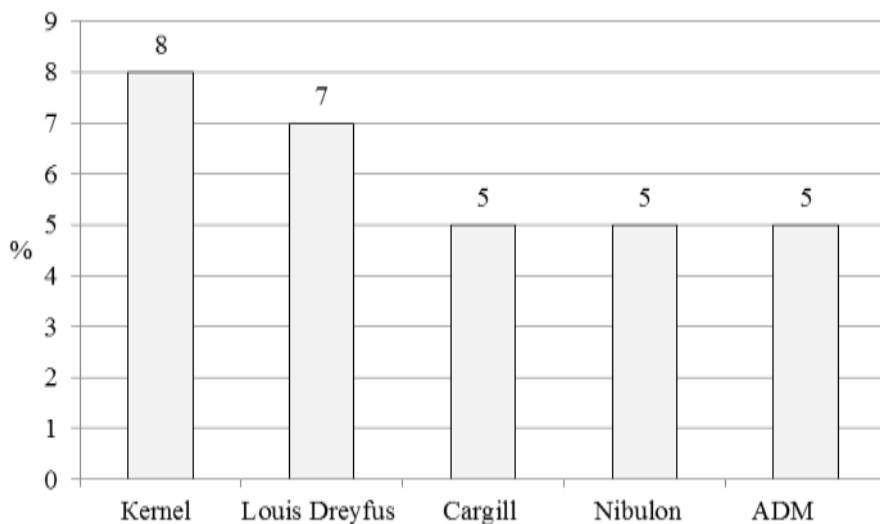

Рис. 2. Рейтинг фірм-експортерів зернових культур у 2022/2023 МР, % від загальноукраїнського експорту

Джерело: побудовано за [11]

Що стосується фінансових результатів діяльності компанії, то вони різко коливались за період 2019-2023 років (табл. 1).

Таблиця 1

Фінансові результати діяльності ТОВ «Нібулон» у 2019-2023 рр.

ПОКАЗНИКИ	РОКИ				
	2019	2020	2021	2022	2023
ЧИСТИЙ ДОХІД, МЛН. ГРН.	27667	25840	40615	15181	22901
СОБІВАРТІСТЬ РЕАЛІЗОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ, МЛН. ГРН.	25732	24773	39115	17445	19474
ВАЛОВИЙ ПРИБУТОК, МЛН. ГРН.	1935	1067	1500	-2264	3427
ЧИСТИЙ ПРИБУТОК, МЛН. ГРН.	1358	-1776	1336	-9348	-1215
РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ВИТРАТ, %	7,5	4,3	3,8	-13,0	17,6
РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ ПРОДАЖУ, %	4,9	-6,9	3,3	-61,6	-5,3

Джерело: складено за [12]

Як свідчать дані, наведені в таблиці, діяльність підприємства була прибутковою у 2019-му та 2021 році, а в інші роки ТОВ «Нібулон» отримувало збитки. Валовий прибуток мав від'ємне значення (-2264

млн. грн.) лише у 2022 р. Із-за війни обсяги чистого доходу зменшились у 2,7 раза, у порівнянні із 2021 р. Компанія втратила майже 40% земельного банку, зупинили свою роботу суднобудівний завод та головний термінал у м. Миколаїв, а також було заблоковано 10 із 26 річкових терміналів. Враховуючи зазначене, порівняння основних показників економічної ефективності діяльності підприємства із рівнем його конкурентоспроможності є недоречним з причини впливу зовнішніх факторів, зокрема повномасштабної війни РФ в Україні.

Для ТОВ «Нібулон» характерна висока ефективність логістичних процесів, які забезпечують підприємству конкурентну перевагу перед іншими зернотрейдерами. Підприємство використовує водний транспорт для транспортування зерна з річкових елеваторів до порту. Власний флот компанії складається із 82 барж, буксирів та плавучих кранів. Частка річкової логістики у загальному обсязі перевезення зерна складає 70-80% (у всіх інших конкурентів вона є незначною). Цього було досягнуто будівництвом мережі річкових елеваторів на Дніпрі та Південному Бузі, а також біля 80 суден на власному суднобудівному підприємстві «Лиман». Також компанія володіє портовим терміналом у Миколаєві.

До початку повномасштабної війни ТОВ «Нібулон» ефективно реалізувало ланцюжок постачання зерна від фермерських господарств до судна. З фермерського господарства автотранспортом зерно перевозилось до річкового елеватора, де здійснювалось сушіння, очищення та вантаження на баржі, якими зерно доставлялось до портового терміналу. У портовому терміналі зерно перевантажувалось на судна, які прямували в різні країни світу.

Завдяки наявності власного флоту та побудованих річкових терміналів ТОВ «Нібулон» у довоєнний період отримувало конкурентну перевагу, яка полягала у можливості стабільного експорту в той час, коли інші трейдери доставляли зерно до морських портів залізницею, що було значно дорожче та довше, враховуючи перебої у наявності вагонів.

У травні-листопаді 2022 р., в умовах блокади чорноморських портів, компанія побудувала у м. Ізмаїл річковий термінал – філію «Бессарабська», яка забезпечує перевалку зернових з автомобільного та залізничного транспорту на річковий. По Дунаю вантажі транспортуються до морського порту Констанца. Вже у першому кварталі 2023 р. через новий термінал було експортовано 64% зерна [13].

Отже, ефективність логістики у ТОВ «Нібулон» забезпечила підприємству конкурентну перевагу у вигляді стабільного та безперешкодного експорту зерна.

Основою забезпечення конкурентоспроможності компанії на світовому ринку є також соціальна ефективність міжнародної діяльності ТОВ «Нібулон». З 2008 року «Нібулон» бере участь у Всесвітній продовольчій програмі ООН (WFP) і є єдиною українською компанією, акредитованою для цієї ролі. Компанія зробила безпосередній внесок в експорт зернових для боротьби з голодом у Бангладеші, Ефіопії, Кенії, Мавританії та Ємені [10].

Починаючи з 1991 року, компанія інвестувала 2,3 млрд дол. США у створення екосистеми сталої продовольчої безпеки. Вона включає відносини більш ніж з 4500 українськими агровиробниками, які разом із ТОВ «Нібулон» постачають сільськогосподарську продукцію у 75 країн світу. Завдяки наявності власного флоту, цифрової та логістичної інфраструктури перевезення зерна здійснюються Дніпром, Дунаєм та Південним Бугом.

Ефективність маркетингу (маркетингової стратегії) ТОВ «Нібулон» забезпечує підприємству конкурентні переваги в освоєнні та завоюванні нових ринків. Маркетингова служба компанії для просування продукції налагоджує тісні зв'язки із закордонними партнерами, організовує на високому професійному рівні міжнародні аукціони, торги, виставки, ярмарки, конференції. На сьогоднішній день ТОВ «Нібулон» експортує сільськогосподарську продукцію у чотири частини світу (рис. 3).

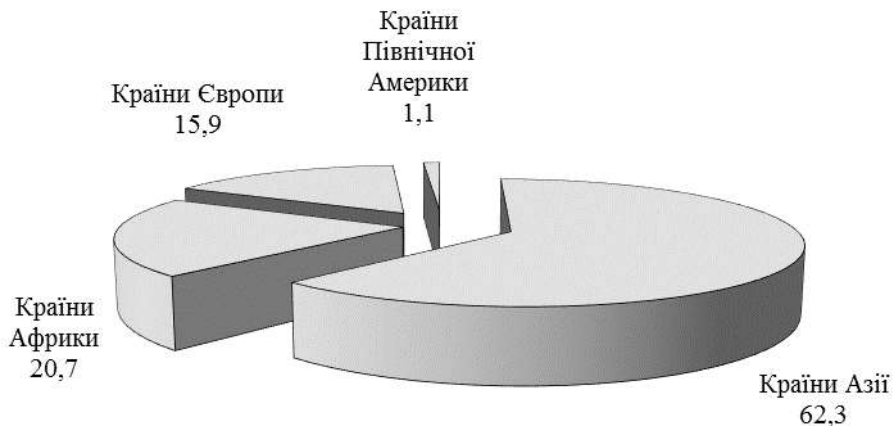

Рис. 3. Структура експорту ТОВ «Нібулон» за частинами світу, %
Джерело: [10]

Завдяки ефективному менеджменту ТОВ «Нібулон» має фінансову підтримку міжнародних фінансово-кредитних організацій,

отримуючи кредити на нові проекти від різних міжнародних кредиторів, таких як Міжнародна фінансова корпорація, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк. Доступ до дешевих міжнародних грошей, який ґрунтується на довірі кредиторів, це теж конкурентна перевага компанії.

Висновки. Проведене дослідження дає можливість зробити висновок, що ефективність міжнародної діяльності підприємства є основою його конкурентоспроможності. Міжнародну конкурентоспроможність запропоновано трактувати як здатність економічного суб'єкта ефективно конкурувати на міжнародному ринку, яка досягається за наявності комплексу певних конкурентних переваг, сформованих завдяки ефективній діяльності. У подальших наукових дослідженнях варто розглянути інші чинники забезпечення міжнародної конкурентоспроможності компаній в умовах сучасної глобальної економіки.

Список використаних джерел

1. Николук О. М. Формування конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства: теорія, методологія, практика: дис.... докт. ек. наук.: спец.: 08.00.04. Житомир, 2017. 506 с.

2. Кузьома В. В., Павлюк С. І. Якість продукції як вирішальний фактор забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Бізнес Інформ.* 2020. № 12. С. 252-258.

3. Гринько Т. В., Гвініашвілі Т. З., Котловська Н. М. Управління конкурентоспроможністю підприємств оптової торгівлі. *Економічний простір.* 2023. № 185. С. 49-53.

4. Омельченко Т. Конкурентоспроможність українських підприємств в умовах війни. *Економіка і організація управління.* 2022. № 3(47). С. 94-103.

5. Дмитрієв І. А., Кирчата І. М., Шершенюк О. М. Конкурентоспроможність підприємства: навчальний посібник. Харків : ФОРМ Бровін О.В., 2020. 340 с.

6. Ємельянов О. Ю. Економічна ефективність господарської діяльності як чинник конкурентоспроможності підприємств. *Ефективна економіка.* 2021. № 10. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10_2021/11.pdf.

7. Ємець Ю. Г. Економічна ефективність як основа конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку.* 2013. № 769. С. 156-160.

8. Мінеєв В. С. Основні показники економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств. *Вісник Національного*

технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. 2019. № 1. С. 107-111.

9. Кваско А. В., Шендерівська Л. П. Ефективність операційної діяльності підприємства та її оцінювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2022. Випуск 46. С. 16-22.

10. Сайт ТОВ «Нібулон». URL: <https://www.nibulon.com/>.

11. Кернел та Louis Dreyfus очолили рейтинг експортерів зерна з України у 2022/23 МР. URL: <https://latifundist.com/novosti/62962-kernel-ta-louis-dreyfus-ocholili-rejting-eksporteriv-zerna-z-ukrayini-u-2022-23-mr>.

12. Фінансова звітність ТОВ «Нібулон». URL: https://clarity-project.info/edr/14291113/finances?current_year=2023.

13. Філія Бессарабська цьогоріч забезпечила Нібулону 64% експорту зерна. URL: <https://elevatorist.com/novosti/16358-filiya-bessarabska-tsogorich-zabezpechila-nibulonu-64-eksportu-zerna>.

REFERENCES

1. Nykoliuk O. M. (2017). Formuvannia konkurentospromozhnosti silskohospodarskoho pidpriemstva: teoriia, metodolohiia, praktyka [Formation of competitiveness of an agricultural enterprise: theory, methodology, practice]: dys.... dokt. ek. nauk.: spets.: 08.00.04. Zhytomyr, 506 p. [in Ukrainian].

2. Kuzoma V. V., Pavliuk S. I. (2020). Yakist produktsii yak vyrishalniy faktor zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva. *Biznes Inform*, no. 12, pp. 252-258 [in Ukrainian].

3. Hryenko T. V., Hviniashvili T. Z., Kotlovska N. M. (2023). Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv optovoi torhivli [Competitiveness management of wholesale trade enterprises]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 185, pp. 49-53 [in Ukrainian].

4. Omelchenko T. (2022). Konkurentospromozhnist ukrainskykh pidpriemstv v umovakh viiny [Competitiveness of Ukrainian enterprises in war conditions]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 3(47), pp. 94-103 [in Ukrainian].

5. Dmytriiev I. A., Kyrchata I. M., Shersheniuk O. M. (2020). Konkurentospromozhnist pidpriemstva [Competitiveness of the enterprise]: navchalnyi posibnyk. Kharkiv : FOP Brovin O.V., 340 p. [in Ukrainian].

6. Iemelianov O. Yu. (2021). Ekonomichna efektyvnist hospodarskoi diialnosti yak chynnyk konkurentospromozhnosti pidpriemstv [Economic efficiency of economic activity as a factor of competitiveness of enterprises]. *Efektyvna ekonomika*, no. 10. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2021/11.pdf [in Ukrainian].

7. Yemets Yu. H. (2013). Ekonomichna efektyvnist yak osnova konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Economic efficiency as the basis of enterprise competitiveness]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska*

politekhnik». *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, no. 769, pp. 156-160 [in Ukrainian].

8. Mineiev V. S. (2019). Osnovni pokaznyky ekonomichnoi efektyvnosti zovnishnoekonomichnoi diialnosti pidpriemstv [Main indicators of the economic efficiency of foreign economic activity of enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*. *Seriia: Aktualni problemy rozvytku ukrainskoho suspilstva*, no. 1, pp. 107-111 [in Ukrainian].

9. Kvasko A. V., Shenderivska L. P. (2022). Efektyvnist operatsiinoi diialnosti pidpriemstva ta yii otsiniuvannia [Effectiveness of the operational activity of the enterprise and its evaluation]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, no. 46, pp. 16-22 [in Ukrainian].

10. Sait TOV «Nibulon» [Website of "Nibulon" LLC]. Retrieved from: <https://www.nibulon.com/>.

11. Kernel ta Louis Dreyfus ocholyly reitynh eksporteriv zerna z Ukrainy u 2022/23 MR [Kernel and Louis Dreyfus topped the rating of grain exporters from Ukraine in 2022/23 MR]. Retrieved from: <https://latifundist.com/novosti/62962-kernel-ta-louis-dreyfus-ocholili-rejting-eksporteriv-zerna-z-ukrayini-u-2022-23-mr> [in Ukrainian].

12. Finansova zvitnist TOV «Nibulon» [Financial reporting of "Nibulon" LLC]. Retrieved from: https://clarity-project.info/edr/14291113/finances?current_year=2023 [in Ukrainian].

13. Filiia Bessarabska tsohorich zabezpechyla Nibulonu 64% eksportu zerna [The Bessarab branch provided Nibulon with 64% of grain exports this year]. Retrieved from: <https://elevatorist.com/novosti/16358-filiya-bessarabska-tsogorich-zabezpechyla-nibulonu-64-eksportu-zerna> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції: 25.09.2024 р.

Куліков Д.Ю., аспірант 2-го року навчання спеціальності
051 «Економіка»,

Самофалова М.О., к.е.н., доцент кафедри управління та
адміністрування, ЗВО Університет «Україна», ORCID:

<https://orcid.org/0000-0003-3272-4372>⁸

Анотація. Представлений матеріал розкриває економічні аспекти
Анотація. Швидка інтеграція штучного інтелекту (ШІ) в сучасні підприємства каталізувала трансформаційні зміни в різних галузях, переосмислюючи традиційні бізнес-моделі та операційні процеси. У цій статті досліджується багатогранний вплив штучного інтелекту на розвиток підприємств, висвітлюється його потенціал для підвищення ефективності, оптимізації операцій та покращення якості обслуговування клієнтів. Оскільки організації все більше покладаються на прийняття рішень на основі даних, технології штучного інтелекту, такі як машинне навчання та обробка природної мови, дають компаніям можливість аналізувати величезні обсяги даних у режимі реального часу, уможливаючи прийняття обґрунтованих рішень, що підвищують конкурентоспроможність і прибутковість. У цій статті підкреслюється, що хоча штучний інтелект відкриває значні можливості для підвищення ефективності бізнесу, він вимагає чіткого стратегічного підходу, що включає чітко визначені цілі, надійну інфраструктуру та дотримання етичних норм. У міру того, як підприємства долатимуть складнощі інтеграції ШІ, їхня здатність адаптуватися та впроваджувати інновації матиме вирішальне значення для досягнення сталого зростання в умовах зростаючої конкуренції. Зрештою, результати дослідження підкреслюють ключову роль штучного інтелекту у формуванні майбутнього розвитку підприємств, наголошуючи на необхідності стратегічного реагування з боку бізнес-лідерів і політиків для використання його повного потенціалу.

Ключові слова: штучний інтелект, розвиток підприємств, конкурентоспроможність, автоматизація, аналіз даних, цифрова трансформація

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

⁸ © Д.Ю.КУЛІКОВ, М.О.САМОФАЛОВА

© Вісник Університету «Україна», № 11 (38), 2024

Kulikov D.Y., student of the 2nd year of study, specialty 051 “Economics”,

Samofalova M.O., PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management and Administration, University of Ukraine,

Abstract. Modern businesses' quick adoption of AI has sparked the most revolutionary shifts in a number of industries, redefining conventional business structures and methods of operation. The subsequent sections address several facets of AI's impact on corporate development, emphasizing how it may improve productivity, operational efficiency, and customer service quality. With the increasing focus on data-driven decision-making, technologies like machine learning and natural language processing have the capacity to evaluate massive amounts of data almost instantaneously, enabling well-informed decision-making that boosts a company's profitability and competitiveness. This article highlights that AI could deliver a wide range of improvements to business operations but the condition is clear strategic measures including well-articulated objectives, infrastructure, and ethics compliance. In the course of dealing with various complexities in the integration of AI, the business sector to innovate and adapt will be most important in attaining sustainable growth within a highly competitive environment. The findings from the study thus underline the salient position of AI in the prospective ground for the evolution of firms, which demands a direct strategic response from the leadership of enterprises and policymakers to help make this evolution as positive as possible.

Keywords: artificial intelligence, enterprise development, competitiveness, automation, data analysis, digital transformation

Вступ. Швидка інтеграція штучного інтелекту в структуру сучасних підприємств спричинила значні трансформації в різних галузях. Технології ШІ - від алгоритмів машинного навчання до обробки природної мови - переосмислюють традиційні бізнес-моделі та операційні процеси. Оскільки організації все більше покладаються на дані, щоб орієнтуватися в складнощах глобального ринку, штучний інтелект пропонує безпрецедентні можливості для підвищення ефективності, оптимізації операцій і поліпшення якості обслуговування клієнтів. Здатність аналізувати величезні обсяги даних у режимі реального часу дозволяє компаніям приймати обґрунтовані рішення, які можуть призвести до підвищення конкурентоспроможності та прибутковості.

Однак поряд з цими багатообіцяючими досягненнями існують і критичні виклики, які організації повинні вирішувати. Розгортання штучного інтелекту порушує важливі етичні питання, включаючи

конфіденційність даних, алгоритмічну упередженість і витіснення робочої сили. Оскільки компанії автоматизують завдання, які раніше виконувала людина, існує нагальна потреба в стратегіях управління переходом робочої сили та забезпечення справедливого і прозорого функціонування систем штучного інтелекту. У міру того, як підприємства впроваджують технології штучного інтелекту, розуміння їхніх наслідків має важливе значення для використання їхнього потенціалу, одночасно орієнтуючись у складному ландшафті етичних та операційних міркувань. Ця взаємодія між можливостями та викликами визначає сучасний дискурс про роль ШІ в розвитку підприємств.

Актуальність теми. Значення штучного інтелекту для розвитку підприємств важко переоцінити. Оскільки бізнес все більше покладається на прийняття рішень на основі даних, штучний інтелект надає інструменти, необхідні для вилучення значущої інформації з величезних масивів даних. Більше того, поява автоматизації на основі штучного інтелекту трансформує традиційні бізнес-моделі, що призводить до значних змін у динаміці робочої сили та операційній ефективності. Оскільки підприємства орієнтуються в цьому складному ландшафті, розуміння наслідків застосування технологій штучного інтелекту має важливе значення для обґрунтованого стратегічного планування та сталого зростання.

Мета статті - дослідити вплив штучного інтелекту на розвиток підприємств. Досліджуючи способи використання технологій штучного інтелекту, виклики, які вони створюють, та етичні міркування, пов'язані з їхнім впровадженням, ця робота має на меті надати цілісне уявлення про роль штучного інтелекту у формуванні сучасних підприємств. Висновки, отримані в результаті цього дослідження, можуть слугувати цінним ресурсом для бізнес-лідерів, політиків та науковців, зацікавлених у розумінні динаміки розвитку штучного інтелекту в корпоративному світі.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні штучний інтелект - це не просто футуристична концепція, а життєво важливий компонент стратегічного планування для підприємств, які прагнуть досягти успіху на ринку, що стає дедалі складнішим і ґрунтується на даних. За останнє десятиліття ринок штучного інтелекту експоненціально зростає, і, за поточними прогнозами, до 2030 року він може сягнути приголомшливої позначки в 1,85 трильйона доларів США. Така траєкторія зростання відображає зміну в тому, як підприємства сприймають штучний інтелект - від нового інструменту до фундаментального елементу, необхідного для майбутнього успіху [1].

Щоб зрозуміти повний вплив штучного інтелекту на підприємства, важливо розпізнати різні сфери, в яких він застосовується. У

фінансовій сфері алгоритми штучного інтелекту аналізують ринкові тенденції та дані про клієнтів, щоб приймати обґрунтовані інвестиційні рішення, оптимізувати торгові стратегії та виявляти шахрайські операції [2]. У сфері охорони здоров'я ШІ підтримує діагностику за допомогою предиктивної аналітики, що дозволяє раніше виявляти захворювання і складати персоналізовані плани лікування. Рітейлери використовують ШІ для управління запасами, покращення обслуговування клієнтів за допомогою чат-ботів і персоналізованих маркетингових кампаній, які враховують індивідуальні уподобання споживачів. Логістичні компанії використовують ШІ для оптимізації маршрутів і скорочення часу доставки, що в кінцевому підсумку підвищує задоволеність клієнтів. На виробництві ШІ полегшує прогнозоване технічне обслуговування і контроль якості, підвищуючи операційну ефективність і мінімізуючи простой. Ці застосування ілюструють широке застосування та трансформаційний потенціал штучного інтелекту в різних бізнес-функціях. Використання компаніями ЄС штучного інтелекту за сферами бізнесу, 2023, % висвітлено на рис 1.

Рис 1. Використання штучного інтелекту бізнес-сектором в ЄС, 2023 рік, %

*сформовано за джерелом [3]

Важливим фактором, що стимулює впровадження ШІ, є необхідність для організацій залишатися конкурентоспроможними в умовах, що швидко змінюються. Величезні обсяги даних, що генеруються бізнес-операціями, створюють як можливості, так і виклики [4]. Компанії, які ефективно використовують дані за допомогою штучного інтелекту, можуть отримати цінну інформацію про ринкові тенденції, поведінку клієнтів та операційну неефективність. Такий підхід, заснований на даних, дозволяє організаціям приймати стратегічні рішення на основі емпіричних даних, а не лише інтуїції, що

призводить до більш точних прогнозів та ефективного розподілу ресурсів. Наприклад, такі компанії, як Google і Amazon, використовують аналітику на основі штучного інтелекту для моніторингу поведінки клієнтів, оптимізації товарних пропозицій і вдосконалення маркетингових стратегій, тим самим зміцнюючи свої позиції на ринку. На рис 2. ми можемо побачити найпоширеніші способи використання підприємствами ШІ, за 2023р. у %.

Рис. 2. Найпопулярніші способи використання підприємствами ШІ, станом на 2023 рік, %

*сформовано за джерелом [5]

Процес інтеграції штучного інтелекту в діяльність підприємства - це багатогранна робота, яка включає кілька ключових етапів, починаючи з визначення конкретних бізнес-цілей і завдань, які може вирішити штучний інтелект. Розглянемо етапи процесу впровадження штучного інтелекту в бізнес-модель підприємства на рис 3.

Рис 3. Процес, за допомогою якого підприємство інтегрує штучний інтелект у свою діяльність

Завдяки алгоритмам машинного навчання та обробці природної мови штучний інтелект може аналізувати взаємодію з клієнтами, прогнозувати їхні потреби та надавати персоналізовані рекомендації. Чат-боти та віртуальні асистенти, такі як H&M і Starbucks, пропонують клієнтам негайну допомогу, відповідаючи на їхні запитання та

проводячи їх через процес купівлі. Це не лише підвищує рівень задоволеності клієнтів, але й дозволяє людському персоналу зосередитися на більш складних питаннях, які потребують емпатії та тонкого розуміння. Оскільки бізнес все частіше надає пріоритет клієнтському досвіду, штучний інтелект стає незамінним у забезпеченні своєчасної, релевантної та персоналізованої взаємодії, якої очікують сучасні споживачі.

Однією з головних перешкод впровадження штучного інтелекту в підприємство є відсутність чіткої стратегії інтеграції штучного інтелекту. Організації часто починають впроваджувати AI-проекти без повного розуміння їхніх цілей і ресурсів, необхідних для успішної реалізації. Це може призвести до марних інвестицій і втрачених можливостей. Для ефективного впровадження ШІ підприємства повинні встановити чітко визначені цілі, які узгоджуються з їхніми загальними бізнес-стратегіями [6]. Крім того, для успішної інтеграції технологій ШІ потрібна необхідна інфраструктура, зокрема надійні системи управління даними та обчислювальні ресурси. Без цієї основи підприємствам буде складно повністю використати потенціал ШІ.

Оскільки організації все більше покладаються на алгоритми штучного інтелекту для прийняття рішень, з'явилися побоювання щодо упередженості та дискримінації. Наприклад, інструмент для підбору персоналу Amazon у 2018 році зіткнувся з негативною реакцією через надання переваги кандидатам-чоловікам над кандидатами-жінками через упереджені навчальні дані. Такі інциденти підкреслюють необхідність для бізнесу впроваджувати відповідальні практики у сфері ШІ, зокрема забезпечувати різноманітність навчальних наборів даних, впроваджувати прозорість алгоритмів і регулярно перевіряти системи ШІ на упередженість. Встановлення етичних принципів і рамок для використання ШІ має вирішальне значення для зміцнення довіри та підзвітності як всередині компанії серед співробітників, так і з клієнтами назовні [7].

Коли технології автоматизації та штучного інтелекту беруть на себе рутинні та повторювані завдання, виникає законне занепокоєння щодо витіснення робочих місць. Незважаючи на те, що штучний інтелект може підвищити продуктивність і знизити операційні витрати, він також може призвести до значних змін на ринку праці, зробивши певні навички застарілими. Однак замість того, щоб розглядати ШІ як загрозу зайнятості, багато експертів стверджують, що він створить нові робочі місця, які вимагатимуть передових навичок і досвіду. Тому бізнес повинен інвестувати в перекваліфікацію та підвищення кваліфікації своєї робочої сили, щоб підготувати працівників до мінливого ландшафту ринку праці [8]. Це передбачає проведення навчальних програм, які підвищують цифрову грамотність і знайомлять

працівників з інструментами штучного інтелекту, даючи їм змогу працювати разом зі штучним інтелектом, а не проти нього.

З появою нових технологій і застосунків штучного інтелекту підприємства повинні залишатися гнучкими та адаптивними, щоб випереджати конкурентів. Для цього необхідна культура безперервного навчання та інновацій, де працівники заохочуються до експериментів з новими технологіями та підходами. Такі компанії, як Netflix і Google, є прикладом такого мислення, створюючи середовище, в якому пріоритетними є творчість та інновації, що дозволяє їм залишатися в авангарді досягнень у сфері ШІ.

Уряди та регуляторні органи дедалі ретельніше перевіряють практику застосування ШІ, зосереджуючись на таких питаннях, як конфіденційність даних, алгоритмічна підзвітність та захист прав споживачів. Організації повинні проактивно реагувати на ці регуляторні зміни та забезпечувати відповідність своїх систем штучного інтелекту чинним законам і стандартам. Це не лише зменшує юридичні ризики, але й сприяє формуванню позитивної репутації серед клієнтів та зацікавлених сторін [9]. Надаючи пріоритет комплаєнсу, компанії можуть продемонструвати свою прихильність етичним практикам ШІ та відповідальному корпоративному громадянству.

Реальні приклади впровадження штучного інтелекту на підприємствах підкреслюють як його трансформаційний потенціал, так і виклики, які супроводжують його впровадження. Netflix використовує складні алгоритми штучного інтелекту для аналізу глядацьких звичок і вподобань користувачів, що дозволяє платформі надавати високо персоналізовані рекомендації щодо контенту. Такий індивідуальний підхід не лише підвищує залученість користувачів, але й значно знижує рівень відтоку: за оцінками, ефективне використання штучного інтелекту допомогло Netflix зберегти вражаючий показник утримання. Це демонструє відчутні фінансові вигоди від ефективного використання ШІ [10]. Регуляторні бар'єри та занепокоєння щодо конфіденційності даних перешкоджають безперешкодній інтеграції рішень зі штучного інтелекту, що свідчить про критичну важливість добре структурованої стратегії, яка збалансовує інновації з етичними міркуваннями та дотриманням нормативних вимог [11].

В Україні розвиток технологій штучного інтелекту невпинно прогресує, а численні ініціативи підкреслюють потенціал для інновацій у різних секторах. Такі компанії, як Grammarly, демонструють, як штучний інтелект може бути стратегічно застосований для покращення користувацького досвіду та оптимізації операційних процесів. Асистент для написання документів Grammarly на основі штучного інтелекту використовує обробку природної мови для надання зворотного зв'язку в режимі реального часу, покращуючи мовні навички користувачів і

загальну якість написання текстів [12]. Як результат, компанія повідомила про значне підвищення рівня задоволеності користувачів, що сприяло зростанню їхньої кількості до понад 30 мільйонів щомісячних активних користувачів.

Висновок. Наше дослідження показало, що інтеграція штучного інтелекту в діяльність підприємств - це не просто тренд, а трансформаційна сила, яка змінює спосіб функціонування та конкуренції бізнесу в сучасному динамічному середовищі. Підприємства в різних секторах використовують технології штучного інтелекту для підвищення ефективності, покращення процесу прийняття рішень та покращення якості обслуговування клієнтів. Наприклад, такі компанії, як Netflix і Grammarly, є прикладом успішного застосування штучного інтелекту для підвищення рівня залученості та задоволеності користувачів, одночасно сприяючи підвищенню прибутковості та зростанню ринку. І навпаки, проблеми, з якими стикаються такі організації, як NHS, підкреслюють складнощі, пов'язані з відповідальним впровадженням ШІ, і вказують на необхідність стратегічних рамок, які збалансовують інновації з етичними та регуляторними міркуваннями.

Результати дослідження довели, що штучний інтелект глибоко впливає на розвиток компаній, підштовхуючи їх до стратегій, заснованих на даних, які значно розширюють їхні операційні можливості. Використовуючи можливості штучного інтелекту для аналізу величезних обсягів даних, прогнозування поведінки споживачів та автоматизації рутинних завдань, підприємства отримують можливість більш ефективно реагувати на запити ринку та мінливі споживчі вподобання. Однак шлях до успішної інтеграції штучного інтелекту вимагає продуманого підходу, що включає в себе чіткі цілі, надійну інфраструктуру та прихильність до етичних практик. У міру того, як бізнес буде орієнтуватися в цьому складному середовищі, здатність адаптуватися та впроваджувати інновації матиме вирішальне значення для забезпечення сталого зростання та конкурентоспроможності на глобальному ринку, що постійно змінюється. Зрештою, штучний інтелект є ключовим елементом у формуванні майбутнього розвитку підприємств, створюючи як можливості, так і виклики, що вимагають ретельної та стратегічної реакції як з боку бізнес-лідерів, так і з боку політиків.

Список використаних джерел

1.Socol, Adela; Marin-Pantelescu, Andreea; Attila, Tamas-Szora; Cioca, Ionela Cornelia (2024) : The impact of artificial intelligence applied in businesses on economic growth, welfare, and social disparities, Amfiteatru

Economic Journal, ISSN 2247-9104, The Bucharest University of Economic Studies, Bucharest, Vol. 26, Iss. 66, pp. 475-493.

2. Приймук В.В. Впровадження штучного інтелекту у фінансову діяльність підприємства. Збірник наукових праць Державного податкового університету. 2023. № (1). С. 183–198.

3. How companies use artificial intelligence. (2023). Retrieved from: <https://explodingtopics.com/blog/companies-using-ai>

4.Marta Daroń, Monika Górka. Enterprises development in context of artificial intelligence usage in main processes. Procedia Computer Science. Volume 225, 2023, Pages 2214-2223

5. How is AI used in business in 2024? (2023). Retrieved from: <https://chatfuel.com/blog/ai-in-business>

6. Скопенко, Н. С. Вплив технологій штучного інтелекту на ефективність діяльності бізнесу [Електронний ресурс] / Н. С. Скопенко, І. В. Євсєєва-Северина, О. М. Кириченко // Інтернаука : Міжнародний науковий журнал. – 2022. – № 11.

7.Trabelsi, M.A. (2024), "The impact of artificial intelligence on economic development", Journal of Electronic Business & Digital Economics, Vol. 3 No. 2, pp. 142-155.

8. Філюк М.Г., Посохова А.А. Вплив штучного інтелекту на зайнятість у бізнесі. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ № 6 (264), 2023 с.35-45

9.Claire Chan, Douglas Petrikat. The impact of artificial intelligence on the development of enterprises article. Journal of Business and Management Studies 4(4):01-06 - 2022

10.Netflix за допомогою штучного інтелекту покращив технологію «зеленого екрана» URL: https://mediasat.info/uk/2023/07/17/netflix-za-dopomogoyu-shtuchnogo-intelektu-pokrashhyv-tehnologiyu-zelenogo-ekrana/#google_vignette

11.Джонс С. Використання штучного інтелекту в фінансовій діяльності підприємства. International Journal of Finance and Accounting. 2019. № 7(2). С. 23–37.

12. Компанія Grammarly запускає новий інструмент для виявлення тексту, згенерованого штучним інтелектом. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/35918/2024-08-20-kompaniya-grammarly-zapuskaie-novyv-instrument-dlya-vyyavlennya-tekstu-zghenerovanogo-shtuchnym-intelektom/>

References

1.Socol, Adela; Marin-Pantelescu, Andreea; Attila, Tamas-Szora; Cioca, Ionela Cornelia (2024) : The impact of artificial intelligence applied in businesses on economic growth, welfare, and social disparities, Amfiteatru

2. Prijmuk V.V. Vprovadzhennya shtuchnogo intelektu u finansovu diyalnist pidpriyemstva. Zbirnik naukovih prac Derzhavnogo podatkovogo universitetu. 2023. № (1). S. 183–198.

3. How companies use artificial intelligence. (2023). Retrieved from: <https://explodingtopics.com/blog/companies-using-ai>

4. Marta Daron, Monika Gorska. Enterprises development in context of artificial intelligence usage in main processes. Procedia Computer Science. Volume 225, 2023, Pages 2214-2223

5. How is AI used in business in 2024? (2023). Retrieved from: <https://chatfuel.com/blog/ai-in-business>

6. Skopenko, N. S. Vpliv tehnologij shtuchnogo intelektu na efektyvnist diyalnosti biznesu [Elektronnij resurs] / N. S. Skopenko, I. V. Yevsyeyeva-Severina, O. M. Kirichenko // Internauka : Mizhnarodnij naukovij zhurnal. – 2022. – № 11.

7. Trabelsi, M.A. (2024), "The impact of artificial intelligence on economic development", Journal of Electronic Business & Digital Economics, Vol. 3 No. 2, pp. 142-155.

8. Filyuk M.G., Posohova A.A. Vpliv shtuchnogo intelektu na zajnyatist u biznesi. AKTUALNI PROBLEMI EKONOMIKI № 6 (264), 2023 s.35-45

9. Claire Chan, Douglas Petrikat. The impact of artificial intelligence on the development of enterprises article. Journal of Business and Management Studies 4(4):01-06 – 2022

10. Netflix za dopomogoyu shtuchnogo intelektu pokrashiv tehnologiyu «zelenogo ekrana» URL: https://mediasat.info/uk/2023/07/17/netflix-za-dopomogoyu-shtuchnogo-intelektu-pokrashyv-tehnologiyu-zelenogo-ekrana/#google_vignette

11. Dzhons S. Viktoristannya shtuchnogo intelektu v finansovij diyalnosti pidpriyemstva. International Journal of Finance and Accounting. 2019. № 7(2). S. 23–37.

12. Kompaniya Grammarly zapuskaye novij instrument dlya viyavleniya tekstu, zgenerovanogo shtuchnim intelektom. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/35918/2024-08-20-kompaniya-grammarly-zapuskaye-novyj-instrument-dlya-viyavleniya-tekstu-zgenerovanogo-shtuchnym-intelektom/>

Надійшла до редакції: 17.09.2024 р.

В. П. Любонько, аспірант 3-го року навчання спеціальності 051
«Економіка», ЗВО «Університет «Україна»⁹,

Анотація. Стаття присвячена застосуванню інноваційних технологій у галузі HR–менеджменту в IT–компаніях. У ній розглядаються можливості штучного інтелекту, машинного навчання, роботизованої автоматизації процесів (RPA) та хмарних платформ у вдосконаленні підходів до управління персоналом. Завдяки використанню AI–технологій компанії можуть значно прискорити і спростити найм, автоматизувати перевірку резюме, підвищити точність відбору та забезпечити об'єктивність рішень. Хмарні системи сприяють легкому доступу до інформації в режимі реального часу, підтримують співпрацю між відділами та поліпшують безпеку даних. RPA, у свою чергу, допомагає зменшити навантаження HR–команд, автоматизуючи завдання, такі як обробка даних та адміністрування, що дозволяє зосередитися на стратегічних ініціативах.

Особливу увагу зацентровано на впливі цифрових платформ на адаптацію та навчання співробітників, що дають змогу новачкам проходити підготовку у власному темпі, полегшуючи інтеграцію в колектив. Важливе значення мають і портали самообслуговування, які дозволяють працівникам самостійно керувати особистою інформацією та запитами, знижуючи навантаження на HR–відділ, а HR–відділи спрямовані на залучення, розвиток і утримання талановитих працівників. Розглядаються інструменти для підтримки віртуальної співпраці, що забезпечують комунікацію в реальному часі та ефективно організують роботу віддалених команд. Інноваційні підходи до управління людськими ресурсами сприяють більш гнучкому, персоналізованому та ефективному керівництву персоналом, що дає змогу підприємствам зберігати високу продуктивність і відповідати сучасним викликам ринку. HR–відділи спрямовані на залучення, розвиток і утримання талановитих працівників.

Ключові слова: управління людськими ресурсами (HR–менеджмент), IT–компанії, штучний інтелект (AI), машинне навчання, роботизована автоматизація процесів (RPA), хмарні платформи, цифрові платформи, адаптація співробітників, автоматизація найму.

⁹ © В.П.ЛЮБОНЬКО

© Вісник Університету «Україна», № 11 (38), 2024

INNOVATIVE COMPONENTS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT

V. P. Lyubonko., postgraduate student of the 3rd year of studies in the specialty 051 "Economics", ZVO "Open International University of Human Development "Ukraine"

Abstract. The article is dedicated to the application of innovative technologies in the field of HR management in IT companies. The article discusses the possibilities of artificial intelligence, machine learning, robotic process automation (RPA), and cloud platforms in improving HR management approaches. With the use of AI technologies, companies can significantly speed up and simplify hiring, automate resume review, improve selection accuracy, and ensure objective decisions. Cloud systems facilitate easy access to real-time information, support collaboration between departments, and improve data security. RPA, in turn, helps to reduce the workload of HR teams by automating tasks such as data processing and administration, allowing them to focus on strategic initiatives.

Particular attention is paid to the impact of digital platforms on employee onboarding and training, allowing newcomers to be trained at their own pace, facilitating integration into the team. Self-service portals are also important, allowing employees to manage personal information and requests on their own, reducing the workload of the HR department, and helping HR departments to attract, develop and retain talented employees. The article discusses tools to support virtual collaboration, providing real-time communication and effectively organizing the work of remote teams. Innovative approaches to human resource management contribute to more flexible, personalized and effective personnel management, which allows enterprises to maintain high productivity and meet modern market challenges. HR departments are focused on attracting, developing and retaining talented employees.

Key words human resources management, IT companies, artificial intelligence (AI), machine learning, robotic process automation (RPA), cloud platforms, digital platforms, employee onboarding, hiring automation.

ВСТУП. Дослідження інноваційних інструментів для управління людськими ресурсами зумовлена зростанням потреби в ефективних HR-процесах в умовах швидкого розвитку ІТ-індустрії та цифровізації бізнесу. Зі зростанням ролі інформаційних технологій та інструментів, таких як штучний інтелект, машинне навчання та роботизована автоматизація процесів, компанії стикаються з необхідністю адаптувати традиційні HR-підходи до нових викликів. Це забезпечує не лише підвищення продуктивності роботи відділів кадрів, а й підтримку

конкурентоспроможності на ринку, де ефективність управління людськими ресурсами стає ключовим фактором успішності організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в галузі управління персоналом свідчать про значний вплив інноваційних технологій на процеси найму, розвитку та утримання співробітників. Штучний інтелект, машинне навчання та хмарні технології революціонізують сферу HR, дозволяючи компаніям автоматизувати рутинні завдання, приймати більш обґрунтовані рішення на основі даних та покращувати взаємодію з працівниками.

Публікації підкреслюють ефективність використання штучного інтелекту для оптимізації процесу найму шляхом автоматизації перевірки резюме та підбору кандидатів. Хмарні HR-системи визнаються як незамінний інструмент для зберігання, управління та аналізу даних про співробітників. Автоматизація рутинних завдань за допомогою RPA звільняє час HR-спеціалістів для більш стратегічних завдань.

Дослідження також підкреслюють важливість розвитку інструментів для співпраці та зворотного зв'язку, які сприяють підвищенню залученості співробітників і покращують загальну культуру компанії. Аналіз даних дозволяє отримувати цінну інформацію про тенденції в сфері робочої сили та приймати більш обґрунтовані рішення щодо управління персоналом.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча інтеграція штучного інтелекту в управління персоналом відкриває широкі можливості для оптимізації процесів та підвищення ефективності, вона також породжує ряд нових викликів. Серед них етичні дилеми (використання алгоритмів в підборі персоналу може призводити до дискримінації, якщо алгоритми містять упередження), безпека даних (збір та аналіз великих обсягів персональних даних створює ризики порушення конфіденційності), соціальні наслідки (автоматизація може призвести до скорочення робочих місць та зміни вимог до кваліфікації працівників), інтеграція технологій (впровадження нових технологій потребує значних інвестицій та може викликати опір з боку співробітників). Для успішного розвитку цієї галузі необхідні подальші дослідження в таких напрямках, як розроблення алгоритмів, вільних від упереджень, створення ефективних систем захисту даних, розроблення стратегій адаптації персоналу до змін на ринку праці та оцінка економічної ефективності впровадження нових технологій.

Мета статті полягає в тому, щоб продемонструвати, як інтеграція штучного інтелекту та інших сучасних технологій трансформує процеси управління персоналом в IT-компаніях, підвищуючи їх ефективність, точність та адаптивність до швидкозмінних вимог ринку.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція штучного інтелекту та машинного навчання в процеси залучення фахівців кардинально змінила підхід ІТ-компаній до найму. Використання цих технологій дає змогу відділам кадрів оптимізувати підбір кандидатів, перевірку та відбір, значно скорочуючи час і зусилля, які традиційно необхідні для виконання цих завдань [1]. Завдяки платформам, керованим штучним інтелектом, рекрутери можуть ефективно обробляти велику кількість заявок, щоб визначити найбільш кваліфікованих кандидатів на основі попередньо визначених критеріїв. Алгоритми машинного навчання поліпшують цей процес, постійно навчаючись на основі попередніх рішень щодо найму, таким чином підвищуючи точність рекомендацій кандидатів. Ці вдосконалення не тільки оптимізують процес найму, але й забезпечують більш об'єктивний і заснований на заслугах процес відбору. Крім того, інструменти штучного інтелекту можуть допомогти прогнозувати успіх кандидата шляхом аналізу історичних даних і виявлення закономірностей, які корелюють з високою ефективністю.

Хмарні HR-системи стали незамінними для управління даними в ІТ-компаніях, пропонуючи масштабовані та гнучкі рішення для обробки величезних обсягів інформації про співробітників. Ці платформи дозволяють відділам кадрів зберігати, отримувати доступ і керувати даними в режимі реального часу, підвищуючи ефективність операцій і прийняття рішень [2]. Використання хмарних технологій забезпечує всім зацікавленим сторонам доступ до актуальної інформації, сприяючи кращій співпраці та спілкуванню між різними відділами. За допомогою хмарних систем безпека даних і конфіденційність також покращуються, оскільки ці платформи часто оснащені надійними засобами безпеки для захисту конфіденційної інформації. Крім того, масштабованість хмарних рішень дозволяє ІТ-компаніям без особливих зусиль коригувати свої системи управління персоналом відповідно до організаційного зростання або змін, забезпечуючи відповідність можливостей управління даними потребам бізнесу, що розвиваються.

Впровадження роботизованої автоматизації процесів (RPA) у рутинних завданнях може значно підвищити ефективність управління людськими ресурсами в ІТ-компаніях. Автоматизуючи повторювані та трудомісткі завдання, RPA дозволяє фахівцям з персоналу зосередитися на більш стратегічних ініціативах, які сприяють зростанню та інноваціям в організації [4]. Наприклад, такі повсякденні завдання, як введення даних, обробка заробітної плати та керування обліковими записами співробітників, можуть безперешкодно виконуватися системами RPA, зменшуючи ймовірність людської помилки та підвищуючи загальну продуктивність [5]. Ця зміна не тільки спрощує роботу відділу кадрів, але й надає командам відділу кадрів

цінну інформацію за допомогою аналізу даних, що дозволяє приймати більш обґрунтовані рішення. Як наслідок, інтеграція RPA у процеси управління персоналом сприяє створенню більш гнучкого та чутливого робочого середовища, що має вирішальне значення в IT-індустрії, що швидко розвивається [6].

Оптимізація процесів адаптації та навчання через цифрові платформи дає значні переваги для IT-компаній, які прагнуть оптимізувати управління своїми людськими ресурсами. Цифрові платформи сприяють більш згуртованому та ефективному досвіду навчання, надаючи важливі навчальні модулі та інформацію про компанію в доступній та привабливій формі [7]. Ці платформи дозволяють новим працівникам навчатися у власному темпі, гарантуючи, що вони оволодіють необхідними навичками та знаннями, щоб ефективно сприяти роботі команди. Крім того, цифрові інструменти дозволяють менеджерам з персоналу відстежувати прогрес і адаптувати навчальні програми відповідно до індивідуальних потреб, підвищуючи задоволеність працівників і рівень утримання. Використання цифрових платформ для адаптації та навчання не тільки зменшує адміністративне навантаження на команди HR [7].

Покращення самообслуговування співробітників за допомогою розширених HR-порталів є ключовим кроком до підвищення ефективності управління людськими ресурсами в IT-компаніях. Сучасні HR-портали розширюють можливості співробітників, надаючи їм легкий доступ до особистої інформації, переваг і ресурсів для кар'єрного розвитку [8]. Завдяки таким функціям, як онлайн-заявки на відпустку, оцінювання ефективності та графіки навчання, ці портали спрощують комунікацію та зменшують залежність від кадрового персоналу для рутинних запитів [6]. Розвиваючи культуру самообслуговування, організації можуть підвищити задоволеність працівників, оскільки люди отримують більше контролю над інформацією та процесами, пов'язаними з роботою. Крім того, HR-портали можна адаптувати відповідно до конкретних потреб компанії, забезпечуючи їх узгодження з організаційними цілями та підтримку динамічного характеру IT-галузі [4].

В епоху цифрової трансформації розробка інструментів віртуальної співпраці стала важливою для підвищення залученості співробітників і продуктивності у віддалених командах. Ці інструменти сприяють безперебійному спілкуванню та взаємодії між членами команди, незалежно від їх фізичного розташування, таким чином сприяючи більш згуртованому та продуктивному робочому середовищу [9]. Забезпечуючи співпрацю в реальному часі, ці технології допомагають подолати розрив між віддаленими працівниками та організацією, забезпечуючи, щоб усі залишалися на зв'язку та

відповідали цілям компанії. Інструменти віртуальної співпраці, такі як платформи для відеоконференцій і програмне забезпечення для управління проектами, дають ІТ-компаніям можливість ефективно керувати розподіленими командами. Вони пропонують такі функції, як спільні робочі області та відстеження завдань, які спрощують робочі процеси та підвищують продуктивність. Такі інновації не тільки покращують динаміку команди, але й сприяють підвищенню рівня задоволеності та залученості працівників.

Використання інструментів зворотного зв'язку та опитування є важливою стратегією постійного вдосконалення управління людськими ресурсами. Ці інструменти дозволяють ІТ-компаніям збирати цінну інформацію від співробітників, дозволяючи краще зрозуміти їхні потреби, проблеми та пропозиції щодо вдосконалення [7]. Регулярно збираючи та аналізуючи відгуки, організації можуть визначати сфери розвитку та впроваджувати необхідні зміни для покращення загального досвіду роботи. Інструменти опитування забезпечують структурований підхід до отримання думок співробітників, пропонуючи різні формати, такі як пульсові опитування та 360-градусний зворотний зв'язок. Цей підхід на основі даних допомагає відділам кадрів приймати обґрунтовані рішення, які відповідають стратегічним цілям компанії. Крім того, включення регулярних циклів зворотного зв'язку сприяє розвитку культури відкритого спілкування, коли співробітники відчувають, що їх цінують і чують, що в кінцевому підсумку призводить до підвищення залученості та задоволення від роботи.

Впровадження систем відстеження ефективності має важливе значення для надання інформації про діяльність співробітників і загальну продуктивність у реальному часі. Такі системи надають ІТ-компаніям можливість постійно відстежувати та оцінювати ефективність роботи співробітників, що є критично важливим у цифровій галузі, яка стрімко розвивається [10]. Інструменти відстеження продуктивності пропонують такі функції, як встановлення мети, моніторинг прогресу та аналітика ефективності, що дозволяє менеджерам приймати рішення на основі даних і надавати своєчасний зворотний зв'язок. Використовуючи технологію для отримання інформації в режимі реального часу, організації можуть підвищити свою гнучкість і оперативність, гарантуючи, що їх робоча сила залишається конкурентоспроможною та відповідає бізнес-цілям. У результаті системи відстеження ефективності не тільки оптимізують операційну ефективність, але й сприяють більш мотивованій та ефективній робочій силі.

Переваги:

1. Удосконалені процеси найму: інноваційні HR-інструменти, такі як системи відстеження кандидатів на основі штучного інтелекту,

спрощують набір шляхом швидкого сортування заявок і визначення найкращих кандидатів на основі попередньо визначених критеріїв. Це скорочує час найму та покращує якість найму.

2. Покращене залучення працівників: інструменти, які сприяють кращому спілкуванню та зворотному зв'язку, як-от платформи залучення працівників, допомагають зрозуміти настрої працівників і підвищити загальну задоволеність і продуктивність працівників. 3. Прийняття рішень на основі даних. Розширені інструменти аналітики надають командам відділу кадрів цінну інформацію про тенденції у сфері робочої сили, показники продуктивності та плинність кадрів, що дозволяє приймати більш обґрунтовані стратегічні рішення. 4. Автоматизація рутинних завдань. Автоматизація повторюваних кадрових завдань, таких як обробка заробітної плати, адміністрування пільг і звітність про відповідність, звільняє кадрових спеціалістів від зосередження на стратегічних ініціативах, підвищуючи загальну ефективність.

Обмеження: 1. Високі витрати на впровадження: впровадження нових технологій управління персоналом може бути дорогим, передбачаючи витрати, пов'язані з придбанням програмного забезпечення, навчанням персоналу та поточним обслуговуванням. 2. Крива навчання: Співробітники та персонал відділу кадрів можуть відчувати різку криву навчання під час адаптації до нових інструментів, що може тимчасово порушити роботу та знизити продуктивність. 3. Занепокоєння конфіденційністю даних. Використання розширених інструментів часто передбачає обробку конфіденційних даних співробітників, що викликає занепокоєння щодо безпеки даних і дотримання конфіденційності. 4. Опір змінам: деякі співробітники можуть чинити опір новим технологіям через незнайомість або страх перед заміною роботи, що перешкоджає успішному адаптуванню.

Рішення: 1. Аналіз витрат і вигод: проведіть ретельний аналіз витрат і вигод, щоб переконатися, що довгострокові вигоди від впровадження нових інструментів управління персоналом переважають початкові витрати. Шукайте масштабовані рішення, які відповідають зростанню бізнесу. 2. Комплексні навчальні програми: розробіть надійні навчальні програми, щоб допомогти персоналу відділу кадрів і співробітникам плавно перейти на нові інструменти, зводячи до мінімуму збої та зміцнюючи впевненість у їх використанні. 3. Суворі політика захисту даних: запроваджуйте суворі заходи захисту даних і регулярні перевірки, щоб забезпечити дотримання правил конфіденційності та захистити конфіденційну інформацію. 4. Стратегії управління змінами. Використовуйте стратегії управління змінами, щоб подолати спротив, залучаючи співробітників до процесу відбору. Інноваційні інструменти управління людськими ресурсами в ІТ–

компаніях пропонують значні переваги, такі як спрощений підбір персоналу, посилене залучення співробітників і прийняття рішень на основі даних. Проводячи аналіз витрат і вигод, пропонуючи комплексне навчання, забезпечуючи безпеку даних і застосовуючи стратегії управління змінами, компанії можуть ефективно впроваджувати ці інструменти для підвищення ефективності роботи.

Висновки. Підсумовуючи, інтеграція інноваційних інструментів в управління людськими ресурсами має важливе значення для ІТ-компаній, які прагнуть підвищити ефективність і адаптуватися до цифрового ландшафту, що розвивається. Застосовуючи цифрову трансформацію за допомогою штучного інтелекту, машинного навчання та хмарних систем, відділи кадрів можуть оптимізувати залучення талантів і керування даними. Впровадження автоматизації, зокрема за допомогою роботизованої автоматизації процесів, не тільки оптимізує рутинні завдання, але й покращує досвід роботи, за допомогою управління персоналом зосередитися на стратегічних ініціативах. Крім того, сприяння залученню співробітників за допомогою віртуальної співпраці та відстеження продуктивності в реальному часі заохочує культуру постійного вдосконалення.

Список використаних джерел

1. All-in-one HR платформа PeopleForce. PeopleForce: Веб-сайт. URL: <https://peopleforce.io/uk> (дата звернення: 15.10.2024).
2. HURMA – Automation of HR, recruiting and OKR are in one system. HURMA: Веб-сайт. URL: <https://hurma.work/> (дата звернення: 15.10.2024).
3. Автоматизація рекрутингу | PersiaHR. PersiaHR: Веб-сайт. URL: <https://persiahr.com/uk/> (дата звернення: 15.10.2024).
4. Грішнова О. А., Костенко Т. О. Інформаційні технології в системі новітніх чинників зростання продуктивності праці: тенденції і парадокси. Актуальні проблеми економіки. 2014. № 2 (152). С. 462–469.
5. Бурлаков О. С. Інформаційні технології управління кадровим потенціалом. Modern Economics. 2019. № 14 (2019). С. 39–43. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-06](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-06).
6. Данилевич Н. С., Рудакова С. Г., Щетініна Л. В., Касяненко Я. А. Діджиталізація HR-процесів в сучасних реаліях. Галицький економічний вісник. 2020. № 3. С. 147–157.
7. Кавтиш О. П., Максимішина О. В. Автоматизація управління персоналом як фактор підвищення продуктивності праці. Підприємництво та інновації. 2020. № 1. С. 30–37.
8. Роботизована автоматизація процесів (RPA) в HR: тематичні дослідження, приклади, переваги та виклики у сфері управління

персоналом. URL: <https://zaptest.com/uk/роботизована-автоматизація-процесі-2> (дата звернення: 17.10.2024).

9. Серета Г. В. Гейміфікація в менеджменті персоналу: зарубіжний та український досвід. Економіка і організація управління. 2017. Вип. 4. С. 216–223.

10. ADP Workforce Now. URL: <https://adp.com/logins/adp-workforce-now.aspx> (дата звернення: 17.10.2024).

11. MASTER: Зарплата і кадри. URL: <https://masterbuh.com/product/zarplata-i-kadri> (дата звернення: 17.10.2024).

12. Oracle Human Capital Management (HCM). URL: <https://oracle.com/ua/applications/humancapital-management/> (дата звернення: 17.10.2024).

References

1. All-in-one HR platform PeopleForce. PeopleForce: Website. URL: <https://peopleforce.io/uk> (access date: 15.10.2024).

2. HURMA – Automation of HR, recruiting and OKR are in one system. HURMA: Website. URL: <https://hurma.work/> (access date: 15.10.2024).

3. Automation of recruiting | PersiaHR. PersiaHR: Website. URL: <https://persiahr.com/uk/> (date of access: 15.10.2024).

4. Grishnova O. A., Kostenko T. AT. Information technologies in the system of the latest factors of labor productivity growth: trends and paradoxes. Actual problems of the economy. 2014. No. 2 (152). WITH. 462–469.

5. Burlakov O. WITH. Information technologies for personnel management. Modern Economics. 2019. No. 14 (2019). WITH. 39–43. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-06](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-06).

6. Danylevich N. S., Rudakova S. G., Shchedinina L. V., Kasyanenko Ya. AND. Digitization of HR processes in modern realities. Galician Economic Herald. 2020. No. 3. P. 147–157.

7. Kavtysh O. P., Maksymishyna O. IN. Automation of personnel management as a factor of increasing labor productivity. Entrepreneurship and innovation. 2020. No. 1. P. 30–37.

8. Robotic process automation (RPA) in HR: case studies, examples, benefits and challenges in the field of personnel management. URL: <https://zaptest.com/uk/robotizovana-avtomatizatsia-proceseti-2> (access date: 17.10.2024).

9. Wednesday G. IN. Gamification in personnel management: foreign and Ukrainian experience. Economics and management organization. 2017. Issue 4. S. 216–223.

10. ADP Workforce Now. URL: <https://adp.com/logins/adp-workforce-now.aspx> (date accessed: 10.17.2024).

11. MASTER: Salary and personnel. URL:
<https://masterbuh.com/product/zarplata-i-kadri> (access date: 10.17.2024).
12. Oracle Human Capital Management (HCM). URL:
<https://oracle.com/ua/applications/humancapital-management/>
(access date: 10.17.2024)

Надійшла до редакції: 10.09.2024 р.

УДК 330.59:330.101.54:330.87

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

<https://doi.org/10.36994/2707-4110-2024-11-38-10>

Пшенична М.В., кандидат економічних наук, доцент кафедри
фінансів та обліку

Німенко Д.В., аспірант спеціальності 051 «Економіка», ЗВО
«Університет «Україна»¹⁰

Анотація. У статті представлено обґрунтування доцільності використання компаративного аналізу для розкриття та систематизації наукових поглядів на сутність інклюзивної економіки. На основі аналізу інформаційних джерел виділено три наукові підходи до визначення сутності інклюзивної економіки: гуманітарний, соціально-економічний, політико-інституційний. Було здійснено компаративний аналіз за критеріями змісту, принципів, ролі особистості / державних інституцій, механізмів економічного розвитку. Встановлено, що кожен з виділених підходів базується на різних моделях функціонування економіки – індивідуалістично-особистісній, колективістичній, державницькій. Зроблено висновок, що компаративний аналіз виступає ефективним методичним інструментом для впорядкування та систематизації різних підходів до визначення інклюзивної економіки.

Ключові слова: компаративний аналіз, контент-аналіз, інклюзивна економіка, економічне зростання, глобалізація, соціальний захист.

COMPARATIVE ANALYSIS OF SCIENTIFIC APPROACHES TO THE DEFINITION OF AN INCLUSIVE ECONOMY IN THE CONTEXT OF GLOBALISATION

Mariia Pshenychna, PhD in Economics, Associate Professor of the
Department

Dmytro Nimenko, Postgraduate student majoring in Economics,
University of Higher Education "Ukraine"

Summary. The article provides a justification for the expediency of using comparative analysis to reveal and systematise scientific views on the essence of an inclusive economy. It is noted that the concept of an inclusive economy involves the formation of a new model of organisation of economic

¹⁰ © ПШЕНИЧНА М.В., НІМЕНКО Д.В.

© Вісник Університету «Україна», № 11 (38), 2024

processes in the State by providing equal access to material resources to all members of society. It is outlined that the growing relevance of the study of the content of the inclusive economy is due to the impact of globalisation and the desire to ensure sustainable development. The paper contains a comprehensive analysis of existing approaches to the interpretation of the term 'inclusive economy' both among leading scholars of Ukraine and the world and from the point of view of international financial institutions. On the basis of the analysis of information sources, the article identifies three scientific approaches to defining the essence of an inclusive economy: humanitarian, socio-economic, and political-institutional. A comparative analysis was carried out according to the criteria of content, principles, role of the individual / state institutions, and mechanisms of economic development. It is established that each of the identified approaches is based on different models of economic functioning - individualistic-personal, collectivistic, and state-based. It is noted that a common feature of all the identified approaches is the idea of actively encouraging each member of society to engage in productive economic activity. However, the result of their practical implementation may differ significantly due to their different value orientation: within the first approach, the end result is the fulfilment of economic needs of an individual (the leading value of individual needs), within the second - the fulfilment of economic needs and development of a social community, and the third approach is more focused on the fulfilment of economic needs and economic development of the State as a whole. It is concluded that comparative analysis is an effective methodological tool for streamlining and systematising different approaches to defining an inclusive economy and identifying its content in the context of development of economic systems at different levels.

Keywords: comparative analysis, content analysis, inclusive economy, economic growth, globalization, social protection.

Вступ. Наукове переосмислення економічних механізмів функціонування сучасного суспільства, пошук найбільш ефективних шляхів для забезпечення сталого економічного розвитку та зростання призвели до формування концепції інклюзивної економіки, що передбачає формування нової моделі організації економічних процесів у державі. У відповідності до моделі інклюзивної економіки, підвищення рівня матеріального добробуту і покращення більшості показників економічного розвитку можливе за умови забезпечення повноцінної життєдіяльності кожного члена суспільства за рахунок надання рівного доступу до наявних матеріальних ресурсів. Логічним висновком такого погляду на організацію економічної поведінки соціуму є необхідність знаходження оптимального балансу між потребами громадян,

суспільства, підприємств та держави, що виступає невідкладною вимогою сучасних соціально-економічних обставин.

Важливою особливістю концепції інклюзивної економіки у контексті обґрунтування актуальності висвітлення ключових характеристик різних підходів до її визначення, є те, що її розробниками виступають не окремі науковці, а цілі наукові колективи та всесвітньо значущі організації. Так, наприклад, фахівцями таких інституцій як Світовий банк та Міжнародний валютний фонд було розроблено значну кількість програм та проведено численні дослідження, спрямовані на досягнення інклюзивного економічного зростання. В свою чергу, Організація економічного співробітництва та розвитку активно просуває концепцію інклюзивного зростання, публікуючи численні звіти та рекомендації для урядів країн.

Актуальність та важливість здійснення компаративного (порівняльного) аналізу наукових підходів до визначення поняття інклюзивної економіки є надзвичайно високими у сучасному контексті глобалізації та зростання нерівності. Зокрема, інноваційна концепція інклюзивної економіки у практичному сенсі висвітлює шляхи забезпечення рівного доступу до матеріальних ресурсів та можливостей для всіх соціальних груп, що є ключовим аспектом соціальної справедливості та сталого розвитку. В свою чергу компаративний аналіз дозволить виявити базові системотворчі положення існуючих підходів до вивчення явища інклюзивної економіки, більш глибоко зрозуміти зміст та витоки їх методології, визначити їх сильні та слабкі сторони. Це сприяє кращому розумінню того, як різні контексти та обставини впливають на реалізацію інклюзивної практики у царині економіки.

Така аналітична робота також може допомогти досягти синергетичного ефекту, що полягає в інтеграції кращих практик з різних підходів в єдину стратегію економічного зростання, подолання бідності та матеріальної нерівності. Крім того, компаративний аналіз може виявити прогалини та недоліки у поточних дослідженнях, що стимулює подальші наукові пошуки та інновації. Важливим аспектом актуальності проведення порівняльного аналізу наукових підходів до визначення інклюзивної економіки є необхідність врахування культурних, соціальних та економічних особливостей різних країн і регіонів при розробці інклюзивних економічних моделей. За результатами порівняльного аналізу можна буде адаптувати загальні принципи інклюзивної економіки до конкретних умов, що підвищує ефективність та прийнятність таких моделей на місцевому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи компаративного аналізу як методу наукового дослідження досить активно розробляються переважно у межах гуманітарних та суспільних

наук [0; 0; 0]. Г. Поченчук акцентує увагу на тому, що цей різновид аналізу став настільки поширеним методом наукового дослідження, що на його основі поступово вибудовується методологічний фундамент наукових досліджень у сфері економіки, соціології, державного управління, юриспруденції тощо [0, с. 18]. На думку Є. Павліченко, О. Стець, Р. Шелудякова, порівняння виступає основним логічним засобом пізнання об'єктивного світу та незмінним елементом будь-яких форм пізнання [0, с. 211]. В свою чергу, прихильники методу компаративного аналізу наголошують на ефективності його застосування для досліджень складних і неоднозначних категорій, що робить його ефективним інструментом для всебічного розкриття та систематизації поглядів на сутність інклюзивної економіки.

Проведений етимологічний аналіз предмету дослідження дозволяє констатувати, що термін «інклюзивний» походить від латинського слова «inclusivus» і означає «включаючий, включений» [0]. У самому загальному вигляді під інклюзивною економікою розуміють таку модель функціонування економічних систем, яка передбачає залучення усіх без виключення членів соціуму до участі в економічному житті. Інклюзивна економіка розглядає кожного члена суспільства як повноправних суб'єктів економічної діяльності, що можуть бути достатньо успішними та ефективними на рівні своїх можливостей, роблячи суттєвий внесок у зміцнення та підвищення ефективності функціонування існуючої економічної системи [0; 0; 0; 0; 0; 0; 0].

Значний внесок у розробку концепції інклюзивної економіки внесли такі зарубіжні лауреати Нобелівської премії у галузі економіки як А. Банерджі, Е. Дуффо, А. Сен, Дж. Стігліц [0; 0]. Відомий індійський економіст А. Сен відомий своїми роботами про розвиток та економічну справедливість, а його теорії про здатності стали основою для багатьох ідей інклюзивної економіки. Видатний американський економіст Дж. Стігліц виступає за більш рівномірний розподіл багатства та розробку політик, що сприяють економічній інклюзії. Такі американські науковці як Е. Дуффо та А. Банерджі відомі своїми дослідженнями в області боротьби з бідністю, що включають емпіричні підходи до аналізу ефективності різних візій економічної інклюзії [0; 0].

На тлі активного розвитку концептуальних засад та практичних аспектів інклюзивної економіки спостерігається зростання відповідних досліджень і в українському сегменті науковців. Проблематика інклюзивної економіки з різних сторін висвітлена у працях таких вітчизняних науковців як О. Арутюнян, А. Базилюк, М. Балджи, Ю. Власенко, А. Гуторов, М. Дідух, О. Жулин, І. Зварич, В. Карпов, Т. Корольова, І. Котова, Л. Лобоцька, В. Мініна, С. Нездоймінов, О. Носаченко, Т. Павлова, М. Пшенична, С. Степаненко, К. Тарасова, Т. Ткаліч, А. Уніят, З. Юзвін [0; 0; 0; 0; 0; 0; 0; 0; 0; 0; 14]. Вітчизняними

дослідниками активно вивчаються такі актуальні питання інклюзивної економіки: концептуальні основи інклюзивної економіки та парадигмальні засади глобальної інклюзивної циркулярної економіки (І. Зварич, А. Уніят, З. І Юзвін) [0; 0], інклюзивне економічне зростання та сталий економічний розвиток у парадигмі інклюзивної економіки (А. Базиліук, С. Дідух, О. Жулин, Л. Лобоцька, В. Мініна, Т. Ткаліч) [0; 0; 0], основні детермінанти та методичні домінанти розвитку інклюзивної економіки (О. Арутюнян, С. Степаненко) [0; 0], підходи до методики оцінки інклюзивності в економіці (Ю. Власенко) [0].

Виділення актуальних і невирішених раніше питань загальної проблеми. Попри наявність високої дослідницької активності науковців у питаннях аналізу концепту інклюзивної економіки, існує значна неупорядкованість, недостатня систематизованість теоретичних положень, що лежать в основі феномену інклюзивної економіки. Таким чином, існує об'єктивна потреба у чіткому розмежуванні та систематизації наявних наукових підходів до розуміння сутності інклюзивної економіки, що має важливе значення для їх ранжування, а також визначення реалістичності, евристичності та економічної доцільності.

Зв'язок поставленої проблематики з важливими практичними завданнями полягає у тому, що компаративний аналіз наукових підходів до визначення поняття інклюзивної економіки є важливим інструментом для формування цілісного та всебічного розуміння цієї концепції, що є необхідним для розробки ефективних стратегій, спрямованих на досягнення соціально-економічної рівності та сталого розвитку.

Мета статті – окреслити ключові критерії диверсифікації наявних теоретико-методологічних концепцій та на їх основі здійснити компаративний аналіз наукових підходів до визначення поняття інклюзивної економіки в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Аналіз інформаційної бази дозволяє визначити інклюзивну економіку як економіку персоніфіковану, тобто таку, що здатна одночасно враховувати потреби кожного члена соціуму та можливості використання наявних ресурсів [0].

М. Балджи, В. Карпов, Т. Корольова та ін. зазначають, що зазвичай «інклюзія» у суспільній свідомості пов'язується із освітою, хоча ця концепція повинна поширюватися і на інші сфери життя. Соціальна держава, втручаючись у соціальні взаємини, завдяки інклюзії гарантує дотримання соціальних прав. У Європі вважають, що доступність – це не лише можливість безперешкодного пересування, а насамперед створення умов, у яких кожна людина почувалася б комфортно, могла спілкуватися, навчатися та працювати [0, с. 39].

А. Базиліук та О. Жулин зазначають, що концепція інклюзивної економіки означає, що кожен учасник економічної системи є важливим, унікальним, цінним для суспільства і має можливості для задоволення своїх потреб. Інклюзивне економічне зростання виступає передумовою гуманного розвитку суспільства, тому воно є багатофакторним і багаторівневим процесом, основою якого є економіка максимальної зайнятості і взаємодії всіх учасників на основі поваги прав і свобод кожної людини, забезпечення гарантій безпеки та рівноправності [0, с. 21]. В свою чергу, забезпечення інклюзивного розвитку відбувається на всіх щаблях функціонування економічних систем: на рівні підприємств, регіонів, держави [11, с. 199]. Узагальнюючи поняття «інклюзивний» у контексті моделі інклюзивної економіки, дослідники виділяють декілька важливих аспектів: це сучасний підхід до економічного розвитку, що спрямовується на досягнення цілого спектру цілей, а не лише на збільшення доходів чи ВВП; підкреслює необхідність залучення всіх категорій населення до вирішення проблем економічного розвитку; передбачає рівномірний розвиток усіх регіонів і секторів економіки; має на меті зменшення нерівності та бідності через активну участь у економічному житті, а не просто через перерозподіл доходів; забезпечує відчутні зиски для широких верств населення, включаючи жінок; передбачає раціональне використання природних ресурсів та захист довкілля [0, с. 80].

Спираючись на здійснений такими авторами як М. Балджи, В. Карпов, Т. Корольова та ін. аналіз представлено у різних наукових працях поняття інклюзивності у контексті функціонування економіки, можна виділити декілька підходів до висвітлення сутності поняття «інклюзивна економіка»: гуманітарний, соціально-економічний, політико-інституційний. Назви підходів було сформульовано на основі контент-аналізу змісту представлених визначень. Очевидно, що у рамках гуманітарного підходу модель інклюзивної економіки центрується на розкритті економічного потенціалу та шляхах ефективного задоволення індивідуальних потреб кожної особистості, яка проживає у певному соціумі. Соціально-економічний підхід до визначення інклюзивної економіки центрується на справедливості та соціальній рівності, коли залучення різних верств населення до економічного життя супроводжується справедливим та пропорційним розподілом вироблених благ, що забезпечує гармонійну та стабільну життєдіяльність усієї соціальної спільноти. У відповідності до політико-інституційного підходу провідна роль у забезпеченні інклюзивного економічного зростання належить державним інституціям, що виступають провідним регулятором використання можливостей різних суб'єктів економічної діяльності. У рамках здійснення компаративного аналізу виділених підходів до визначення інклюзивної економіки було

визначено чотири критерії для порівняння: 1) зміст підходу; 2) принципи підходу; 3) провідна роль особистості / державних інституцій у забезпеченні інклюзивного економічного зростання; 4) механізми економічного розвитку, що виступають ключовими у рамках того чи іншого підходу (табл. 1).

Таблиця 1

Результати компаративного аналізу наукових підходів до визначення сутності інклюзивної економіки

Підхід	Критерії компаративного (порівняльного) аналізу			
	Зміст	Принципи	Роль особистості та державних інституцій	Механізми економічного розвитку
Гуманітарний (Світовий економічний форум – 2014 р. та 2017 р., А. Базиліук, О. Жулін, Дж. Робінсон, Д. Аджемоглу)	Забезпечення доступу усіх членів соціуму до матеріальних засобів задоволення базових потреб, толерантне ставлення до відмінностей та обмежень членів соціуму, орієнтація на максимальне розкриття потенціалу кожної людини	1) визнання важливості, унікальності та цінності кожного члена суспільства; 2) першочерговий пріоритет задоволення потреб; 3) сприяння реалізації економічного потенціалу різних верств населення	Ціннісна роль особистості (громадянина) Роль державних інституцій – другорядна	Освіта та підготовка кадрів, впровадження інновацій та технологій, використання банківської інфраструктури, розвиток підприємництва та малого бізнесу
Соціально-економічний (Європейський банк реконструкції та розвитку, Комісія інклюзивного росту та розвитку, Л. Федулова, О. Прогнімак)	Залучення до вирішення економічних питань усіх верств населення, справедливий розподіл матеріальних благ в залежності від внеску представників соціуму у процес економічного зростання	1) справедливість розподілу матеріальних благ; 2) соціальна рівність суб'єктів економічної поведінки та рівний доступ до можливостей її реалізації; 3) правовий захист економічних інтересів соціуму; 4) налагодження горизонтальних зв'язків	Провідна роль особистості (громадянина) Роль державних інституцій – координуюча	Мікрофінансування та доступ до фінансових ресурсів, соціальний захист та безпека
Політико-інституційний (Національна Асамблея людей з інвалідністю України, В. Дубровський, Е. Остром)	Політичне врегулювання економічних питань, у процесі якого враховуються інтереси всіх членів суспільства та гарантується участь в усіх сферах функціонування держави	1) уникнення суспільних конфліктів, спричинених несправедливим розподілом матеріальних благ; 2) державне регулювання економічних процесів; 3) координоване використання можливостей більшості членів суспільства для забезпечення економічного зростання	Посередницько-функціональна роль особистості (громадянина) Роль державних інституцій – провідна	Інфраструктурні інвестиції, регуляторні та інституційні реформи

Джерело: розроблено авторами на основі [0]

З опорою на зміст табл. 1 можна підсумувати, що кожен підхід може претендувати на відносну самостійність, оскільки в їх основу покладені принципово різні моделі функціонування системи економіки. Очевидним є те, що в основі гуманітарного підходу лежить індивідуалістично-особистісна модель, що підкреслює провідну роль розкриття потенціалу та задоволення потреб окремої особистості. Соціально-економічний підхід побудований на колективістичній моделі, що за акцентована не на окремій особистості, а на провідній ролі оптимального економічного функціонування соціальних груп як цілісного суб'єкта економічної поведінки. Політико-інституційний підхід заснований на державницькій моделі функціонування економіки.

Необхідно зауважити, що у рамках кожного виділеного підходу транслюється ідея активного заохочення кожного члена соціуму до продуктивної економічної діяльності. Однак результат практичної реалізації цих підходів може суттєво відрізнятись, що зумовлено їх різною ціннісною спрямованістю: у межах першого підходу кінцевим результатом є реалізація економічних потреб окремої особистості (провідна цінність потреб особистості), у рамках другого – реалізація економічних потреб та розвитку соціальної спільноти, а третій підхід у більшій мірі зорієнтований на реалізацію економічних потреб та економічного розвитку держави в цілому.

Висновки. Компаративний аналіз виступає ефективним науковим методом, що дозволяє виокремлювати змістовні характеристики різних наукових підходів в економіці. Сумісне використання контент-аналізу та компаративного аналізу дає змогу впорядкувати, систематизувати та виділити ключові характеристики абсолютно різнорідних на перший погляд підходів до визначення інклюзивної економіки. У результаті застосування контент-аналізу представлених в сучасній джерельній базі визначень інклюзивної економіки було виділено гуманітарний, соціально-економічний та політико-інституційний підходи до інклюзивної економіки. Компаративний аналіз дозволив зафіксувати суттєві відмінності між цими підходами за критеріями змісту, принципів, поглядів на роль особистості та державних інституцій, а також механізмів економічного розвитку.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з використанням математичних методів для подальшої деталізації відмінностей між різними підходами до визначення поняття інклюзивної економіки.

Список використаних джерел

1. Арутюнян О. Г. Основні детермінанти розвитку інклюзивної економіки. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2023. №3 (14). С. 8–15. DOI:[10.30857/2786-5398.2023.3.1](https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.3.1) (дата звернення: 25.05.2024).

2. Базиліук А. В., Жулин О. В. Інклюзивне зростання як основа економічного розвитку. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1. С. 19–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2015_1_5 (дата звернення: 24.05.2024).

3. Власенко Ю. Г. Міжнародні підходи до методики оцінки інклюзивності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 24 (1). С. 70–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_24%281%29_15 (дата звернення: 24.05.2024).

4. Гуторов А. О. Сутність інклюзивної економіки. *Матеріали Другої Міжнародної науково-практичної конференції «Управління розвитком соціально-економічних систем»* (11–12 квітня 2019 р.). Харків: ХНТУСГ, 2019. С. 9–11. URL: https://khntusg.com.ua/wp-content/uploads/2019/11/materiali_ii_konferencii_hntusg_11-12.04.2019.pdf (дата звернення: 25.05.2024).

5. Дідух С. М., Лобоцька Л. Л., Мініна В. О. Інклюзивна економіка як нова парадигма сталого розвитку. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 3. С. 100–107. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-3-10> (дата звернення: 24.05.2024).

6. Зварич І. Я. Парадигма глобальної інклюзивної циркулярної економіки: дис..... д-ра економ. наук: 08.00.02 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2019. 400 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/38554> (дата звернення: 23.05.2024).

7. Інклюзивна економіка: теорія і практика: монографія / Балджи М. Д., Карпов В. А., Корольова Т. С., Котова І. М., Нездоймінов С. Г., Носаченко О. А., Павлова Т. В., Тарасова К. І.; За заг. ред. Балджи М. Д. Київ: ФОП Гуляєва В. М. 2021. 367 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12740/1/Інклюзивна%20економіка%20теорія%20і%20практика.pdf> (дата звернення: 23.05.2024).

8. Кривов'язюк І. В., Бурбан О. В. Компаративний аналіз науково-методичних підходів до оцінювання вартості підприємницьких структур. *Економічний форум*. 2020. №1 (4). С. 57–63. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2020-4-7> (дата звернення: 22.05.2024).

9. Павліченко Є., Стець О., Шелудяков Р. Методологічні засади компаративного аналізу в системі юридичних досліджень. *Теорія держави і права*. 2021. №4. С. 210–214. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.32> (дата звернення: 25.05.2024).

10. Поченчук Г. М. Економічна компаративістика: інституціональні аспекти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського «Економічна теорія та історія економічної думки»*. 2016. Вип. 9. С. 18–22. URL: <http://global-national.in.ua/archive/9-2016/05.pdf> (дата звернення: 25.05.2024).

11. Пшенична М.В. Роль ESG-інвестування в забезпеченні інклюзивного розвитку підприємств, регіонів, держави. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2024. Вип. 1 (74). С. 198-201. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.74-33> (дата звернення: 24.05.2024)

12. Степаненко С. В. Методичні доміанти становлення та розвитку інклюзивної економіки. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2023. Вип. 3 (73). С. 94–100. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.73-16> (дата звернення: 23.05.2024).

13. Ткаліч Т. І. Інклюзивна економіка як модель світового економічного зростання. *Науковий вісник МНУ імені Сухомлинського*. 2018. № 1 (10). С. 94–99. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Econom-visnyk-10-17.pdf> (дата звернення: 24.05.2024).

14. Уніят А. В., З. І Юзвін. Концепція інклюзивної економіки в контексті сучасного сталого розвитку країн. *Ефективна економіка*. 2019. №2. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.2.55 (дата звернення: 24.05.2024).

REFERENCES

1. Arutiunian O. H. (2023) Osnovni determinanty rozvytku inkluzyvnoi ekonomiky [Key determinants of the development of an inclusive economy]. *Zhurnal stratehichnykh ekonomichnykh doslidzhen – Journal of Strategic Economic Studies*, vol. 3 (14), pp. 8–15. DOI:[10.30857/2786-5398.2023.3.1](https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.3.1) (accessed May 25, 2024).

2. Bazyliuk A. V., Zhulyn O. V. (2015) Inkluzyvne zrostannia yak osnova ekonomichnoho rozvytku [Inclusive growth as a basis for economic development]. *Ekonomika ta upravlinnia na transporti - Economics and management of transport*, vol. 1, pp. 19–29. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2015_1_5 (accessed May 24, 2024).

3. Vlasenko Yu. H. (2019) Mizhnarodni pidkhody do metodyky otsinky inkluzyvnosti [International approaches to the methodology of inclusiveness assessment]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*. Vol. 24 (1), pp. 70–74. Available at:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_24%281%29_15 (accessed May 24, 2024).

4. Hutorov A. O. (2019) Sutnist inkluzivnoi ekonomiky [The essence of inclusive economy]. *Materialy Druhoi Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii «Upravlinnia rozvytkom sotsialno-ekonomichnykh system»* (Kharkiv, April 11-12, 2019). pp. 9–11. Available at: https://khntusg.com.ua/wp-content/uploads/2019/11/materiali_ii_konferencii_hntusg_11-12.04.2019.pdf (accessed May 25, 2024) (in Ukrainian)

5. Didukh S. M., Lobotska L. L., Minina V. O. (2020) Inkluzivna ekonomika yak nova paradyhma staloho rozvytku [Inclusive economy as a new paradigm of sustainable development]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky - Ukrainian Journal of Applied Economics*. Tom 5, vol. 3, pp. 100–107. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-3-10> (accessed May 24, 2024).

6. Zvorych I. Ya. (2019) *Paradyhma hlobalnoi inkluzivnoi tsyrkuliarnoi ekonomiky* [The paradigm of the global inclusive circular economy]: dys.... d-ra ekonom. nauk: 08.00.02. Ternopilskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet. Ternopil, 400 p. Available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/38554> (accessed May 23, 2024).

7. Inkluzivna ekonomika: teoriia i praktyka: monohrafiia [Inclusive economy: theory and practice: monograph] / Baldzhy M. D., Karpov V. A., Korolova T. S., Kotova I. M., Nezdoiminov S. H., Nosachenko O. A., Pavlova T. V., Tarasova K. I.; za zah. red. Baldzhy M. D. (2021) Kyiv: FOP Huliaieva V. M. 367 p. (in Ukrainian). Available at: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12740/1/Інклюзивна%20економіка%20теорія%20і%20практика.pdf> (accessed May 23, 2024).

8. Kryvoviazuk I. V., Burban O. V. (2020) Komparatyvnyi analiz naukovometodychnykh pidkhodiv do otsiniuvannia vartosti pidpriemnytskykh struktur [Comparative analysis of scientific and methodological approaches to assessing the value of business structures]. *Ekonomichnyi forum - Economic Forum*, vol. 1 (4), pp. 57-63. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2020-4-7> (accessed May 22, 2024).

9. Pavlichenko Ye., Stets O., Sheludiakov R. (2021) Metodolohichni zasady komparatyvnoho analizu v systemi yurydychnykh doslidzhen [Methodological principles of comparative analysis in the system of legal research]. *Teoriia derzhavy i prava - Theory of State and Law*, vol.4, pp. 210-214. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.32> (accessed May 25, 2024).

10. Pochenchuk H. M. (2016) Ekonomichna komparatyvistyka: instyutsionalni aspekty [Economic comparativistics: institutional aspects].

Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnogo universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho «Ekonomichna teoriia ta istoriia ekonomichnoi dumky» - Scientific Bulletin of V.O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University 'Economic Theory and History of Economic Thought', vol. 9, pp. 18–22. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/9–2016/05.pdf> (accessed May 25, 2024).

11. Pshenychna M.V. (2024) Rol ESG-investuvannia v zabezpechenni inkluzyvnoho rozvytku pidpriemstv, rehioniv, derzhavy [The role of ESG investing in ensuring inclusive development of enterprises, regions, and the state]. *Naukovo-vyrobnychy zhurnal «Biznes-navihator» - Scientific and Production Journal 'Business Navigator'*, vol. 1 (74), pp. 198-201. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.74-33> (accessed May 24, 2024).

12. Stepanenko S. V. (2023) Metodychni dominanty stanovlennia ta rozvytku inkluzyvnoi ekonomiky [Methodological dominants of the formation and development of an inclusive economy]. *Naukovo-vyrobnychy zhurnal «Biznes-navihator» - Scientific and production journal 'Business Navigator'*, vol. 3 (73), pp. 94-100. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.73–16> (accessed May 23, 2024).

13. Tkalich T. I. (2018) Inkluzyvna ekonomika yak model svitovoho ekonomichnoho zrostannia [Inclusive economy as a model of global economic growth]. *Naukovyi visnyk MNU imeni Sukhomlynskoho - Scientific Bulletin of the Sukhomlynskyi National University of Ukraine*, vol. 1 (10), pp. 94-99. Available at: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Econom-visnyk–10–17.pdf> (accessed May 24, 2024).

14. Uniat A. V., Z. I Yuzvin (2019). Kontseptsii inkluzyvnoi ekonomiky v konteksti suchasnoho staloho rozvytku krain [The concept of inclusive economy in the context of modern sustainable development of countries]. *Efektyvna ekonomika - Effective economy*, vol. 2. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.2.55 (accessed May 24, 2024).

Надійшла до редакції: 17.09.2024 р.

РЕІНЖИНІРИНГ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ

<https://doi.org/10.36994/2707-4110-2024-11-38-11>

М.В. Пшенична, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та обліку

М.С. Писаренко, аспірант, ЗВО Університет «Україна»¹¹

Анотація. У статті представлено результати дослідження теоретичних засад та методичних підходів до реінжинірингу бізнес-процесів (РБП). Проведено ретроспективний аналіз теоретичних основ концепції РБП. Визначено передумови популяризації РБП в системі управління підприємством в Україні та світі. Окреслено роль кількісних і якісних методів в оцінці ефективності РБП. Ідентифіковано сутнісно-змістовні основи РБП та розкрито їх функціональний зміст. Здійснено функціональну вибірку методичних підходів до проведення РБП вітчизняними суб'єктами господарювання з огляду на цілі та інструментарій здійснення. Проведено узагальнення підходів до впровадження РБП і ідентифіковано стримувальні фактори цього процесу. Наголошено на необхідності врахування ESG-концепцій в системі реінжинірингу українськими бізнес-структурами.

Ключові слова: реінжиніринг бізнес-процесів (РБП), метод реінжинірингу бізнес процесів, глобалізація, процесинг, управління змінами, ефективність, конкурентоспроможність, сталий розвиток.

BUSINESS PROCESS REENGINEERING: THEORETICAL FOUNDATIONS AND METHODOLOGICAL APPROACHES

Mariia Pshenychna, PhD in Economics, Associate Professor of the Department

Pysarenko M., Postgraduate student majoring in Economics, University of Higher Education "Ukraine"

Abstract. This research paper reviews the theoretical foundations and methodological approaches of Business Process Reengineering (BPR), emphasizing its instrumental role in organizational transformation. Through a retrospective analysis, the study traces the theoretical evolution of BPR from its initial conceptualization by Hammer and Champy in the 1990s to its

¹¹ © М.В. ПШЕНИЧНА, М.С.ПИСАРЕНКО

© Вісник Університету «Україна», № 11 (38), 2024

current applications, showing its paradigmatic shift from incremental improvement methodologies toward radical organizational restructuring.

The methodology highlights the empirical value of integrating quantitative methods (statistical analysis, simulation modelling) with qualitative approaches (structured interviews, focus groups) in BPR implementation. The research presents a systematic analysis of BPR methodologies applicable in the Ukrainian business context: process analysis and modelling, value chain analysis, activity-based costing (ABC), 5S methodology, Six Sigma, total quality management (TQM), rapid application development (RAD) and Lean approach. Each methodology is critically evaluated on the basis of its objectives and implementation tools.

The study identifies significant barriers to the implementation of BPR in Ukrainian companies, including resource constraints, technical barriers, organizational resistance and insufficient theoretical understanding. Particular emphasis is placed on the emerging importance of Environmental, Social and Governance (ESG) paradigms in business reengineering, highlighting the imperative for Ukrainian companies to align their transformation initiatives with sustainable development principles.

The research concludes that while BPR is not new in economic theory, it remains the most viable tool for organizational adaptation to contemporary challenges. The findings emphasize that effective implementation of BPR requires a paradigm shift from incremental to revolutionary operational restructuring, underpinned by systematic analysis and comprehensive reallocation of resources, while adhering to sustainable development principles.

Keywords: business process reengineering (BPR), business process reengineering method, globalisation, processing, change management, efficiency, competitiveness, sustainable development.

Вступ. В умовах динамічного розвитку економічних процесів і зростання організаційних викликів, що спродуковані впливом глобалізаційних чинників, сучасний бізнес стикається з гострою необхідністю швидкої адаптації до змін. Динамічна трансформація ринкового середовища, зростання вимог клієнтів, інтенсивний розвиток технологій та посилення конкуренції спонукають суб'єктів господарювання шукати нові підходи до управління внутрішніми процесами. У такій ситуації реінжиніринг бізнес-процесів (РБП) виступає як одна з ключових концепцій, що забезпечує не лише покращення ефективності й продуктивності діяльності, але й суттєво підвищує конкурентоспроможність бізнесу.

Реінжиніринг передбачає глибокий перегляд існуючих бізнес-процесів для досягнення кардинальних змін у їхній структурі, що дозволяє організаціям релевантно реагувати на ринкові зміни та

економічні виклики. Це підвищує важливість наукового дослідження методології та теоретичних основ РБП для розробки нових, ефективних підходів до його впровадження. Аналіз і систематизація методичних підходів до РБП є критично важливими для розуміння і розробки алгоритмів імплементації трансформаційних змін, сконструйованих на засадах ефективного використання ендогенних можливостей, зменшення потенційних ризиків, процесної реорганізації та переформатування бізнес-процесів на користь підвищення функціональності, продуктивності та забезпечення стійкої конкурентоспроможності на ринку.

Вихідні передумови. Формулюванню ідеї про необхідність періодичної радикальної трансформації бізнес-процесів в умовах цифровізації та модернізації поглядів менеджменту, впродовж останніх 30 років присвячували свої роботи видатні зарубіжні вчені: Michael Hammer, Thomas Davenport, Paul Hirst, James Bryde, Gary Hamel, John P. Kotter, Frederick Hermann, Bill Johnson, Thomas S. Kessler, Lars G. F. Brandt. Популяризація ж ідеї РБП серед вітчизняних дослідників відбулася значно пізніше, що підтверджує менша кількість наявних публікацій та обмеженість наукових дискусій з даної теми. Тим не менш, свій внесок у розвиток концепту РБП як в сфері стратегічного управління, так і в окремих нішах підприємництва здійснили О. Федоров, В. Сухов, В. Губар, Л. Гаврилюк, І.Яковлев та ін.

Разом з тим, ідентифікація методичних підходів до РБП та узагальнення теоретичних основ даної концепції, що були б релевантними для імплементації в практику господарювання вітчизняних бізнес-структур, є актуальним об'єктом для подальших досліджень.

Мета статті полягає в систематизації та аналізі теоретичних аспектів реінжинірингу бізнес-процесів, а також у вивченні сучасних методичних підходів до його впровадження підприємницькими структурами в Україні.

Виклад основного матеріалу. Ретроспективний аналіз теоретичних основ реінжинірингу бізнес-процесів (РБП) дає підстави констатувати, що вже на початку 90-х рр. ХХ ст. групою вчених М. Хаммером та Дж. Чампі було зроблено перші аргументовані висновки щодо потенційної ефективності радикальної відмови від традиційних підходів поступових покращень діяльності на користь впровадження нових, революційних змін в структурні будови бізнес-одиниць [1]. На думку авторів, досягнення значних успіхів будь-якого продуцента лінійно пов'язано з радикальним перепроєктуванням його бізнес-процесів, кардинальними змінами в операційному циклі та стандартах роботи, що підпорядковуються меті поліпшення таких ключових показників, як вартість, якість, сервіс і швидкість діяльності.

Таким чином, стрижневі фундаментальні підходи РБП фокусуються довкола актуальних викликів робочого середовища нової ери, а саме:

- актуалізація фокусування навколо результатів, а не завдань;
- пріоритетність редизайну операційного циклу заради мінімізації впливу проблемних організаційних складових;
- інтеграція роботи з обробки інформації в діяльність з виробництва інформаційних потоків;
- поводження з географічно розподіленими ресурсами так, ніби вони централізовані;
- забезпечення взаємозв'язку паралельних процесів в робочому циклі замість інтеграції їхніх результатів;
- перенесення центрів прийняття рішень безпосередньо туди, де виконується робота, але з впровадженням оперативного контролю у сам процес;
- налагодження системи збору інформації один раз, але з першоджерела для мінімізації викривлень в ланцюгу доведення [2. с.106]

Варто зауважити, що від самого початку концепція РБП, попри її прогресивність та ідейну масштабність, являє собою компіляцію цілої низки попередніх управлінських та економічних теорій, як то модель ланцюжка створення вартості Портера [3, с.32-64] чи теорія трансакційних витрат О. Вільямсона [4].

Так, РБП розширює ідею про те, що оптимізація як окремих процесів, так і взаємозв'язків між ними, може призвести до більшої ефективності та покращення результативності організації, зниженні витрат на координацію та управління процесингом, та, з рештою, матиме значний позитивний вплив на адаптивність фірми факторам робочого середовища.

Запорукою ефективності РБП є комбінація кількісних та якісних методів. Кількісні методи включають використання статистики, імітаційного моделювання та вимірювання ефективності, що дає змогу об'єктивно проаналізувати продуктивність процесу, виявити різні вузькі місця та оцінити результати майбутніх змін. В свою чергу, якісні методи включають інтерв'ю, фокус-групи, етнографічні дослідження, що допомагають оцінити бізнес-процеси з точки зору відповідності очікуванням кадрів, а також виявити потенційні внутрішньо-організаційні бар'єри на шляху до імплементації змін [5].

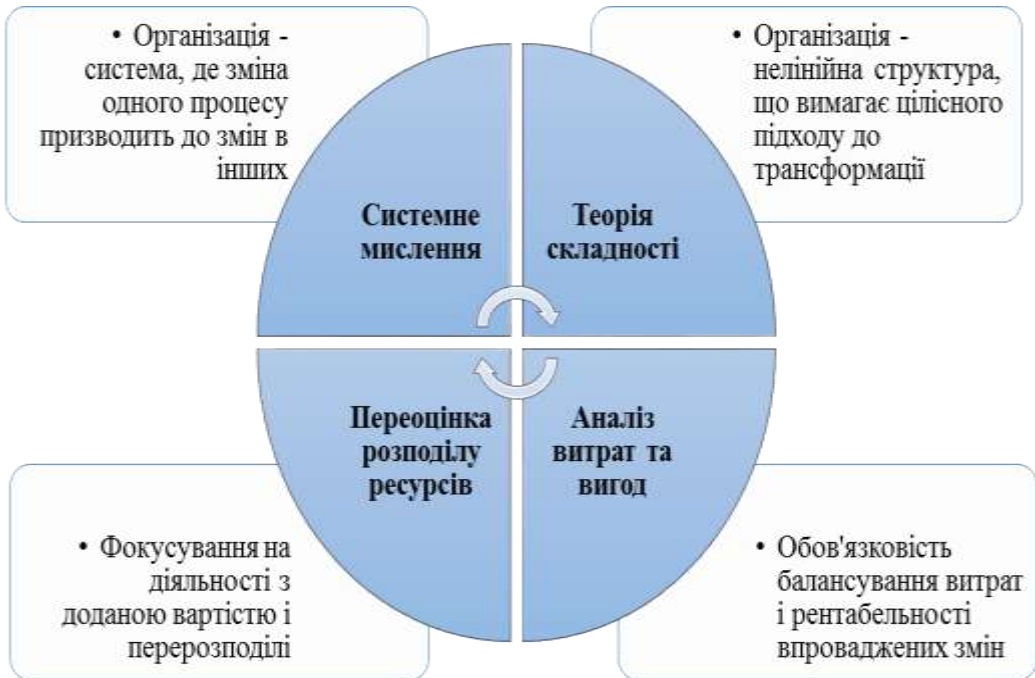

Рис.1. Концептуальні основи РБП

Джерело: складено авторами на основі [5-8].

Як видно з рис.1., проведенню РБП передують ретельний аналіз організаційної структури бізнесу в розрізі оцінки його операційної ефективності, визначення пріоритетних цілей з числа видів діяльності найвищої доданої вартості та створення відповідної архітектури (через перерозподіл робочої сили, інвестиції в нові технології, аутсорсинг периферійних функцій), мінімізація витрат на управління та координацію бізнес-процесів, оптимізацію інформаційних потоків та максимізацію доданої вартості [7]. Розуміння окреслених підходів стало основою для формування найбільш дієвих методико-методологічних підходів до провадження РБП, що сприяли б не лише збереженню його поліфункціональної цінності як стратегії розвитку бізнесу, але й концентрації змін доведеної результативності. Саме такий підхід є релевантним вимогам часу та викликам сьогодення способом виживання на ринку.

Так, найбільш життєздатними та адаптивними до реалій вітчизняного ринкового середовища є наступні методи РБП: аналіз та моделювання бізнес-процесів, аналіз ланцюга створення цінності, методика ABC, методика 5S, метод шести сигм, тотальне управління якістю, метод швидкої розробки додатків, Lean-метод, ІТ-реінжиніринг (табл. 1).

В свою чергу, кожен із представлених методичних підходів імплементації РБП вимагає значної культурної трансформації в

організації. Культурна трансформація від ієрархічної та функціонально-орієнтованої культури до культури, орієнтованої на колаборацію та процеси, є дуже важливою для досягнення критеріїв гнучкості та адаптивності, необхідних для успішного впровадження РБП [9, с.1201].

Таблиця 1

Методика і методологія реінжинірингу бізнес-процесів

<i>Метод РБП</i>	<i>Ціль</i>	<i>Інструментарій</i>
1. Аналіз та моделювання бізнес-процесів	Вивчення поточних процесів, ідентифікація недоліків і реалізація внутрішніх можливостей для процесної реорганізації	Створення моделей «as-is» та «to-be», BPMN, IDEF0, потокові діаграми
2. Аналіз ланцюга створення цінності	Визначення ключових процесів, що створюють цінність	Кластеризація етапів з високою цінністю, усунення непродуктивних процесів
3. Методика ABC (Activity-Based Costing)	Оцінка витрат на кожен етап для оптимізації ресурсів	Розподіл витрат на основі активностей, диференціація високозатратних елементів
4. Методика 5S	Організація робочого простору, у т.ч. за рахунок ESG-підходу для підвищення продуктивності	Сортування, впорядкування, чистота, стандартизація, підтримка дисципліни
5. Метод «шести сигм» (Six Sigma)	Зменшення кількості дефектів та покращення якості й ритмічності процесів	Структуризація на основі DMAIC-концепту (Define, Measure, Analyze, Improve, Control)
6. Тотальне управління якістю (TQM)	Постійний апгрейдинг процесингу	Цикл Демінга (PDCA — Plan, Do, Check, Act)
7. Швидка розробка додатків (RAD)	Швидка розробка нових процесів або оптимізація існуючих	Прототипування, інтерактивне тестування з постійною участю користувачів
8. Lean-підхід	Усунення втрат, підвищення ефективності	Виявлення семи видів втрат, інструменти Kanban, методологія Just in Time

Джерело: узагальнено авторами на основі [2, 9, 10].

Можна виділити декілька підходів до впровадження РБП, заснованих на методології та теоретичних основах реінжинірингу:

1. Традиційний водоспадний підхід – є лінійним і послідовним за своєю природою, що передбачає перехід від однієї фази до іншої, і включає етапи планування, аналізу, розробки, впровадження, а потім оцінювання. Він найкраще підходить, коли вимоги до проекту досить чітко визначені, а середовище стабільне; він в жодному разі не є гнучким або адаптивним до змін.

2. Гнучкий та ітерактивний підходи – являють собою інкрементний розвиток з акцентом на безперервний зворотній зв'язок, що супроводжується адаптивністю до вимог, які змінюються. Прикладом з цієї категорії є PRISM - Інтегрована спіральна модель реінжинірингу процесів (Process Reengineering Integrated Spiral Model).

Гнучкі підходи добре поєднуються зі складними проектами, де вимоги є невизначеними завчасно. Вони забезпечують значну гнучкість і швидкість реагування на різноманітні зміни.

3. Гібридні підходи – поєднують в собі водоспадний та гнучкий підходи. Вони об'єднують найкращі методи, щоб відповідати специфіці конкретного проекту РБП. Такий підхід дозволяє адаптувати процес для відповідності складності і профілю ризиків проекту до обставин середовища підприємства.

Попри наявність різноманітних сценаріїв здійснення РБП, імплементація революційних змін супроводжується значним опором у представників українського бізнес-середовища. Так, чимало авторів [7, 9-11] наголошують на присутності стримувальних факторів, серед яких: обмеженість ресурсів, технічні бар'єри, кадровий супротив змінам, низька обізнаність з теоретико-методичних засад РБП. Окреслені аспекти підсилюються ще й відносно нещодавнім переходом українських національних стратегій економічного розвитку у вектор сталого розвитку і орієнтацію на ESG-ініціативи. Тому проведення подальших досліджень впливу ESG на процесний реінжиніринг виступає вкрай актуальним предметом майбутніх досліджень науковців і практиків, заради забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання й зміцнення фінансової стійкості національних бізнес-структур в умовах глобальних змін.

Висновки. Ідея реінжинірингу бізнес-процесів не є новітньою в контексті економічної думки, але виступає найбільш дієздатним та прогресуючим інструментом забезпечення адаптивності суб'єктів господарювання до викликів нової доби. Саме РБП є новою парадигмою управління бізнесом, яка передбачає відмову від поступових трансформацій на користь революційних змін в операційних структурах. Спираючись в своїй концепції на перевагах системного мислення, теорії складності, аналізі витрат та вигод, а також на переоцінці розподілу ресурсів, РБП набув широкого методико-методологічного апарату. Зважаючи на новітні глобальні тенденції і макроекономічні загрози, вітчизняним підприємствам для досягнення стійкої конкурентоспроможності на ринку, забезпечення максимальної ефективності господарювання та реалізації свого потенціалу, слід приділити особливу увагу питанням адаптації РБП до сучасних вимог ESG-концепції як пріоритетної сфери перетворень бізнесу. Реалізація окреслених підходів дозволить віднайти найкращі альтернативні варіанти бізнес-процесингу, підвищити соціальну свідомість та відповідальність бізнесу в контексті реалізації принципів сталого розвитку як єдино вірного шляху розвитку цивілізованого світу.

Список використаних джерел

1. Hammer, M., & Champy, J. (1993). Reengineering the corporation: A manifesto for business revolution. *Business Horizons*, 36 (5), 90–91. URL: [https://doi.org/10.1016/s0007-6813\(05\)80064-3](https://doi.org/10.1016/s0007-6813(05)80064-3) (дата звернення: 24.10.2024).

2. Abdolvand, N., Ferdowsi, Z., & Albadvi, A. (2007). Towards a unified perspective of Business Process Reengineering methodologies. *International Journal of Technology Transfer and Commercialisation*, 6(1), 100-111. <https://doi.org/10.1504/ijttc.2007.014546>

3. Porter M. E. (1985). Technology and competitive advantage. *Journal of business strategy*, 5(3), 60–78.

4. Williamson, Oliver E., *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications: A Study in the Economics of Internal Organization* (1975). University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship. URL: <https://ssrn.com/abstract=1496220> (дата звернення: 25.10.2024)

5. Davenport, T.H. and Short, J.E. (1990) The New Industrial Engineering: Information Technology and Business Process Redesign. *Sloan Management Review*, 31, 11-27.

6. Wang, P., Wen, Y., Zhou, Y., Li, S., & Zhang, X. (2024). Sustainable design: Circular innovation design method under process reengineering. *Heliyon*, 10(15), e35251. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e35251>

7. Wanxin, X., & Marharyta, L. (2023). Research on business process reengineering of real estate enterprises. *Market Infrastructure*, 75. <https://doi.org/10.32782/infrastruct75-11>

8. Pshenychna, M. (2024). Reengineering business processes in the context of ensuring inclusive development of enterprises. *Економіка розвитку систем*, 5 (2), 59-62. URL: <https://doi.org/10.32782/2707-8019/2023-2-8>

9. Popoola, N. O. A., Adama, N. H. E., Okeke, N. C. D., & Akinoso, N. a. E. (2024). Cross-industry frameworks for business process reengineering: Conceptual models and practical executions. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 22(1), 1198–1208. <https://doi.org/10.30574/wjarr.2024.22.1.1201>

10. Hameed, N. S. S., Salamzadeh, Y., Rahim, N. F. A., & Salamzadeh, A. (2021). The impact of business process reengineering on organizational performance during the coronavirus pandemic: moderating role of strategic thinking. *Foresight*, 24(5), 637–655. <https://doi.org/10.1108/fs-02-2021-0036>

Пшенична, М. (2022). Вплив повномасштабної російсько-української війни на практику імплементації ESG-підходів вітчизняними

підприємствами. *Економіка та суспільство*, 46. URL:
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-64>

Надійшла до редакції: 17.08.2024 р.

ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК ЯК ЗАСІБ ЗМЕНШЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ ТА БІДНОСТІ НА МАКРОРІВНІ

<https://doi.org/10.36994/2707-4110-2024-11-38-12>

М.В. Пшенична, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та обліку

С.О. Прісняк, аспірант, ЗВО Університет «Україна»¹²

Стаття присвячена дослідженню ефективності інклюзивного розвитку в контексті вирішення проблеми економічної нерівності та бідності на макrorівні. На основі аналітичних даних окреслено актуальний стан проблеми бідності в світі. Визначено, що імплементація концепції інклюзивного розвитку в економічні стратегії макrorівня є ефективним інструментом створення сприятливих умов для безбар'єрного доступу до ресурсів всіма членами суспільства. Виокремлено етапи еволюції концепції інклюзивного розвитку за період з 1950-х років до сьогодення та наведено характеристику кожного з них. Ідентифіковано відмінності між традиційним та інклюзивним розвитком економіки. Проведено змістову типологізацію ефективності інклюзивного розвитку відповідно до рівнів імплементації його засад. Здійснено авторську деталізацію векторів інклюзивного розвитку як засобів релевантного реагування на наявні макроекономічні виклики. Окреслено вектори подальших досліджень та наголошено на ефективності впровадження політики інклюзивного розвитку на макrorівні по відношенню до вирішення соціально-економічних проблем в середині країни.

Ключові слова: інклюзивний підхід, інклюзивний розвиток, економічна нерівність, сталий розвиток, бідність, економічне зростання, політика боротьби з бідністю.

INCLUSIVE DEVELOPMENT AS A MEANS OF REDUCING ECONOMIC INEQUALITY AND POVERTY AT THE MACRO LEVEL

Mariia Pshenychna, Candidate of Economic sciences,

Associate Professor of the Department of Finance and Accounting, University «Ukraine»

Serhii Prisniak, PhD student, University «Ukraine»

¹² © М.В.ПШЕНИЧНА, С.О.ПРІСНЯК

© Вісник Університету «Україна», № 11 (38), 2024

Abstract. The article is devoted to the study of the effectiveness of inclusive development in the context of solving the problem of economic inequality and poverty at the macro level. On the basis of analytical data, the current state of the problem of poverty in the world is outlined. It is determined that the implementation of the concept of inclusive development in macro-level economic strategies is an effective tool for creating favourable conditions for barrier-free access to resources by all members of society. The stages of evolution of the concept of inclusive development for the period from the 1950s to the present are allocated and each of them is described. The differences between traditional and inclusive economic development are identified. A substantive typology of the effectiveness of inclusive development is carried out according to the levels of implementation of its principles. The author provides a detailed description of the vectors of inclusive development as a means of responding to existing macroeconomic challenges. The author outlines the vectors for further research and emphasises the effectiveness of implementing inclusive development policy at the macro level in relation to solving socio-economic problems within the country.

Keywords: inclusive approach, inclusive development, economic inequality, sustainable development, poverty, economic growth, anti-poverty policy.

Вступ. У сучасному глобалізованому світі економічна нерівність та бідність є одними з найбільших викликів, що стоять перед людством. Ці проблеми не лише поглиблюють соціальні розриви, але й створюють серйозні перешкоди для стійкого розвитку. Згідно з аналітичними даними Світового банку, представленими в «Звіті про бідність, процвітання та планету 2024: шляхи виходу з полікризи», майже половина населення планети живуть на рівні низьких та критично низьких показників доходу (менше, ніж 6,85 дол. США на день), що за наявних темпів економічного розвитку унеможлиблює подолання бідності на макрорівні в найближче століття [1].

Дослідження глобальних трендів рівня економічного добробуту дає підстави констатувати, що майже 700 млн. людей (8,5% світового населення) сьогодні живуть менш ніж на 2,15 дол. США на день, тоді як у 2030 році кількість осіб у стані крайньої бідності (менше 1,90 дол. США на день) зросте до 7,3% [2]. Зокрема, епіцентром надзвичайності бідності в геополітичному плані залишаться країни з історично низьким економічним зростанням і нестабільністю, багато з яких знаходяться в Африці на південь від Сахари.

Бідність та високий рівень економічної нерівності здійснюють визначальний вплив на загальний соціально-економічний поступ людства, обмежуючи доступ до якісної освіти, медичних послуг,

можливостей для професійного зростання тощо, що в свою чергу поглиблює цикли бідності та соціальної ізоляції.

Попри зменшення кількості економік із високою нерівністю доходів впродовж останнього десятиліття, для понад 1,7 млрд. осіб (20% світового населення) ситуація лишається критичною. В цьому контексті пошук шляхів вирішення наявних макроекономічних диспропорцій вимагає підбору дієвих та перспективних стратегічних рішень. Одним з таких інструментів є інклюзивний розвиток, що передбачає створення сприятливих умов безбар'єрного доступу до ресурсів всіма членами суспільства [3].

Інклюзивний розвиток сприяє не лише зменшенню бідності, але й підвищенню соціальної згуртованості, економічної стабільності та загального добробуту національних і глобальних систем. Для ключових міжнародних інституцій та фінансових організацій, таких як ООН та Група Світового банку, ідея імплементації інклюзивного підходу та досягнення Цілей сталого розвитку є пріоритетними векторами діяльності [4], що сприяє поширенню фундаментальних основ інклюзивності цивілізованим світом. Відтак, забезпечення переходу до інклюзивного розвитку не на умовах декларативності, а в контексті фундаментальної трансформації векторів розвитку національних економічних систем є актуальним викликом сьогодення, що підвищує цінність досліджень даної тематики науковцями і практиками.

Вихідні передумови. Дослідженню теоретичних, методологічних і методичних засад інклюзивного розвитку, інклюзивного зростання, особливостей становлення інклюзивних інститутів у національному господарстві й суспільстві загалом присвятили свої праці Д. Аджемоглу, І. Алі, Дж. Бланк, В. Вей, Дж. Гупта, М. Држенік, Н. Поу, Г. Ран'яр, Дж. Робінсон, М. Рос-Тонен, Р. Саманс, Г. Сан, Р. Канбур, Г. Корріган, Д. Крейг, К. Поланьї, Д. Портер та багато інших. Серед вітчизняних учених-дослідників слід відзначити внески А. Базилюка, О. Жуліна, Т. Зінчук, Н. Куцмус, О. Прогнімак.

Разом з тим, фундаментальні наукові праці не містять комплексного дослідження парадигми інклюзивного розвитку макроекономічних систем, фокусуючи увагу лише на окремих аспектах її впровадження. Таким чином, лишається не до кінця опрацьованим питанням теоретико-методологічного підґрунтя інклюзивного розвитку та взаємозв'язку між впровадженням засад інклюзивної економіки й показниками економічного добробуту країни в цілому.

Метою статті є проведення дослідження теоретичних засад інклюзивного розвитку як механізму зниження економічної нерівності та бідності на макрорівні, а також обґрунтування необхідності впровадження до національних стратегій політик економічної безбар'єрності, спрямованих на забезпечення рівного доступу до

економічних можливостей для всіх соціальних груп на різних рівнях макросистем.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі глобалізаційних змін, геополітичної нестабільності та масштабних економічних викликів все більшої актуальності набувають концепції інклюзивного розвитку як інструменту зменшення економічної нерівності та бідності на макrorівні, а також як драйверу впровадження ефективних стратегій досягнення Цілей сталого розвитку.

Інклюзивний розвиток як макроконцепція має глибокі корені та багаторічну історію, що відображає зміни у підходах до економічного зростання та соціальної справедливості. Від свого зародження в середині ХХ століття до сьогодення концепція інклюзивного розвитку пройшла кілька етапів еволюції [5]:

Етап I. Післявоєнний період та початок розвитку (1950-ті - 1970-ті роки)

У післявоєнний період багато країн світу зосередилися на відновленні та швидкому економічному зростанні. Економічна політика того часу часто ставила пріоритет на швидке індустріальне зростання, що призводило до значних соціальних і економічних нерівностей. В цей час з'явилися перші ідеї про необхідність більш рівномірного розподілу економічних вигод, що заклало основи інклюзивності.

Етап II. Актуалізація соціальних аспектів економічних процесів (1980-ті - 1990-ті роки)

У 1980-х роках зростає усвідомлення того, що економічне зростання саме по собі не гарантує покращення якості життя для всіх верств населення. Міжнародні організації, такі як ООН та Світовий банк, починають активніше розглядати соціальні аспекти економічного розвитку, підкреслюючи важливість боротьби з бідністю та нерівністю.

Етап III. Формування концепції інклюзивного розвитку (2000-ті роки)

На початку 2000-х років концепція інклюзивного розвитку отримує чіткіші контури. Світовий банк, ООН та інші міжнародні організації формулюють принципи інклюзивного розвитку, які базуються на рівних можливостях, справедливому розподілі економічних вигод та участі всіх громадян у процесах прийняття рішень. У цей період розробляються перші глобальні стратегії та політики, спрямовані на забезпечення інклюзивного розвитку.

Етап IV. Впровадження інклюзивних політик (2010-ті роки – 2020-ті роки)

У 2010-х роках інклюзивний розвиток стає ключовим елементом багатьох національних та міжнародних програм. ООН приймає Цілі сталого розвитку (ЦСР), де інклюзивний розвиток займає центральне місце, особливо в контексті подолання бідності та зменшення

нерівності. Країни по всьому світу починають впроваджувати політики, що сприяють інклюзивному економічному зростанню, враховуючи національні та регіональні особливості.

Етап V. Сучасний контекст та виклики (2020-ті роки до сьогодні)

Сьогодні концепція інклюзивного розвитку стикається з новими викликами, такими як глобалізація, цифрова трансформація, пандемічні загрози та зміни клімату. Реакцією на ці виклики стає сепарація нових підходів та інструментів забезпечення рівного доступу до можливостей в умовах швидких змін. Зміст інклюзивного розвитку прогресує та все більше інтегрується в національні стратегії забезпечення прогресу, акцентуючи увагу на сталому розвитку, соціальній справедливості та економічній стійкості.

Таким чином, стає зрозумілим, що еволюція концепції інклюзивного розвитку є релевантним вимогам часу механізмом протидії економічному дисбалансу, що виникає під впливом глобалізації та прогресу соціально-економічних процесів. Інклюзивність відображає зростаюче усвідомлення важливості соціальної справедливості та рівних можливостей у процесах економічного зростання як передумови колективного добробуту. Тож, від перших ідей про необхідність більш рівномірного розподілу економічних вигод до сучасних стратегій та політик, спрямованих на забезпечення інклюзивного розвитку, ця концепція пройшла значний шлях, стаючи ключовим елементом сучасної економічної думки та практики [6].

Відмінності між інклюзивним та традиційним розвитком відображають різні підходи до економічного зростання та соціальної справедливості (табл. 1). Традиційний розвиток, зосереджений на швидкому економічному зростанні, часто нехтує соціальними аспектами, що призводить до збільшення нерівності та бідності. Інклюзивний розвиток, навпаки, ставить за мету забезпечення рівних можливостей та справедливого розподілу ресурсів, що сприяє стійкому та справедливому економічному розвитку.

Як видно з даних таблиці 1, інклюзивний розвиток, попри наявність чіткої вертикалі програмних рішень та централізованості ініціатив, все ж, потребує підтримки та співучасті регіональних структур, суб'єктів підприємництва та проактивних громадських рухів. Готовність відмовитися від екстенсивних сценаріїв забезпечення добробуту заради досягнення стратегічних цілей сталого розвитку має бути спільно визнаною політикою та філософією побудови економічного середовища.

Як відмічали західні економісти, прихильники інституціональної теорії інклюзивної економіки Д. Аджемоглу і Дж. Робінсон: «...інклюзивними слід вважати ті інститути, які не лише дозволяють,

але й стимулюють участь великих груп населення в економічному житті, що дає змогу найліпше використовувати їх таланти й компетенції, залишаючи, до того ж, права вільного вибору місця роботи та придбання економічних благ» [8, с. 87].

Таблиця 1

Відмінності між інклюзивним та традиційним розвитком економіки

АСПЕКТ	ТРАДИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК	ІНКЛЮЗИВНИЙ РОЗВИТОК
МЕТА	ШВИДКЕ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ, ВИМІРЮВАНЕ ПОКАЗНИКАМИ ВВП	ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ДОСТУПУ ДО РЕСУРСІВ ДЛЯ ВСІХ ГРОМАДЯН
ФОКУС	ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ, ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРОГРЕС, ЗБІЛЬШЕННЯ ОБСЯГІВ ВИРОБНИЦТВА	СПРАВЕДЛИВИЙ РОЗПОДІЛ ЕКОНОМІЧНИХ ВИГОД, СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ЗМЕНШЕННЯ БІДНОСТІ
СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ	ДРУГОРЯДНІ, ЧАСТО ЗАЛИШАЮТЬСЯ НА ДРУГОМУ ПЛАНІ	ІНТЕГРОВАНІ В ЕКОНОМІЧНУ ПОЛІТИКУ, ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ РІВНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНУ СПРАВЕДЛИВІСТЬ
МЕТОДИ	ВЕЛИКІ ІНВЕСТИЦІЇ В ІНФРАСТРУКТУРУ, ПРОМИСЛОВІСТЬ ТА ТЕХНОЛОГІЇ	КОМПЛЕКСНІ ПІДХОДИ, ЩО ПОЄДНЮЮТЬ ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
РОЗПОДІЛ РЕСУРСІВ	РЕСУРСИ ЧАСТО НЕРІВНОМІРНО РОЗПОДІЛЕНІ, ЗБІЛЬШУЮЧИ ЕКОНОМІЧНУ НЕРІВНІСТЬ	РІВНОМІРНИЙ РОЗПОДІЛ ЕКОНОМІЧНИХ ВИГОД МІЖ РІЗНИМИ ВЕРСТВАМИ НАСЕЛЕННЯ
УЧАСТЬ ГРОМАДЯН	ОБМЕЖЕНА УЧАСТЬ ГРОМАДЯН У ПРОЦЕСАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ	АКТИВНА УЧАСТЬ ГРОМАДЯН У ПРОЦЕСАХ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЧЕРЕЗ КОНСУЛЬТАЦІЇ ТА ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ
ПРІОРИТЕТНІ ГРУПИ	ПРІОРИТЕТ НАДАЄТЬСЯ ВЕЛИКОМУ БІЗНЕСУ ТА ПРОМИСЛОВОСТІ	ОСОБЛИВА УВАГА ПРИДІЛЯЄТЬСЯ НАЙБІЛЬШ ВРАЗЛИВИМ ГРУПАМ НАСЕЛЕННЯ
РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК	КОНЦЕНТРАЦІЯ РОЗВИТКУ В МІСЬКИХ ЦЕНТРАХ, СІЛЬСЬКІ РАЙОНИ ЗАЛИШАЮТЬСЯ МЕНШ РОЗВИНЕНИМИ	ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОГО ДОСТУПУ ДО РЕСУРСІВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ВСІХ РЕГІОНІВ КРАЇНИ.
СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА	ОБМЕЖЕНА, НЕДОСТАТНЬО ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ БОРОТЬБИ З БІДНІСТЮ	ІНТЕГРОВАНА ЧАСТИНА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ, ЗАБЕЗПЕЧУЄ СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ТА ПІДТРИМКУ
ОЦІНКА РОЗВИТКУ	ВИМІРЮЄТЬСЯ ПЕРЕВАЖНО ЕКОНОМІЧНИМИ ПОКАЗНИКАМИ, ТАКИМИ ЯК ВВП	ВИМІРЮЄТЬСЯ НЕ ЛИШЕ ЕКОНОМІЧНИМИ ПОКАЗНИКАМИ, АЛЕ Й РІВНЕМ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ ТА ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ
ЕКОНОМІЧНА СТІЙКІСТЬ	ОРІЄНТОВАНИЙ НА КОРОТКОСТРОКОВЕ ЗРОСТАННЯ.	ОРІЄНТОВАНИЙ НА СТІЙКЕ ДОВГОСТРОКОВЕ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

Джерело: розроблено авторами на основі [7].

В свою чергу, на основі сформованих узагальнень А. Гуторова, різновиди інклюзії мають різну ефективність на різних рівнях імплементації, що представлено на рис.1.

Рис. 1. Структурно-змістова типологізація інклюзивного розвитку на макрорівні

Джерело: складено на основі [9, 10].

З огляду на втрату ефективності традиційного підходу у вирішенні питань економічної нерівності в умовах пересічних викликів, які включають повільне економічне зростання, пандемію, високий борг, конфлікти та нестабільність, а також кліматичні потрясіння, - інклюзивний розвиток як концепція ставить за мету подолання цих викликів шляхом створення комплексу умов досягнення структурної ефективності системи (табл. 2).

Вектори інклюзивного розвитку відповідно до наявних викликів

ДРАЙВЕРИ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ	ВЕКТОР ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ	ЗАХОДИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ПОЛІТИКИ
НЕРІВНИЙ ДОСТУП ДО РЕСУРСІВ	<i>ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОДОСТУПНОСТІ БАЗОВИХ БЛАГ, РЕСУРСІВ І МОЖЛИВОСТЕЙ</i>	1) Розвиток інфраструктури для забезпечення базових послуг (вода, транспорт, цифрові технології); 2) розширення доступу до фінансових продуктів і програм кредитування.
КОРУПЦІЯ ТА НЕЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ	<i>ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ</i>	1) Прозорість і підзвітність в питаннях розподілу ресурсів; 2) антикорупційні програми та судова реформа для посилення державної довіри
НЕРІВНИЙ ДОСТУП ДО ОСВІТИ	<i>ІНКЛЮЗИВНИЙ ПІДХІД ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНИХ І СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ</i>	1) Відкритість і інклюзивність освіти, професійний розвиток та доступ до нових технологій; 2) соціальні програми підтримки всіх верств населення
МОНОПОЛІЇ ТА ОЛІГОПОЛІЇ	<i>АНТИМОНОПОЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКА МАЛОГО БІЗНЕСУ ЯК ПУШЕРІВ ІНКЛЮЗИВНИХ ЗМІН НА МІСЦЯХ</i>	1) Антимонопольна політика для забезпечення конкуренції та обмеження олігархічного контролю; 2) підтримка малих і середніх підприємств-флагманів інклюзивного підходу через державні програми, гранти, пільгове кредитування тощо
КУЛЬТУРНА ДИСКРИМІНАЦІЯ, ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ, КОЛОНІАЛЬНА СПАДЩИНА	<i>СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗИЯ ТА РІВНІСТЬ У ПРАВОВОМУ ПОЛІ</i>	1) Антидискримінаційне законодавство та державна політика толерантності; 2) підтримка культурного різноманіття та прав меншин через інтеграцію інклюзивних принципів побудови громадянського суспільства

Джерело: складено на основі [11].

Як видно з таблиці 2, інклюзивний розвиток може бути ефективним засобом для подолання системних проблем нової епохи. Включення всіх груп населення в економічний процес через забезпечення рівного доступу до ресурсів, освіти, охорони здоров'я,

технологій та фінансових послуг сприяє зниженню економічної нерівності та бідності, що, в свою чергу, веде до стійкого економічного зростання та підвищення добробуту всього суспільства.

Висновки. В умовах глобалізації соціально-економічних процесів та побудови тісних міжнародних зав'язків, проблема бідності та економічної нерівності є кризовим фактором та загрозою економічним безпекам національного рівня. В цьому контексті популяризація ідеї інклюзивного розвитку та впровадження ключових його положень в практику господарювання макросистем є ефективним інструментом договору колективної відповідальності за безбар'єрний розвиток цивілізації.

Маючи в своєму арсеналі функціонально диверсифікований набір інклюзивних практик, адаптованих під потреби різних рівнів макросистем, інклюзивний підхід забезпечує створення належних умов, за яких всі члени суспільства набувають рівних можливостей для розвитку та доступу до ресурсів. Таким чином, формування ефективної політики інклюзивного розвитку на макрорівні не лише сприяє вирішенню глобальних проблем економічної нерівності, але й формує оптимальне підґрунтя для соціально-економічного поступу в середині країни, підвищує соціальну згуртованість, економічну стабільність та добробут. Окреслені чинники роблять подальші дослідження організаційно-економічного механізму забезпечення інклюзивного розвитку держави в контексті макро- та мікрорівнів гостро актуальними.

Список використаних джерел

1. Poverty, Prosperity, and Planet Report. Pathways Out of the Polycrisis. (2024). URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/poverty-prosperity-and-planet> (дата звернення: 03.06.2024)

2. Chandy, L., Ledlie, N. A., & Penciakova, V. (2017). The Final Countdown: Prospects for Ending Extreme Poverty by 2030. Brookings Institution. Available at: <https://www.brookings.edu/research/the-final-countdown-prospects-for-ending-extreme-poverty-by-2030/> (дата звернення: 02.06.2024)

3. Інклюзивна економіка: шлях до соціальної рівності та економічного розвитку [Текст] : монографія / І.О. Цимбалюк, Н.В. Павліха. – Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 320 с.

4. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. UNDP. 2018. URL: <https://www.undp.org/ukraine/publications/transforming-our-world-2030-agenda-sustainable-development> (дата звернення: 01.06.2024)

5. Бродовська О. Г. Глобальна інклюзивна економіка в умовах новітніх трансформаційних викликів. моногр. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 342 с.

6. Пшенична М.В. (2024) Роль ESG-інвестування в забезпеченні інклюзивного розвитку підприємств, регіонів, держави. *Бізнес-навігатор*. №1 (74), 198-201. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.74-33> (дата звернення: 01.06.2024)

7. Інклюзивні інститути забезпечення розвитку економіки України : колективна монографія / [Бобух І.М., Кіндзерський Ю.В., Фащевська О.М. та ін.] : НАН України, ДУ «Ін-тут екон. та прогнозув. НАН України. [Електронні дані] –К., 2023. 360 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Ukraine-inclusive-institutes-economy-development.pdf> (дата звернення: 01.06.2024)

8. Аджемоглу Д., Дж. А. Робінсон. Чому нації занепадають? Походження влади, багатства і бідності / (пер. з англ. О.Демянчук) К. : Наш формат, 2022. - 440 с.

9. Гуторов А. О. Теоретико-методологічні засади інклюзивного розвитку національної економіки. *Бізнес Інформ*. 2018. № 11. С. 48–54.

10. Porter D., Craig D. The Third Way and the Third World: Poverty Reduction and Social Inclusion in the Rise of “Inclusive” Liberalism. *Review of International Political Economy*. 2004. Vol. 11. No. 2. P. 387–423.

11. International Labour Organization. (2020). *World Employment and Social Outlook: Trends 2020*. International Labour Office. URL: <https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/2020/lang--en/index.htm> (дата звернення: 01.06.2024).

Надійшла до редакції: 25.08.2024 р.

УДК 65.012.12:339.137.2

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Самофалова М.О., к.е.н., доцент кафедри управління та
адміністрування, ЗВО Університет «Україна»,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3272-4372>

Максимук І.О., магістр 2-го року навчання спеціальності 073
«Менеджмент»¹³

Анотація. У статті розглянуто підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства, зокрема класифікацію методів оцінки конкурентоспроможності підприємства, що передбачає їх поділ на окремі групи за певною ознакою. Найчастіше такою ознакою виступає форма представлення результатів оцінки, відповідно до якої виділяють графічні, матричні, розрахункові та комбіновані (розрахунково-матричні, розрахунково-графічні) методи. Розглянуто розрахункові методи оцінки конкурентоспроможності підприємства такі як специфічні та комплексні. Проблеми застосування інтегрального показника конкурентоспроможності пов'язані з методологічними труднощами його кількісного розрахунку, що приводять до дуже широкого застосування експертних оцінок, внаслідок чого адекватність реальності самих результатів розрахунків викликає зрозумілі сумніви. Різні автори обґрунтовують різні групи чинників, які необхідно включати в сукупний (інтегральний, груповий) показник. Крім того, пропонуються різні способи здійснення експертних оцінок, а часто просто указується, що «вагові коефіцієнти визначаються експертно». Тому, серед методів оцінки інтегрального показника конкурентоспроможності нами прийнято використовувати методику автора Маслюк О. В., де оцінка конкурентоспроможності підприємства охоплює всі найбільш важливі оцінки господарської діяльності промислового підприємства, виключає дублювання окремих показників, дозволяє швидко і об'єктивно отримати картину положення підприємства на галузевому ринку. Використання в ході оцінки порівняння показників за різні проміжки часу дає можливість застосовувати цей метод як варіант оперативного контролю окремих служб.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні переваги, метод, оцінка конкурентоспроможності, показник.

¹³ © М.О.САМОФАЛОВА, І.О.МАКСИМУК

© Вісник Університету «Україна», № 11 (38), 2024

Methodological approaches to assessing the competitiveness of an enterprise

Samofalova M.O., PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management and Administration, National University of Ukraine,

Maksymuk I.O., 2nd year master's student, specialty 073 "Management"

Abstract. The article considers approaches to assessing the competitiveness of an enterprise, in particular, the classification of methods for assessing the competitiveness of an enterprise, which involves their division into separate groups according to a certain feature. Most often, such a feature is the form of presentation of the assessment results, according to which graphical, matrix, calculation and combined (calculation-matrix, calculation-graphical) methods are distinguished. The article considers calculation methods for assessing the competitiveness of an enterprise, such as specific and complex. The problems of using the integral competitiveness indicator are related to methodological difficulties in its quantitative calculation, which lead to a very wide use of expert assessments, and as a result, the adequacy of the reality of the calculation results themselves raises understandable doubts. Different authors justify different groups of factors that should be included in the aggregate (integral, group) indicator. In addition, different ways of making expert assessments are proposed, and often it is simply stated that "weighting coefficients are determined by experts".

Therefore, among the methods for assessing the integral indicator of competitiveness, we decided to use the methodology of the author Masliuk O. V., where the assessment of competitiveness of an enterprise covers all the most important assessments of economic activity of an industrial enterprise, eliminates duplication of individual indicators, and allows to quickly and objectively obtain a picture of the position of the enterprise in the industry market. The use of comparison of indicators for different periods of time in the course of the assessment makes it possible to use this method as an option for operational control of individual services.

Keywords: competitiveness, competitive advantages, method, assessment of competitiveness, indicator.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку глобалізованої економіки передбачає функціонування підприємств в умовах постійної конкуренції. Оцінка конкурентоспроможності підприємства є важливою умовою його перемоги у конкурентній боротьбі. У ситуації, коли чимало аналогічних підприємств на ринку здійснює свою діяльність, важливим є правильне визначення рівня конкурентоспроможності підприємства

та конкурентних переваг. Вдале використання цих переваг є ключовими факторами формування власної стратегії перемоги підприємства у конкурентній боротьбі.

Аналіз останніх публікацій. Питання управління конкурентоспроможністю підприємств досліджено у наукових працях як українських вчених С.М. Клименко, О.С. Дуброва, Д.О. Барабась, Т. В. Омельяненко, А. В. Вакуленко, Н. В. Мішеніна, О.В. Маслюк, так і зарубіжних - М. Портера та ін. Незважаючи на значні досягнення в теорії й практиці управління конкурентоспроможністю підприємства є ряд проблем, які залишаються предметом дискусій і обговорень вчених-економістів і потребують подальшої розробки. Зокрема, потребують доопрацювання питання оцінки та методичних підходів конкурентоспроможності продукції та підприємства.

Мета статті - аналіз існуючих підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємства і розробка практичних рекомендацій щодо оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства.

Виклад основного матеріалу. Класифікація методів оцінки конкурентоспроможності підприємства передбачає їх поділ на окремі групи за певною ознакою. Найчастіше такою ознакою виступає форма представлення результатів оцінки, відповідно до якої виділяють графічні, матричні, розрахункові та комбіновані (розрахунково-матричні, розрахунково-графічні) методи [1].

Графічний метод оцінки конкурентоспроможності базується на побудові так званої “Радіальної діаграми конкурентоспроможності” або “Багатокутника” конкурентоспроможності”[2]. що зображено на рис.1.

Побудова багатокутників здійснюється наступним чином:

- коло ділиться радіальними оціночними шкалами на рівні сектори, кількість яких дорівнювала кількості обраних критеріїв;
- шкали на радіальних прямих було градуюються так, щоб всі значення критеріїв знаходилися всередині оціночного кола;
- значення критеріїв збільшувалися по мірі віддалення від центра кола;
- на кожній вісі з використанням відповідного масштабу вимірювання позначаються точки, що відповідають значенням критеріїв;
- по точках проводиться ламана лінія, яка і сформує багатокутник.

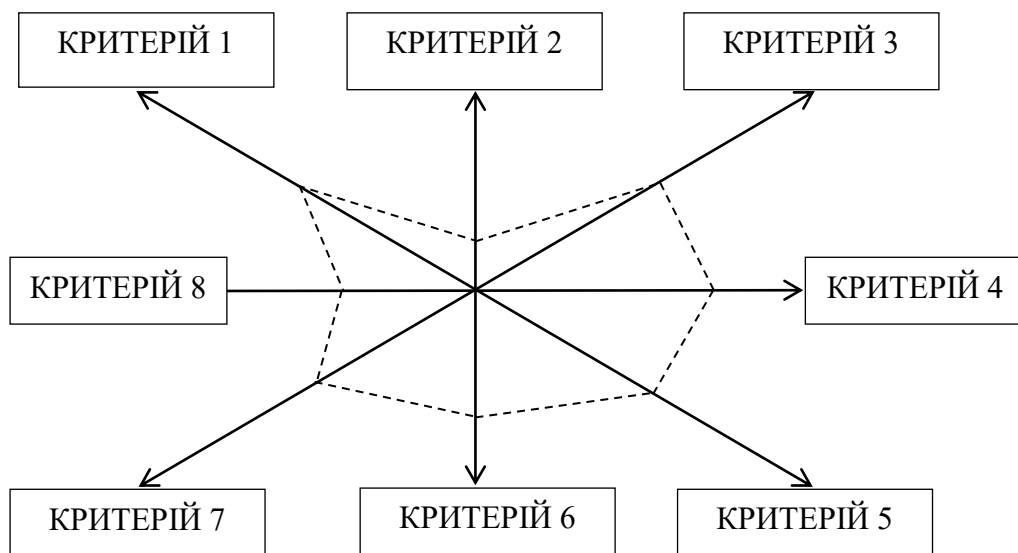

Рисунок 1. – Загальний вигляд багатокутника конкурентоспроможності

Перевагою графічного методу оцінки конкурентоспроможності підприємства є його простота та наочність; недоліком слід вважати те, що він не дає змогу встановити значення узагальненого критерію конкурентоспроможності підприємства.

Матричні методи оцінки конкурентоспроможності підприємства базуються на використанні матриці – таблиці впорядкованих по рядках та стовпцях елементів [3]. Найбільш показовим прикладом може слугувати широко відома матриця БКГ (“Бостонської консалтингової групи”), побудована за принципом системи координат (рис.2): по вертикалі – темпи росту місткості ринку, що розміщуються по рядках матриці у лінійному масштабі; по горизонталі, тобто по стовпцях матриці – в логарифмічному масштабі відкладається відносна частка виробника продукції на ринку. Найбільш конкурентоспроможними вважаються підприємства, що займають значну частку на швидко зростаючому ринку.

Переваги методу [4]: дає змогу дослідити розвиток процесів конкуренції в динаміці та при наявності достовірної інформації про обсяги реалізації дозволяє забезпечити високу репрезентативність оцінки; як недолік відзначають надмірну спрощеність методу та неможливість проведення аналізу причин того, що відбувається, внаслідок чого ускладнюється вироблення управлінських рішень.

Окрім матриці БКГ існує багато матричних моделей, які можуть бути використаними для оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства [5]:

Рисунок 2. Загальний вигляд матриці БКГ

- матриця “Привабливість ринку/конкурентоспроможність” (модель GE/Mc Kinsey);
- матриця “Привабливість галузі/ конкурентоспроможність” (модель Shell/DPM);
- матриця “Стадія розвитку ринку/конкурентна позиція” (модель Hofer/Schendel);
- матриця “Стадія життєвого циклу продукції/конкурентна позиція”(модель ADL/LC) тощо.

Табличний метод оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства фактично являє собою варіацію матричного.

Розрізняють чимало розрахункових методів оцінки конкурентоспроможності підприємства. Вони поділяються на [6]:

- специфічні методи - дозволяють оцінити конкурентоспроможність підприємства по окремих аспектах його діяльності – виробничому, інноваційному, маркетинговому, фінансовому тощо;
- комплексні методи - базуються на комплексному підході до оцінки конкурентоспроможності підприємства.

Серед комплексних методів оцінки визначальне місце посідають [7]:

1. метод, що використовує в якості головного підходу оцінку конкурентоспроможності продукції підприємства;
2. метод, що базується на аналізі порівняльних переваг підприємств-конкурентів;
3. метод, що ґрунтується на основі теорії ефективної конкуренції;
4. інтегральний метод;
5. метод самооцінки (Європейська модель ділової досконалості, англійська методика матриці удосконалення бізнесу (ВІМ)).

Такі автори як: С. М. Клименко, О. С. Дуброва, Д. О. Барабась, Т. В. Омеляненко, А. В. Вакуленко стисло характеризують комплексні методи оцінки конкурентоспроможності підприємства які представлені у табл.1 [8].

Таблиця 1. Характеристика комплексних методів оцінки конкурентоспроможності підприємства

Назва	Зміст методу	Переваги	Недоліки
Метод, що базується на оцінці конкурентоспроможності продукції підприємства	Використання методу передбачає оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства виходячи із споживчої цінності виробленої продукції. Метод ґрунтується на міркуваннях щодо того, що конкурентоспроможність виробника є тим вищою, чим вищою є конкурентоспроможність його продукції. В якості показника, що оцінює конкурентоспроможність товару або послуги, використовується співвідношення двох характеристик: якості і ціни.	Враховує найбільш важливий критерій, що впливає на конкурентоспроможність підприємства – конкурентоспроможність товару	Дозволяє отримати лише обмежене уявлення щодо переваг і недоліків у роботі підприємства, тобто - абстрагуючись від інших аспектів конкурентоспроможності підприємства ототожнюється виключно з конкурентоспроможністю товару
Метод, що базується на аналізі порівняльних переваг підприємств-конкурентів	Метод базується на положеннях теорії міжнародного розподілу праці, відповідно до яких передумовою для завоювання галузю чи підприємством стійких конкурентних позицій є наявність порівняльних переваг, що дозволяють забезпечити відносно нижчі витрати виробництва у порівнянні з конкуруючою галузю чи підприємством. Оцінка рівня конкурентоспроможності здійснюється шляхом співставлення не лише виробничих витрат, а і обсягів та норми прибутку, та/або обсягів продажів, та/або ринкових часток.	Метод достатньо простий у використанні	Не дає змоги зробити цілісні висновки про рівень конкурентоспроможності, оскільки використання в якості оціночного критерію виключно виробничих витрат не відображає процеси взаємодії виробника продукції з ринком
Метод, заснований на теорії ефективної конкуренції	У якості основного інструменту аналізу конкурентоспроможності використовується співставлення показників стану підприємства з показниками підприємств-конкурентів та з середньогалузевими показниками. На ефективність діяльності кожної зі служб впливає велика кількість факторів – ресурсів підприємства; оцінка ефективності роботи кожного з підрозділів передбачає оцінку ефективності використання ними цих ресурсів. В основі методу лежить оцінка чотирьох групових	Допомагає виявити сильні і слабкі сторони одного підприємства стосовно іншого, розробити управлінські дії щодо посилення слабких місць	Досить складно зібрати всю необхідну інформацію; для достовірної оцінки необхідно здійснювати дуже осяжні та трудомісткі розрахунки

	показників чи критеріїв конкурентоспроможності із подальшим розрахунком інтегрального показника		
Інтегральний метод	Інтегральний показник рівня конкурентоспроможності підприємства включає в себе два елементи-сомножники: критерій, що відображає ступінь задоволення потреб споживача (характеризує відносну конкурентоспроможність товару) та критерій ефективності виробництва (в його якості, як правило, використовується рентабельність активів, рентабельність власного капіталу або середня за певний період норма рентабельності).	Простота, наочність, дає змогу отримати однозначні оцінки конкурентних позицій виробника	Може бути застосованим лише для оцінки конкурентоспроможності монопродуктових підприємств, нереально знайти для порівняння два чи більше підприємства-конкуренти, абсолютно ідентичні по видах та структурі продукції
Метод самооцінки діяльності	Спочатку проводиться експертна оцінка усіх показників діяльності фірми (перелік яких залежить від методу самооцінки) за всіма критеріями з присвоєнням у відповідності із ступенем розвитку підходу чи наявності позитивних результатів значень оцінок – 0,25; 0,50; 0,75; 1,00. Суму отриманих оцінок по кожному критерію множать на “вагу” критерію та сумують. Наприкінці виводиться загальна оцінка діяльності. На цьому розрахункова частина аналізу вважається завершеною. Далі отримане значення має бути співставленим з попередньою оцінкою самого підприємства або з оцінкою діяльності підприємств-конкурентів. Результати проведення самооцінки допомагають сформулювати стратегічні та тактичні плани вдосконалення у відповідності до вимог моделі ділової досконалості.	Дозволяє сприяти виявленню та розумінню “вузьких місць” в діяльності та розробці відповідних планів, що гарантують просування вперед	Вимагає залучення до процесу оцінки діяльності представників всіх підрозділів підприємства. Отримані оцінки є досить суб’єктивними (оцінювання діяльності фірми за критеріями здійснюється експертами)

Мішеніна Н. В. визначає такі групи показників оцінювання конкурентоспроможності підприємства, аналіз яких дає вичерпну інформацію про конкурентний стан об'єкта [9]:

I Показники виробництва (витрати на одиницю продукції, рентабельність продукції, коефіцієнти спеціалізації підприємства, тривалості виробничого циклу виробів, стабільності номенклатури, використання прогресивних методів контролю якості, використання передових форм організації виробництва, використання прогресивних методів організації праці, якості управління).

II Показники, що характеризують фінансовий стан підприємства (коефіцієнти автономії, мобільності коштів, відношення власного капіталу до довгострокової заборгованості, коефіцієнти покриття, абсолютної ліквідності, оборотності власних обігових коштів, заборгованості, рівень стійкості, коефіцієнт ризику, ефективність активів).

III Показники, що характеризують конкурентний потенціал підприємства (фондовіддача, продуктивність праці, енергомісткість, ефективність технології виробництва, ефективність інформаційних ресурсів, ефективність заходів підвищення творчої активності персоналу).

IV Показники, що характеризують ефективність збуту та просування товару (рентабельність продажу, коефіцієнти затовареності готовою продукцією, завантаження виробничої потужності, ефективності реклами і способів стимулювання збуту, економічна ефективність експорту).

V Показники, що характеризують соціальну ефективність (професійно-кваліфікаційна структура кадрів, рух і стабільність кадрів, поліпшення умов праці та охорона здоров'я)

VI Показники, що характеризують екологічність виробництва (охорона водних ресурсів, охорона повітряного басейну, охорона земель)

VII Конкурентоспроможність продукції.

VIII Імідж підприємства (імідж керівника, імідж персоналу, якість обслуговування, досконалість офісу).

Мішеніна Н. В. також пропонує алгоритм оцінювання конкурентоспроможності підприємства [9].

Маслюк О. В. інтегральні показники оцінки конкурентоспроможності підприємства поділяє на чотири групи [10]:

1. Ефективності виробничої діяльності підприємства (витрати на виробництво одиниці продукції, фондовіддача, рентабельність товару, продуктивність праці);

2. Фінансового стану підприємства (коефіцієнт автономії, коефіцієнт платоспроможності, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт оборотності оборотних коштів);

3. Ефективності організації збуту та просування товарів (рентабельність продажу, коефіцієнт затовареності готовою продукцією, коефіцієнт ефективності реклами і засобів стимулювання збуту);

4. Конкурентоспроможності товару (якість товару, ціна товару).

До першої групи входять показники, що характеризують ефективність управління виробничим процесом: економічність виробничих витрат, раціональність експлуатації основних фондів, досконалість технології виготовлення товару, організацію праці на виробництві.

У другу групу об'єднані показники, що відображають ефективність управління оборотними коштами: незалежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування, здатність підприємства розплачуватися по своїх боргах, можливість стабільного розвитку підприємства в майбутньому.

У третю групу включені показники, що дозволяють отримати уявлення про ефективність управління збутом і просуванням товару на ринку засобами реклами і стимулювання.

В четверту групу – показники конкурентоспроможності товару (якість товару і його ціна).

Перевагою методу є те, що наведена вище оцінка конкурентоспроможності підприємства охоплює всі найбільш важливі оцінки господарської діяльності промислового підприємства, виключає дублювання окремих показників, дозволяє швидко і об'єктивно отримати картину положення підприємства на галузевому ринку. Використання в ході оцінки порівняння показників за різні проміжки часу дає можливість застосовувати цей метод як варіант оперативного контролю окремих служб. Недолік методу полягає в складності розрахунків, збору необхідної інформації.

Проблеми застосування інтегрального показника конкурентоспроможності пов'язані з методологічними труднощами його кількісного розрахунку, що приводять до дуже широкого застосування експертних оцінок, внаслідок чого адекватність реальності самих результатів розрахунків викликає зрозумілі сумніви. Різні автори обґрунтовують різні групи чинників, які необхідно включати в сукупний (інтегральний, груповий) показник. Крім того, пропонуються різні способи здійснення експертних оцінок, а часто просто указується, що «вагові коефіцієнти визначаються експертно».

Отже, з урахуванням наявних даних про підприємство, якими оперуємо, а саме бухгалтерська звітність, найбільш обґрунтованим є використання методу інтегральної оцінки конкурентоспроможності на основі розрахунку вище наведених груп показників за методикою О. В. Маслюка. Саме за цим методом в подальшому дослідженні буде

проведена оцінка конкурентоспроможності підприємства ПрАТ «Київстар».

Висновки. Аналізування конкурентоспроможності здійснюється за допомогою різних методів. За формою представлення результатів оцінки виділяють графічні, матричні, розрахункові та комбіновані. Саме комбінований метод буде використаний для аналізування рівня управління конкурентоспроможністю підприємства ПрАТ «Київстар» в подальшому нашому дослідженні.

Список використаних джерел

1. Якименко Р.А., Погребняк А.Ю. Оцінка конкурентоспроможності промислових підприємств. Режим доступу: <https://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-23.pdf> (дата звернення 13.10.2024)

2. Кукіна А. О. Методи оцінки конкурентоспроможності діяльності сучасних підприємств / О. А. Кукіна // Управління розвитком. – 2017. – №13. – С. 15–17.

3. Житна І. П., Єфременко О. В. Методи оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. - 2010. - Вип. 4. - С. 204-210. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2010_4_36

4. Горшкова Т. Ю. Методи розрахунку конкурентоспроможності підприємства // Т. Ю. Горшкова // Вісник Дніпропетровського університету. – 2015. – №6 (1). – С. 103–106.

5. Ульянов К. В. Основні підходи щодо оцінки конкурентоспроможності діяльності підприємств / К. В. Ульянов : [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1456/1/%D0%A3%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9A.%20%D0%92.%20%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%20%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BE%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B2.pdf>

6. Арнаут І. П. Дослідження підходів щодо дефініції конкурентоспроможності підприємства / Арнаут І. П. // Інноваційна економіка. – 2014. – №3. – С. 111–114.

7. Пашина О. А. Теоретичні та прикладні аспекти підвищення конкурентоспроможності підприємств / О. А. Пашина. – Т. 2.: Дніпропетровськ. : Герда, 2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу : // http://conf.at.ua/monografija_ehp_t2_v_a5.pdf

8. Клименко С. М. Управління конкурентоспроможністю підприємства [Навч. посібник] / Клименко С. М., Дуброва О. С., Барабась Д. О., Омеляненко Т. В., Вакуленко А. В. : К. – 2006. – 527 с.

9. Мішеніна Н. В. Стратегічне управління : конспект лекцій / Н. В. Мішеніна. – Суми: СумДУ, 2006. – 106 с.

10. Маслюк О.В. Методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності підприємства / О. В. Маслюк // Фінанси і кредит. – 2017. – № 1. – С 57–61.

References

1. Yakymenko R.A., Pohrebniak A.Iu. Otsinka konkurentospromozhnosti promyslovykh pidpriemstv. Rezhym dostupu://<https://probl-economy.kpi.ua/pdf/2013-23.pdf> (data zvernennia 13.10.2024)

2. Kukina A. O. Metody otsinky konkurentospromozhnosti diialnosti suchasnykh pidpriemstv / O. A. Kukina // Upravlinnia rozvytkom. – 2017. – №13. – S. 15–17.

3. Zhytna I. P., Yefremenko O. V. Metody otsiniuvannia rivnia konkurentospromozhnosti pidpriemstv// Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky. - 2010. - Vyp. 4. - S. 204-210. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2010_4_36

4. Horshkova T. Yu. Metody rozrakhunku konkurentospromozhnosti pidpriemstva // T. Yu. Horshkova // Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. – 2015. – №6 (1). – С. 103–106.

5. Ulianko K. V. Osnovni pidkhody shchodo otsinky konkurentospromozhnosti diialnosti pidpriemstv / K. V. Ulianko : [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : // <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1456/1/%D0%A3%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9A.%20%D0%92.%20%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8%20%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE%20%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BE%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B2.pdf>

6. Arnaut I. P. Doslidzhennia pidkhodiv shchodo definitsii konkurentospromozhnosti pidpriemstva / Arnaut I. P. // Innovatsiina ekonomika. – 2014. – №3. – S. 111–114.

7. Pashyna O. A. Teoretychni ta prykladni aspekty pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv / O. A. Pashyna. – T. 2.: Dnipropetrovsk. : Herda, 2013. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : // http://conf.at.ua/monografija_ehp_t2_v_a5.pdf

8. Klymenko S. M. Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva [Navch. posibnyk] / Klymenko S. M., Dubrova O. S., Barabas D. O., Omelianenko T. V., Vakulenko A. V. : K. – 2006. – 527 s.

9. Mishenina N. V. Stratehichne upravlinnia : konspekt leksii / N. V. Mishenina. – Sumy: SumDU, 2006. – 106 s.

10. Masliuk O.V. Metodychni pidkhody do otsiniuvannia konkurentospromozhnosti pidpriemstva / O. V. Masliuk // Finansy i kredyt. – 2017. – № 1. – S 57–61.

Надійшла до редакції: 05.08.2024 р.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ЗАЛУЧЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ

М. Л. Федьків, здобувач освітньої програми 051 «Економіка»,
третього (освітньо-наукового) рівня,
ЗВО Університет «Україна»¹⁴

У даній статті розглянуто інвестиційні ресурси як важливі основні елементи розвитку економіки та підприємств. Залучення інвестицій дозволяє компаніям реалізовувати нові проекти, розширювати виробництво, модернізувати обладнання та впроваджувати інновації. Механізми залучення інвестиційних ресурсів є важливими інструментами для розвитку як окремих підприємств, так і економіки в цілому.

Інвестиціями є вкладення капіталу (грошових коштів, майна, технологій, інтелектуальних ресурсів) з метою отримання прибутку або іншого економічного ефекту в майбутньому. Також, їх можна спрямувати на розвиток підприємств, купівлю цінних паперів, нерухомості та у різних інноваційних проектах.

Ефективне залучення інвестиційних ресурсів є основним елементом успішного розвитку бізнесу та економіки. Інвестиції сприяють не лише розширенню виробництва та модернізації але й створюють додаткові робочі місця і збільшують конкурентоспроможність підприємств на ринку.

Успішне залучення інвестицій вимагає використання різних дій, стратегій та інструментів, які допомагають залучити як вітчизняні, так і іноземні інвестиції для забезпечення інноваційного розвитку регіону.

Методи залучення інвестиційних ресурсів коливаються залежно від типу бізнесу, масштабів діяльності та завдань підприємства. Функції залучення ресурсів охоплюють низку економічних та управлінських дій, спрямованих на формування необхідного капіталу для реалізації інвестиційних проектів.

Ключові слова: інвестиції, ресурси, методи, функції, іноземний капітал, кредитний капітал.

ORMS AND METHODS OF ATTRACTING AND USING INVESTMENTS

M. L. Fedkov, winner of the educational program 051 "Economics", third (educational and scientific) level, University "Ukraine"

Summary. This article examines investment resources as important basic elements of the development of the economy and enterprises.

¹⁴ © М.Л.ФЕДЬКІВ

© Вісник Університету «Україна», № 11 (38), 2024

Attracting investments allows companies to implement new projects, expand production, modernize equipment and introduce innovations. Mechanisms for attracting investment resources are important tools for the development of both individual enterprises and the economy as a whole.

Investments are investments of capital (cash, property, technologies, intellectual resources) with the aim of obtaining profit or other economic effect in the future. Also, they can be directed to the development of enterprises, the purchase of securities, real estate and various innovative projects. The main purpose of investments is to increase the value of capital, create new assets or increase the efficiency of existing ones.

Effective attraction of investment resources is a key element of successful business and economic development. Investments contribute not only to the expansion of production and modernization, but also create additional jobs and increase the competitiveness of enterprises on the market.

Successful investment attraction requires the use of various actions, strategies and tools that help attract both domestic and foreign investment.

The methods of attracting investment resources vary depending on the type of business, the scope of activity and the goals of the enterprise. The functions of attracting resources include a number of economic and managerial actions aimed at forming the necessary capital for the implementation of investment projects.

Key words: investments, resources, methods, functions, foreign capital, credit capit.

Актуальність проблеми. В сучасних умовах глобалізації та швидкої технологічної трансформації залучення інвестиційних ресурсів є важливим елементом для стійкого розвитку економіки та підприємств. Оскільки інвестиції є як основне джерело фінансування для розвитку інновацій, модернізації виробництва та розширення ринків, то проблема ефективних методів і функцій залучення капіталу набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці відображають важливість цієї проблематики в умовах сучасної глобалізації, цифровізації та економічної нестабільності, зокрема останні дослідження демонструють, що з розвитком цифрових технологій та фінансових технологій (FinTech) відбувається значна трансформація традиційних методів залучення інвестицій. У дослідженнях наголошується на збільшенні популярності таких інструментів, як краудфандинг, криптовалюти та блокчейн-технології для фінансування стартапів і малих підприємств. Ці інструменти дають змогу знизити витрати на залучення капіталу та надають доступ до ширшого кола інвесторів.

Публікації міжнародних організацій та економічних форумів детально розглядають успішні приклади державних, приватних підприємств у країнах, що розвиваються. Ними аналізуються моделі залучення приватного капіталу в галузі транспортної інфраструктури та комунальних послуг.

Активно розглядається вплив зелених інвестицій на економіку країн, що прагнуть досягти мети сталого розвитку. Дослідження аналізують ефективність зелених облигацій як фінансового інструменту для залучення інвестицій у чисту енергетику.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Однією з основних проблем є адаптація традиційних методів залучення інвестицій до швидко змінюваних цифрових умов, венчурний капітал, інноваційні проєкти які мають високий рівень потенціалу розвитку, але не отримують достатньої підтримки через надто високу невизначеність. Також не було приділено достатньої уваги механізму, за допомогою якого вони можуть залучити більше інвесторів до інноваційних галузей із високим ризиком. Не визначено інструменти які можуть допомогти мінімізувати вплив глобальних криз на інвестиційну діяльність.

Мета статті. Головною метою є визначення методів і функцій залучення інвестиційних ресурсів та їх характерних особливостей.

Виклад основного матеріалу.

Основний перелік головних факторів, які впливають на залучення інвестицій:

- економічна стабільність - інвестори зацікавлені в економіці зі стабільним рівнем інфляції, низьким рівнем податків і прогнозованою економічною політикою;
- інвестиційний клімат - наявність законодавчої бази, яка захищає інтереси інвесторів, є важливою умовою для залучення інвестицій;
- рівень розвитку фінансового ринку - його важливим фактором є наявність розвинених фондових ринків і можливостей для компаній залучати капітал через продаж цінних паперів;
- інфраструктура - її важливе значення належить розвиненій інфраструктурі, яка включає транспортні шляхи, комунікаційні мережі та наявність ресурсів для підтримки виробництва.

Елементи підготовки інвестиційної стратегії.

✓ Компанії повинні розробити чіткий план розвитку та визначити потреби у фінансуванні. Інвестиційна стратегія має включати аналіз ринку, оцінку ризиків та потенційні джерела інвестицій. Це дозволяє продемонструвати інвесторам конкретні перспективи і можливі прибутки.

✓ Формування сприятливого інвестиційного клімату для залучення інвесторів. Важливо забезпечити прозорі умови ведення

бізнесу, зменшити адміністративні бар'єри та створити правові гарантії захисту інвестицій. Це може об'єднувати підтримку держави, спрощення податкової системи та покращення правової системи.

✓ Розроблення привабливих інвестиційних пропозицій для залучення інвесторів. Важливо підготувати зрозумілу і привабливу пропозицію, це може бути бізнес-план з описом прибутковості проєкту, потенційних ризиків, термінів окупності та інших важливих особливостей для інвесторів.

✓ Маркетинг і просування проєктів, активна презентація проєкту на міжнародних і національних інвестиційних форумах, виставках, семінарах дає змогу привернути увагу потенційних інвесторів. Створення маркетингових матеріалів, таких як презентації, аналітичні огляди та відеоматеріали, також є важливою частиною процесу [2].

Інструменти залучення інвестицій:

➤ фондові ринки та біржі є важливим інструментом для залучення капіталу через випуск акцій та облігацій. Вони забезпечують ліквідність інвестицій та доступ до широкого кола інвесторів;

➤ облігації та інші боргові інструменти підприємства можуть випускати облігації для залучення коштів на довгострокові інвестиційні проєкти. Інші боргові інструменти, такі як кредитні лінії або лізинг, також є ефективними засобами фінансування;

➤ інтернет-платформи для краудфандингу дозволяють компаніям отримувати кошти від великої кількості людей по всьому світові, які вносять невеликі суми. Краудфандинг популярний серед стартапів та креативних індустрій;

➤ грантові програми можуть отримати фінансування через пропозиції міжнародних організацій, урядів чи приватних фондів. Гранти не вимагають повернення коштів, але часто супроводжуються жорсткими умовами виконання [5].

Методи залучення інвестиційних ресурсів:

1. Прямі іноземні та внутрішні інвестиції є одним із основних методів залучення фінансових ресурсів. Інвестори вкладають кошти безпосередньо у виробництво або активи підприємства, володіючи часткою бізнесу. Прямі інвестиції часто включають:

- відкриття нових підприємств;
- придбання існуючих компаній;
- створення спільних підприємств.

2. Портфельні інвестиції це вкладення коштів у фінансові інструменти, такі як акції або облігації без активної участі в управлінні компанією. Інвестори отримують прибуток за рахунок дивідендів або підвищення вартості акцій, але не мають прямого контролю над операційною діяльністю підприємства.

3. Кредитні ресурси - отримання кредитів у банках та інших фінансових установах є традиційним методом залучення фінансів для реалізації проєктів. Це можуть бути короткострокові кредити для поповнення оборотного капіталу або довгострокові позики для великих інвестиційних проєктів. Окрім банківських кредитів, можливим є лізинг як форма залучення фінансів на купівлю обладнання [4].

4. Венчурний капітал, який використовується для залучення фінансування стартапами та інноваційними компаніями. Венчурні інвестори надають капітал на ранніх етапах розвитку бізнесу в обмін на частку в компанії та, можливо, участь в ухваленні стратегічних рішень. Венчурний капітал зазвичай інвестується в проєкти з високим рівнем ризиків, але з потенційно великим прибутком.

5. Краудфандинг це сучасний метод залучення коштів через онлайн-платформи, де велика кількість дрібних інвесторів вкладають гроші у проєкт, часто за винагороду у вигляді продуктів або послуг, які пропонує компанія [1].

6. Емісія акцій та облігацій підприємства можуть залучати капітал через їх випуск на фондових ринках. Продаж акцій дає змогу компанії отримати інвестиції без зобов'язання їх повернення, але в обмін на частку власності. Випуск облігацій дозволяє підприємству залучати кошти з обов'язковим зобов'язанням їх погашення та виплатою відсотків через певний період.

Функції залучення інвестиційних ресурсів:

1. Оцінка потреби в ресурсах. Оцінка кількості необхідного капіталу є першочерговою функцією в процесі залучення інвестицій. Підприємства повинні чітко розуміти, скільки фінансових ресурсів необхідно для реалізації інвестиційних проєктів та які джерела фінансування є найбільш придатними для досягнення цілей.

2. Планування фінансових потоків. Залучення інвестицій повинно супроводжуватися детальним плануванням фінансових потоків, яке включає контроль за доходами та витратами, адже це допомагає підприємству забезпечити оптимальне використання отриманих коштів та уникнення касових розривів [3].

3. Забезпечення фінансової стабільності. Залучення інвестиційних ресурсів є необхідним для забезпечення стабільної роботи підприємства. Одним із важливих завдань є зменшення ризиків пов'язаних з фінансуванням, а також підтримка довіри інвесторів через прозору звітність та ефективне управління ресурсами.

4. Пошук і залучення інвесторів. Однією з головних функцій є пошук потенційних інвесторів та створення умов для їх залучення. Це може включати активну участь у міжнародних форумах, розроблення привабливих інвестиційних пропозицій та маркетингову діяльність для презентації бізнесу або проєкту.

5. Управління інвестиційними проектами. Після залучення фінансування, підприємству необхідно ефективно управляти інвестиційними проектами. Це зосереджує контроль за використанням залучених коштів, аналі поточних результатів, адаптацію стратегій відповідно до змін у ринкових умовах [6].

6. Оцінка результативності інвестицій. Завершальною функцією є оцінка результатів залучення інвестицій, зокрема прибутковості проекту та його окупності. Це дає змогу визначити ефективність використання капіталу і дозволяє зробити висновки для майбутнього залучення ресурсів.

Висновки.

Методи та функції залучення інвестиційних ресурсів продовжують розвиватися відповідно до вимог сучасної економіки. Успішне залучення інвестицій залежить від здатності підприємств та держав використовувати різноманітні методи фінансування, управляти ризиками і забезпечувати ефективне використання залучених ресурсів. Стратегічний підхід до вибору методів, виконання функцій управління інвестиціями є вирішальним фактором у досягненні стійкого економічного зростання та інноваційного розвитку.

Залучення інвестиційних ресурсів є основним фактором розвитку економіки та бізнесу, а також складним процесом, який вимагає ретельного планування та управління. Ефективне залучення та використання інвестицій вимагає сприятливого інвестиційного клімату, стабільної економіки та підтримки держави за для забезпечення інноваційного розвитку регіону

Вибір методу залучення інвестицій залежить від специфіки бізнесу, ринку та фінансових можливостей компанії. Використовуючи різні дії та інструменти, підприємства можуть успішно залучати інвестиції для досягнення своєї стратегічної мети та забезпечення стабільного функціонування.

Використання різних методів залучення інвестицій дозволяє підприємствам знаходити необхідні фінансові ресурси, а функції залучення інвестицій забезпечують стабільність і ефективність інвестиційної діяльності. Розуміння методів та функцій залучення капіталу, дає змогу компаніям зростати на економічному ринку поставлених завдань.

Список використаних джерел:

1. Геращенко І. О. Навчально-методичний посібник з дисципліни «Інноваційний потенціал підприємства»/ уклад. І.О. Геращенко. – Харків: НТУ «ХПІ», 2017. С.91-103.

2. Процик І. С., Криван І. В. Інновації на підприємствах: сутність та переваги впровадження. Проблеми формування та розвитку

інноваційної 176 інфраструктури : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 19–21 трав. 2011р.) : конф. присвяч. 45-й річниці започаткування діяльн. Ін-ту економіки та менедж.; 40-й річниці каф. економіки п-ва та інвестицій / Нац. ун-т «Львів. політехніка» [та ін.]. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2011. С. 350–351.

3. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (дата звернення 23.10.2024).

4. Петухов О.М. Інвестування: навч. посіб. / О.М.Петухов. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. С. 55-62.

5. Розвиток інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні. URL: <https://zet.in.ua/statistika-2/rozvitok-investicijnoi-ta-innovacijnoi-diyalnosti-vukraini/> (дата звернення: 22.10.2024).

6. Шендерівська Л. П. Критерії оцінки ефективності інвестицій. Інтелект XXI. 2013. Вип. 5-6. С. 75-89.

References:

1. Gerashchenko I. O. Educational and methodological manual for the discipline "Innovative potential of the enterprise" / comp. I.O. Gerashchenko. - Kharkiv: NTU "KhPI", 2017. P.91-103.

2. I.S. Protsyk, I. V. Kryvan. Innovations at enterprises: essence and advantages of implementation. Problems of formation and development of innovative 176 infrastructure: theses add. international science and practice conf. (Lviv, May 19–21, 2011): conference. dedicate 45th anniversary of the establishment of activities. Institute of Economics and Management; 40th anniversary cafe. of the peninsula's economy and investments / Nat. Lviv University. polytechnic" [etc.]. Lviv: View of Lviv. polytechnics, 2011. P. 350–351.

3. Foreign direct investment (FDI) in Ukraine. Ministry of Finance. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (access date 10/23/2024).

4. Petukhov O.M. Investment: education. manual / O.M. Petukhov. - K.: "Center for Educational Literature", 2014. P. 55-62.

5. Development of investment and innovation activity in Ukraine. URL: <https://zet.in.ua/statistika-2/rozvitok-investicijnoi-ta-innovacijnoi-diyalnosti-vukraini/> (date of application: 22.10.2024).

6. Shenderivska L. P. Criteria for evaluating the effectiveness of investments. Intelligence XXI. 2013. Issue 5-6. P. 75-89.

Надійшла до редакції: 05.07.2024 р.

УДК 339.91

ТРУДОВА МОБІЛЬНІСТЬ І ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА

О. В. Чекотун, здобувач освітньої програми 051 «Економіка»,
третього (освітньо-наукового) рівня,
ЗВО Університет «Україна»¹⁵

Анотація. Трудова міграція дедалі більше стає основним фактором у формуванні міжнародного ділового середовища, впливаючи на економічну динаміку, культурні обміни та конкурентні умови між країнами. В міру прискорення глобалізації переміщення робочої сили через кордон створює як виклики, так і можливості, які формують не лише життя окремих індивідів, але й ширші економічні межі, в яких працюють підприємства. Стаття має на меті дослідити багатогранне значення трудової міграції в цьому контексті, досліджуючи, як вона сприяє диверсифікації робочої сили, передачі навичок і знань, а також сприянню інноваціям і підприємництву в приймаючих країнах. Водночас, теоретично вирішує проблеми, які виникають унаслідок трудової міграції, такі як «відтік мізків» у рідних країнах, потенційна експлуатація працівників–мігрантів і соціально–економічні відмінності, які можуть призвести до дефіциту на місцевих ринках праці. Аналізуючи динаміку, дослідження висвітлює складну взаємодію між трудовою міграцією та зміною міжнародного бізнес–середовища, зокрема надаючи розуміння того, як компанії можуть стратегічно орієнтуватися в цьому ландшафті, щоб використовувати переваги глобального резерву кадрів, одночасно усуваючи пов'язані з цим ризики. Зрештою, рукопис стане складовою поточного дискурсу щодо трудової міграції та її значення у формуванні сталої ділової практики та політики в межах міжнародних трудових відносин.

Ключові слова: трудова міграція, міжнародне ділове середовище, глобальний ринок праці, телеміграція, економічна динаміка, міграційна політика.

LABOR MIGRATION IN THE PROCESSES OF SHAPING THE INTERNATIONAL BUSINESS ENVIRONMENT

O. V. Chekotun, winner of the educational program 051
"Economics", third (educational and scientific) level, University "Ukraine"

¹⁵ © О.В.ЧЕКОТУН

Summary. Labor migration increasingly serves as a key factor in shaping the international business environment, influencing economic dynamics, cultural exchanges, and competitive conditions across countries. As globalization accelerates, cross-border workforce mobility generates both challenges and opportunities that shape not only individual lives but also the broader economic boundaries within which businesses operate. This article aims to examine the multifaceted significance of labor migration in this context, exploring its contributions to workforce diversification, skill and knowledge transfer, as well as the promotion of innovation and entrepreneurship in host countries. Simultaneously, it theoretically addresses issues that arise from labor migration, such as "brain drain" in source countries, potential exploitation of migrant workers, and socio-economic disparities that may lead to labor shortages in local markets. By analyzing these dynamics, this study sheds light on the complex interplay between labor migration and shifts in the international business landscape, offering insights into how companies can strategically navigate this terrain to leverage the benefits of a global talent pool while mitigating associated risks. Ultimately, the manuscript contributes to the ongoing discourse on labor migration and its role in establishing sustainable business practices and policies within the scope of international labor relations.

Key words: labor migration, international business environment, global labor market, telemigration, economic dynamics, migration policy.

Актуальність проблеми. Тема трудової міграції є актуальною в умовах посиленої глобалізації, оскільки міжнародний обмін робочою силою впливає на економічні показники як приймаючих, так і країн походження. Вона формує конкурентне середовище та вимагає нових підходів до інтеграції робітників-мігрантів, створюючи можливості для економічного зростання й інновацій у глобальному масштабі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження приділяють увагу питанням впливу трудової міграції на зростання економічної конкурентоспроможності та на проблеми інтеграції мігрантів через обмеження візових режимів. Також концепція телеміграції пропонує нові можливості, які дозволяють здійснювати транскордонне працевлаштування без фізичного переміщення, відкриваючи доступ до глобального кадрового резерву.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На міжнародному рівні не існує достатньо розвинених механізмів, які б ефективно сприяли врівноваженню попиту на робочу силу та її пропозиції між країнами, що створює ризики надлишку або дефіциту кадрів на певних ринках праці. Хоча телеміграція відкриває нові можливості для транскордонного працевлаштування, правове регулювання та стандарти трудових умов для працівників залишаються

недопрацьованими. Це обмежує потенційні вигоди для обох сторін і може спричинити нерівноправність.

Мета статті. Метою статті є дослідження впливу трудової міграції на міжнародне бізнес–середовище, включаючи її можливості для диверсифікації ринку праці, сприяння інноваціям та економічним обмінам.

Виклад основного матеріалу. Трудова міграція суттєво впливає на динаміку попиту та пропозиції робочої сили в міжнародному бізнес–середовищі. Оскільки працівники переїжджають через кордон у пошуках кращих можливостей працевлаштування, вони впливають на ринки праці як у своїй країні, так і в країні перебування. Цей рух робочої сили є не просто випадковим явищем, а відображенням попиту глобального ринку праці на певні навички та досвід [1]. У приймаючих країнах приплив мігрантів може зменшити нестачу робочої сили, особливо в секторах з високим попитом, таких як технології, охорона здоров'я та будівництво. І навпаки, у країнах походження може спостерігатися скорочення пропозиції робочої сили, що потенційно може призвести до браку кваліфікації. Однак ця динаміка зумовлена не лише ринковими силами; вони також формуються політичним середовищем і регуляторними межами, які регулюють міграційні процеси [2]. В результаті взаємодія між попитом і пропозицією праці стає складним механізмом, на який впливають як спонтанні внутрішні регулятори, так і структуровані міжнародні угоди [3].

Внесок трудової міграції в економічне зростання та продуктивність є основною особливістю її значення у формуванні міжнародного бізнес–ландшафту. Мігранти часто демонструють різноманітні навички, знання та культурні перспективи, які можуть підвищити інновації та продуктивність у приймаючих країнах [4]. Цей вияв передання відповідних вмінь може призвести до підвищення конкурентоспроможності та ефективності, сприяючи економічному зростанню. Дослідження підтверджують, що мігранти роблять значний внесок у ВВП приймаючих країн, заповнюючи прогалини в робочій силі та створюючи нові можливості для бізнесу [5]. Крім того, грошові перекази, які повертаються до їхніх країн, стимулюють місцеву економіку, сприяючи її розвитку та зниженню рівня бідності. Позитивні наслідки трудової міграції не обмежуються економічними показниками; вони також поширюються на соціальні та культурні виміри, збагачуючи простір приймаючих суспільств. Тому трудова міграція служить каталізатором економічного зростання, усуваючи розриви на ринку праці та стимулюючи продуктивність у глобальному масштабі.

Трудова міграція відіграє також вирішальне значення у формуванні рівня заробітної плати та розподілу доходів у міжнародному бізнес–середовищі. Переміщення фахівців через кордон

може призвести до змін у структурі заробітної плати з потенційними наслідками для місцевих ринків праці. У приймаючих країнах доступність трудових мігрантів може чинити тиск на заробітну плату, особливо в низькокваліфікованих секторах, оскільки роботодавці використовують збільшення пропозиції працівників [6]. І навпаки, у країнах походження від'їзд кваліфікованих працівників може призвести до підвищення заробітної плати для робочої сили, що залишилася, оскільки роботодавці прагнуть утримати таланти в умовах скорочення робочої сили. Ця динаміка підкреслює подвійний вплив трудової міграції на розподіл доходів, змушуючи політиків збалансувати переваги гнучкого ринку праці з необхідністю справедливої оплати праці [1]. Крім того, грошові перекази, які надсилають мігранти, часто служать важливою фінансовою підтримкою для громадян у їхніх рідних країнах, сприяючи перерозподілу доходів між регіонами. Таким чином, трудова міграція залишається суттєвим фактором у визначенні рівня заробітної плати та розподілу доходів у світовій економіці.

Варто зазначити, що інтеграція різноманітних культурних перспектив на робочому місці є окремим наріжним каменем сучасного міжнародного бізнес-середовища. Оскільки трудова міграція продовжує формувати глобальну робочу силу, установи все більше отримують плюси від новаторських ідей, які можуть стимулювати інновації та креативність [2]. Це розмаїття сприяє створенню середовища, де можна поділитися різними культурними нормами та цінностями, що призведе до більш інклюзивного та динамічного робочого середовища. Співробітники з різним досвідом додають унікальні погляди, які можуть допомогти компаніям зрозуміти та задовольнити ширше коло клієнтів і ринків. Застосовуючи культурне розмаїття, підприємства не лише розширюють свої інноваційні можливості, але й поліпшують свою конкурентну перевагу на світовому ринку. Крім того, наявність саме різноманітних культурних поглядів може допомогти у вирішенні конфліктів і покращити рівень спілкування між різними верствами робітників, таким чином створюючи більш комфортне робоче середовище.

Мультикультурні команди створюють як проблеми, так і переваги в умовах міжнародного бізнесу. З одного боку, такі команди можуть зіткнутися з такими проблемами, як потенційні комунікаційні бар'єри, відмінна трудова етика та культурні непорозуміння, які можуть перешкоджати співпраці та продуктивності [7]. Наприклад, відмінності в мові та стилях спілкування можуть призвести до неправильного тлумачення, тоді як різне культурне ставлення до ієрархії та командної роботи може спричинити пристосування. З іншого боку, мультикультурні команди пропонують значні переваги, включаючи ширший діапазон навичок, досвіду та поглядів, які можуть поліпшити

процеси вирішення проблем і ухвалення рішень. Різноманітність думок і досвіду в цих командах може сприяти творчості та інноваціям, роблячи їх більш адаптованими до мінливих вимог ринку. Щоб максимізувати переваги та мінімізувати проблеми, організації все більше інвестують у навчання культурної компетентності та інклюзивні практики лідерства. Такий підхід не лише сприяє кращій динаміці команди, але й застосовує весь потенціал різноманітних професійних компетентностей.

Головне значення у формуванні мобільності робочої сили через кордони має національна та міжнародна політика. На національному рівні уряди впроваджують політику, яка або сприяє, або обмежує рух робочої сили, часто у відповідь на внутрішні економічні потреби та політичний тиск[9]. Наприклад, на такі країни, як Україна, впливає потреба збалансувати внутрішні потреби ринку праці з тенденціями міжнародної трудової міграції. На міжнародному рівні такі організації, як Міжнародна організація праці (МОП), встановлюють рекомендації, які сприяють справедливій практиці трудової міграції та захищають права працівників-мігрантів [2]. Ці зусилля спрямовані на гармонізацію політики трудової міграції між країнами, гарантуючи, що мобільність робочої сили позитивно впливає на економічний розвиток і соціальний добробут.

Трудова міграція суттєво впливає на формулювання та еволюцію імміграційних законів у всьому світі. Оскільки країни стикаються зі складнощами, пов'язаними з дедалі більшою мобільністю робочої сили, імміграційне законодавство постійно адаптується для вирішення таких проблем, як нестача робочої сили, демографічні зміни та економічна конкурентоспроможність[10]. Наприклад, багато розвинених країн розробили категорії віз, спеціально орієнтовані на кваліфіковану робочу силу для задоволення конкретних галузевих потреб. Ці закони не тільки контролюють потік трудових мігрантів, але й спрямовані на їх ефективну інтеграцію в економіку приймаючої країни[11]. У результаті трудова міграція є каталізатором правових реформ, спонукаючи політиків враховувати економічні, соціальні та гуманітарні чинники під час розроблення міграційного законодавства.

Торговельні угоди та двосторонні трудові договори також мають вагомий вплив на моделі трудової міграції. Такі угоди часто включають положення, які полегшують рух працівників між країнами-підписантами, тим самим посилюючи економічну співпрацю та усуваючи дисбаланси на ринку праці[12]. Наприклад, політика свободи пересування Європейського Союзу (далі – ЄС) дозволяє робітникам з держав-членів працювати в будь-якій іншій країні, що є членом ЄС, без значних правових перешкод. Подібні угоди мають вирішальне значення для таких країн, як Україна, де двосторонні угоди можуть допомогти

пом'якшити нестачу внутрішньої робочої сили, уможливлючи тимчасову міграцію працівників для задоволення конкретних економічних потреб[13]. Більш того, ці договори часто включають гарантії для забезпечення справедливого ставлення та належного захисту для трудящих–мігрантів, підкреслюючи важливість комплексних політичних меж для міжнародної мобільності робочої сили.

Для забезпечення ефективного здійснення трудової міграції з метою формування цивілізованого міжнародного бізнес–середовища необхідно:

1. Мати чітке розуміння законодавчої бази та вимог до відповідності, адже орієнтування в трудовій міграції вимагає глибокого розуміння міжнародного та місцевого трудового законодавства, візових вимог і стандартів відповідності. Установи та підприємства мають отримувати якісні консультації від експертів з питань імміграції або юридичними радниками, щоб переконатися, що вони виконують усі юридичні зобов'язання та уникають штрафних санкцій. Наприклад, компанії, які виходять на територію Європейського Союзу, повинні дотримуватися правил Блакитної картки ЄС, що полегшує в'їзд висококваліфікованих працівників.

2. Розроблення підходу до стратегічного планування робочої сили, що передбачатиме прогнозування майбутніх потреб у робочій силі, аналізуючи ринкові тенденції та узгоджуючи їх із бізнес–цілями. Це передбачає виявлення прогалин у кваліфікації та оцінювання того, які посади найкраще заповнити через трудову міграцію. Використання аналітики даних надасть змогу передбачити нестачу робочої сили та спланувати набір персоналу в регіонах із надлишком кваліфікованих кандидатів. Наприклад, технологічні компанії часто наймають фахівців з країн із сильною освітньою системою STEM, таких як Індія або Німеччина.

3. Поліпшення культурної інтеграції та програм чутливості як сприяння поступовому переходу для трудових мігрантів шляхом реалізації програм культурного орієнтування, які сприяють інклюзивності та розумінню. Це не лише підвищує моральний дух працівників, але й підвищує продуктивність. Співпраця з культурними освітніми організаціями, в свою чергу, сприятиме організації семінарів щодо мовних бар'єрів, соціальних норм і очікувань на робочому місці. Успішну інтеграцію часто можна побачити в транснаціональних корпораціях, таких як Siemens, які мають комплексні програми адаптації для міжнародних наймів.

4. Використання новітніх технологій для змоги віддаленої роботизації допомогою використання цифрових платформ і комунікаційних інструментів, щоб уможливити віддалену роботу, тим

самим розширюючи коло потенційних кандидатів без необхідності фізичного переміщення. Такий підхід зменшує витрати та дозволяє підприємствам ефективно залучати фахівців з усього світу. Такі компанії, як GitLab, успішно впровадили повністю віддалені команди, залучаючи працівників із понад 60-ти країн за допомогою інструментів віртуальної співпраці.

5. Інвестування в постійне навчання та розвиток для підтримки трудових мігрантів у можливостях кар'єрного зростання за допомогою освітніх програм і схем наставництва. Ці інвестиції не лише покращують їхні навички, але й допомагають утримувати найкращих професіоналів. Створення партнерських відносин з закладами освіти або навчальними онлайн-платформами для надання курсів, які відповідають професійному шляху фахівців. Наприклад, IBM пропонує обширні ресурси для навчання та розвитку кар'єри, які допомагають інтегрувати та підвищувати кваліфікацію їх міжнародної робочої сили.

Висновки. Отже, трудова міграція має основне значення у формуванні міжнародного ділового середовища, впливаючи на економічну динаміку, збагачуючи культурне розмаїття та спонукаючи до еволюції політичних меж. Економічний вплив трудової міграції є значним, оскільки вона не лише змінює попит і пропозицію робочої сили, а й стимулює продуктивність і зростання, водночас впливаючи на рівень заробітної плати та розподіл доходу. Інтеграція різноманітних думок сприяє інноваціям і підвищує продуктивність команд, але це створює також виклики, які необхідно вирішити, щоб забезпечити ефективну співпрацю. Крім того, регуляторний ландшафт, що регулює трудову міграцію, має важливе значення для сприяння цьому переміщенню, оскільки національні політики та міжнародні угоди впливають на потік фахівців через кордони. Оскільки підприємства продовжують працювати у все більш взаємопов'язаному світі, розуміння та використання складнощів трудової міграції буде мати вирішальне значення для сприяння сталому зростанню та конкурентній перевазі на глобальному ринку.

Список використаних джерел:

1. Герчанівська П. Е. Аналіз теорій міжнародної міграції. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Культурологія. – 2020. – № 35. – С. 277–284.

2. Лагодієнко В. В. Методичний інструментарій дослідження міжнародної трудової міграції в умовах глобалізації. Економічний простір. – 2020. – № 164. – С. 7–12.

3. The World Economic Forum. Report 2017–2018. URL: <http://www.reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=UK>.

4. Ушенко Н. В. Міжнародна міграція робочої сили: причинно–наслідковий аналіз. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". – 2018. – № 2(2). – С. 68–72.

5. Чайковський Ю. В. Міграційні процеси у період пандемії: виклики міжнародно–правовому. Молодий вчений. – 2021. – № 3(2). – С. 326–329.

6. Шиманська К. В. Тенденції міжнародної міграції людських ресурсів в умовах гео економічних трансформацій. Проблеми економіки. 2017. № 2. С. 55–60.

7. Срібна Є. В. Контекст сучасних тенденцій міжнародних міграційних процесів. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки. – 2020. – Вип. 3. – С. 148–162.

8. Дон О. Д. Глобальні тренди міжнародної трудової міграції. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 21–22. С. 91–96.

References:

1. Herchanivska, P. E. Analysis of International Migration Theories. Ukrainian Culture: Past, Present, and Development Paths. Cultural Studies. – 2020. – № 35. – pp. 277–284.

2. Lahodienko, V. V. Methodological Tools for Studying International Labor Migration in the Context of Globalization. Economic Space. – 2020. – №. 164. – pp. 7–12.

3. The World Economic Forum. Report 2017–2018. URL: <http://www.reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=UK>.

4. Ushenko, N. V. International Labor Migration: A Causal Analysis. International Scientific Journal "Internauka". – 2018. – № 2(2). – pp. 68–72.

5. Chaikovskiy, Y. V. Migration Processes During the Pandemic: Challenges to International Law. Young Scientist. – 2021. – № 3(2). – pp. 326–329.

6. Shymanska, K. V. Trends in International Migration of Human Resources Amid Geoeconomic Transformations. Economic Problems. – 2017. – № 2. – pp. 55–60.

7. Sribna, Y. V. Context of Modern Trends in International Migration Processes. Bulletin of the National University of Water Management and Nature Resources. Economic Sciences. – 2020. – № 3. – pp. 148–162.

8. Don, O. D. Global Trends in International Labor Migration. Investments: Practice and Experience. – 2020. – № 21–22. – pp. 91–96.

Надійшла до редакції: 25.08.2024 р.

Вісник Університету «Україна» включено до Переліку наукових видань України категорії «В» у галузі економічних наук (наказ Міністерства освіти і науки України № 157 від 09.02.2021 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію
Друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 20852-10652 пр від 16.07.2014 р.

Тираж 100 пр. Зам. №

Адреса редакції: м.Київ, вул. Львівська, 23, корпус 3, каб.401
тел. (067) 969-32-57 e-mail: dubasr@ukr.net
Відповідальний редактор Дубас Р.Г.
Комп'ютерна верстка Дубас Р.Г.
Дизайн обкладинки Бабінець Н.А.

Видавець і виготовлювач Університет «Україна»
03115, м. Київ, вул. Львівська, 23,
тел./факс (044) 424-24-14, 424-56-26.
E-mail: ukraine.vdk@email.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №405 від 06.04.01